

UNIwersytet WarMińsko-Mazurski w Olsztynie
UNIVERSITY OF WARMIA AND MAZURY IN OLSZTYN

KWARTALNIK

Wydawnictwo
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
w Olsztynie

RADA NAUKOWA

Susana Gonçalves (Instituto Politécnico de Coimbra, Portugalia), Carmen Lázaro Guillamón (Universitat Jaume I Castellón, Hiszpania), Michele Indelicato (Università degli Studi Bari Aldo Moro, Włochy), Iveta Kovalčíková (University of Presov, Słowacja), ks. Krzysztof Orzeszyna (Katolicki Uniwersytet Lubelski, Polska), Igor Palúš (Uniwersytet Pavla Jozefa Šafárika w Koszycach, Słowacja), Salvatore Antonello Parente (Università degli Studi Bari Aldo Moro, Włochy), Elitsa Petrova (Vasil Levski National Military University, Bułgaria); Sanan Sadiyev (Azerbaijan Republic War College of the Armed Forces, Azerbejdżan), Ognen Spasovski (Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia), Laura Tafaro (Università degli Studi Bari Aldo Moro, Włochy), Cezar Vasilescu (Romanian National Defense University "CAROL I", Rumunia)

REDAKTOR NACZELNY

ks. Wojciech Guzewicz (UWM)

SEKRETARZ REDAKCJI

Piotr Wojnicz (UWM)

REDAKTORZY TEMATYCZNI

◇ bezpieczeństwo: Piotr Gawliczek (UWM), ◇ edukacja: Ryszard Skawiński (UWM), Rosa Indelicato (Università degli Studi Bari Aldo Moro, Włochy), ◇ komunikacja społeczna i media: Marta Więckiewicz-Archacka (UWM), ◇ nauki o administracji: Jacek Janusz Mrozek (UWM), ◇ prawo: Sławomir Kursa (UWM), ◇ prawo kanoniczne: ks. Florian Lempa (UWM)

REDAKTORZY JĘZYKOWI

◇ język angielski: Hannah Elizabeth James (University of the West of Scotland, Szkocja), ◇ język francuski: Thérèse Consigny (Université Paris – IV, Francja), ◇ język polski: Ryszard Skawiński (UWM), ◇ język rosyjski: Алина Жилинская (Катехетический институт, г. Гродно, Białoruś), ◇ język włoski: Maria Casola (Università degli Studi Bari Aldo Moro, Włochy)

REDAKTORZY STATYSTYCZNI

◇ Nikolina Kenig (Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia), ◇ ks. Arkadiusz Orzeł (Wyższe Seminarium Duchowne w Elku)

PROJEKT OKŁADKI

Marek Kuryłowicz

ADRES

Redakcja „Civitas et Lex”
19-300 Elk
ul. Kościuszki 23
tel. 87 621 60 76; 87 621 07 07; 87 621 03 08
on-line: uwm.edu.pl/wstis/publikacje/

ISSN 2392-0300

© Copyright by Wydawnictwo UWM • Olsztyn 2019

Wydawnictwo UWM
ul. Jana Heweliusza 14, 10-718 Olsztyn
tel. 89 523 36 61, fax 89 523 34 38
www.uwm.edu.pl/wydawnictwo/
e-mail: wydawca@uwm.edu.pl

Nakład 120

Ark. wyd. 6,75; ark. druk. 5,75

Druk: Zakład Poligraficzny UWM w Olsztynie, zam. 456

SPIS TREŚCI / CONTENTS

Od Redakcji / Editorial	5
-------------------------------	---

BEZPIECZEŃSTWO / SECURITY

Marcin Piotr Józwiak , Subtitled audio-visual content as a learning tool within higher military education system of NATO partner countries	7
---	---

EDUKACJA / EDUCATION

Elsa Maria Bruni , University, reform, evaluation: the Italian case	17
--	----

KOMUNIKACJA SPOŁECZNA I MEDIA / COMMUNICATION AND MEDIA STUDIES

Piotr Gawliczek , Technologie informacyjno-komunikacyjne jako narzędzia kształcenia. Studium przypadku – Filia w Elku Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie / Information and communication technologies as the tool of education. Case study – Elk Campus Branch, University of Warmia and Mazury in Olsztyn	33
---	----

PRAWO / LAW

Antonio Di Fede , Brief reflections about voluntary formalism in the Italian law system	41
Piotr Wojnicz, Izabela Sękowska , Ustalenie tożsamości osoby. Część 1. Procedury prawne, wybrane metody identyfikacyjne / Identification of the person – the legal process, the selected identification methods – part 1	57

VARIA

Krzysztof Markowski , Kryptowaluty. Powstanie – typologia – charakterystyka / Development and growth of cryptocurrencies in the world	69
--	----

SPRAWOZDANIA / REPORTS

Ks. Ryszard Sawicki , Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji naukowej pt. „Wolontariat wobec wyzwań starości”. Inowrocław, 17 maja 2019 r.	83
--	----

OD REDAKCJI / EDITORIAL

Szanowni Państwo! Już szósty rok wydajemy nasz periodyk naukowy „Civitas et Lex”. Trzeci w tym – 2019 r. – numer kwartalnika składa się z siedmiu materiałów naukowych, wśród których znajduje się sześć artykułów naukowych (w tym dwa zagraniczne), oraz jedno sprawozdanie z konferencji naukowej. Autorom, którzy zamieścili swoje prace w tym wydaniu, wyrażamy wdzięczność i składamy podziękowanie za to, że wybrali właśnie nasz periodyk jako miejsce swojej publikacji – cieszymy się, że możemy służyć w upowszechnianiu rzetelnej wiedzy naukowej. Wszystkim Czytelnikom z kolei życzymy owocnej lektury.

Miło jest nam poinformować, iż pismo nasze – „Civitas et Lex” – otrzymało, zgodnie z komunikatem i wykazem czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 31 sierpnia 2019 r., 20 punktów.

W związku z tym, iż otrzymujemy wiele materiałów zagranicznych dotyczących szeroko rozumianej problematyki edukacyjnej i pedagogicznej, postanowiliśmy zaprosić do grona redakcji tegoż działu panią dr Rosę Indellicato z Uniwersytetu Aldo Moro w Bari. Jednocześnie pragniemy podziękować pani mgr Annie Skolimowskiej za trud włożony w sekretarzowanie „Civitas et Lex” na przestrzeni ostatniego roku.

Szczegółowe informacje na temat „Civitas et Lex” znajdują Państwo na naszej stronie internetowej (uwm.edu.pl/wstis/publikacje/) oraz na stronie Platformy Czasopism UWM w Olsztynie (<https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/cel>), na które serdecznie zapraszamy.

W imieniu Redakcji
KS. WOJCIECH GUZEWICZ

BEZPIECZEŃSTWO / SECURITY**MARCIN PIOTR JÓŹWIAK****SUBTITLED AUDIO-VISUAL CONTENT AS A LEARNING
TOOL WITHIN HIGHER MILITARY EDUCATION
SYSTEM OF NATO PARTNER COUNTRIES****Introduction**

There is no doubt that the rise of Information and Communication Technologies (ICT) has profuse implications on our everyday life. Education is one of the areas that have been given many opportunities thanks to growing access to the digital technology¹. There are numerous publications on the use of technology in the process of foreign language acquisition with regards to its instructional and non-instructional context. Many researchers are tirelessly investigating novel ways to apply digital technology in the process of developing learner's language skills. Also, rapid development of ICT requires much more effort to be put on education on the emerging technologies and threats that come with them².

The topic of this paper is directly linked to the use of multimedia in education – more specifically – subtitled audio-visual content. Throughout this paper, the term “audio-visual content” will simply refer to a combination of sound and vision. What is more, the subject has been chosen due to the author being an instructional designer at a higher military education institution with a solid background in foreign language teaching. What is more, the author frequently attends NATO DEEP ADL workshops and meeting, providing expertise in instructional design for NATO DEEP countries – mainly Azerbaijan, North Macedonia, and Ukraine.

This paper will review the research conducted on the use of subtitled audio-visual content in the area of foreign language acquisition. The main objectives of this study are to determine how to use such content as a learning tool and find

MARCIN PIOTR JÓŹWIAK – NATO DEEP ADL; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1911-5807>;
e-mail: jozwmar@gmail.com.

¹ P. Gawliczek, *Cyfrowi imigranci i tubylcy. Jak pokonać e-wykluczenie i radzić sobie ze zmianami w cyfrowym świecie?* „Zeszyty Naukowe KSW”, Włocławek 2017, vol. XLIV, pp. 25–38.

² W. Guzewicz, *Information and communication technologies in the security environment – useful tools or necessary evil? Conclusions from the educational practice at Elk Branch Campus of the University of Warmia and Mazury in Olsztyn*, Proceedings of the scientific conference „Security and Russian Threats”, ed. Jan Kochanowski University, Kielce 2019, pp. 134–145.

possible ways to integrate it within distance learning framework. The author will present two ready-to-use lessons with a detailed commentary and provide in-depth information as far as future of this project is concerned.

Pedagogical use of subtitles

The author of this article distinguishes two basic types of subtitles based on Henrik Gottlieb's work³ and referring to their nature: language and technology. The subtitles that are language-focused are:

- Interlingual subtitles – translation subtitles in the native language.
- Intralingual subtitles (captions) – there is no change of language.

On the other hand, the subtitles that are focused on the side of technological application are the following:

- Open – integral part of the video.
- Closed – optional (can be controlled).

The pedagogical use of subtitles has been broadly commented and researched by many authors. A research paper from 2010 by Birulés-Muntané and Soto-Faraco⁴ (1–3) have presented that subtitled audio-visual content can dramatically help learners with their vocabulary and phonology skills. The authors also point out that phonology is frequently a big problem for adult learners, while they may have less problems learning other elements of the foreign language (2)⁵. Regardless of the form of subtitles, it has been proven that subtitles also help with plot comprehension and acquiring lexis.

As reported by Paula Winke et al.⁶ the research in the area of captioned audio-visual content as a learning focuses on three key aspects and their implications on language competences.

First of all, the researchers investigate whether there are differences between using and not using subtitles while exposing students to audio-visual content. The study that was carried out in 2002 by Bird and Williams⁷, examined how subtitles can influence language learning. They found out that it is beneficial for the learner to be exposed both to the text and sound of the word while considering vocabulary acquisition⁸.

Secondly, the question that rises frequently is when to use captioned audio-visual content, meaning the level of proficiency of the learner. To date there

³ H. Gottlieb, *Subtitling*, in: *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, ed. Mona Baker, Routledge 2001, pp. 244–247.

⁴ J. Birulés-Muntané, S. Soto-Faraco, *Watching Subtitled Films Can Help Learning Foreign Languages*, „PLOS ONE” 11/6(2016): e0158409, par. 1–3.

⁵ Ibidem, par. 4.

⁶ P. Winke, S. Gass, T. Sydorenko, *The Effects of Captioning Videos Used for Foreign Language Listening Activities*, „Language Learning and Technology” 14(2010), pp. 60–64.

⁷ S. Bird, J. Williams, *The effect of bimodal input on implicit and explicit memory: An investigation into the benefits of within-language subtitling*, „Applied Psycholinguistics” 23(2002), pp. 509–513.

⁸ Ibidem, p. 518.

has been little agreement in this area - literature in this field of study presents mixed results. Some researchers (Winke et al. 66)⁹ observe that it might be wise to use subtitles only when required, for example, in instances when the material might be hard to understand for the learners. Contradictory findings have been observed by other researchers, as some of them report that subtitles only served as a distraction for them as found out by Borrás and Lafayette¹⁰.

Thirdly, again according to Winke et al.¹¹ students tend to use different learning strategies when it comes to using subtitled audio-visual content. Basically, what the research suggests is that it is beneficial for a longer time to take notes while viewing; however, no effect on short-term vocabulary acquisition had been reported.

Content and Language Integrated Learning

The lesson scenarios for this research are based on an innovative approach in teaching – Content and Language Integrated Learning (CLIL) that is defined by David Marsh¹² in the following way:

CLIL refers to situations where subjects, or parts of subjects, are taught through a foreign language with dual-focused aims, namely the learning of content and the simultaneous learning of a foreign language.

The abovementioned definition means that content is both taught and learnt in a foreign language and lesson objectives reflect both content and language skills. The two lesson scenarios will follow the idea behind CLIL, and its main framework coined by Coyle et al. – the 4C¹³:

- Content – acquiring new skills and knowledge.
- Cognition – enhancing critical thinking skills and problem-solving.
- Culture – sensitizing students on cultural differences and intercultural awareness.
- Communication – using a foreign language in the process of learning, polishing language skills.

⁹ P. Winke, S. Gass, T. Sydorenko, *The Effects of Captioning Videos...*, p. 66.

¹⁰ I. Borrás, R. Lafayette, *Effects of multimedia courseware subtitling on the speaking performance of college students of French*, „Modern Language Journal” 78/1(1994), pp. 361–365.

¹¹ P. Winke, S. Gass, T. Sydorenko, *The Effects of Captioning Videos...*, p. 67.

¹² D. Marsh, *LIL/EMILE –The European Dimension: Actions, trends and foresight potential*, Public services Contract EG EAC. European Commission 2002, p. 72.

¹³ D. Coyle, P. Hood, D. Marsh, *CLIL. Content and Language Integrated Learning*, Cambridge University Press 2010, pp. 41–42.

Practical notes on how to use subtitled audio-visual content while self-learning and using the content as a tutor

One of the most important things when it comes to practical notes is to acknowledge that the Internet is a rich source of subtitled audio-visual content. However, tutors should beware of the quality of the subtitles, as there is incredibly high number of amateur subtitling taking place. The author suggests using the following sources, keeping in mind that the content needs to be verified by the teacher: TED, media outlets, respectable sources, YouTube.

There is a very high probability that when we use video content from a respectable, official source (like media outlets), it is going to be of good quality. However, tutors are not restricted to use only official sources. For example, as far as quality assurance is concerned at TED, the translation process is taken care of in a comprehensive manner. The subtitles are added by volunteers that need to be proficient at least in two languages (source and target language). Also, they need to follow TED's subtitling guidelines. Experienced volunteer-translators can also review other people translations. The process of subtitling at TED has four distinct stages (TED, website)¹⁴:

1. Transcription – original transcript is being developed.
2. Translation – from the source language to target language (f.ex. from English to Polish).
3. Review – experienced volunteers review submitted translation.
4. Approval – TED staff members responsible for translation finally approve the translation.

Project of a pilot study

For the purpose of this pilot study, the author used LMS ILIAS as a base for activities. This is an open-source learning management system used around the world by many institutions, specifically within higher defence education. The system offers a wide range of tools that can be applied for language learning purposes: dictionaries, collaborative work tools, quizzes and many more. There are numerous success stories of higher education institutions as to the use of this great open-source tool¹⁵.

This part of the paper will focus on practical implementation of subtitled audio-visual content into a teaching situation within e-learning. The author of this paper will present two lesson scenarios integrated into LMS ILIAS.

¹⁴ TED: Ideas Worth Spreading. Website: <www.ted.com>, access: 25.03.2019.

¹⁵ P. Gawliczek, *Jak wykorzystać nowoczesne media w rodzinie, szkole i na uczelni? Rekomendacje i doświadczenia Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku z użytkowania platformy e-learningowej LMS ILIAS*, in: *Rodzina wobec globalnej zmiany cywilizacyjno-medialnej*, ed. R. Brzezińska, Włocławek 2017, pp. 77–88.

The lesson scenarios consist of the following segments: description of the teaching situation, specific aims of the lesson, anticipated problems that may occur, procedure, technical implementation, and post-lesson reflections. For the purpose of this research paper, the author has placed all the scenarios in a simulated teaching simulation at the university level. The focus of the activities will be dual – the presented scenarios have aims regarding language and content itself. There are three categories of exercise distinguished for the purpose of this paper:

1. Pre-viewing – used before learners are exposed to the video,
2. Viewing – used at the moment of watching a video and directly corresponding to it,
3. Post-viewing activities – used after the video had been watched.

Both scenarios are based on the same prerogatives:

- the participants are civilian university students of national security faculty,
- the estimated level of English is B1-B2,
- the lesson scenarios can be used in e-learning and in a blended learning environment, combining regular classes and e-learning activities,
- there are two main objectives of the scenarios regarding language and content,
- there is emphasis on language production and group-learning,

The anticipated problems:

- technical issues connected to recording students' submissions (audio/video),
- different level of English across the learners.

The scenarios follow the idea of clear and concise weekly schedule with exercises that are combined into step-by-step approach. The “pre-viewing” activities are supposed to give the learners general idea about the topic. The exercises that are grouped as “viewing” are directly corresponding to subtitled video content and require the learner to watch the video and then check if the learner has understood the content. The last category of activities is “post-viewing” – they emphasize language production suitable to the lesson theme.

Lesson scenario – hybrid threats

As hybrid threats are becoming gradually more visible in the 21st century warfare, there is a need to provide sufficient education on this matter¹⁶. There are two main objectives of the lesson: to teach vocabulary revolving hybrid threats, and to teach the essential theory of hybrid threats. The table below shows the properly categorised exercises with a brief commentary.

¹⁶ P. Gawliczek, *Militarne i niemilitarne działania hybrydowe. Aspekt edukacyjny*, in: *Bezpieczeństwo człowieka a wychowanie*, t. II: *Aspekty poznawcze i edukacyjne*, Siedlce–Drohiczyń 2016, pp. 201–210.

Table 1. Hybrid threats summary

Category	Exercise	Comments
Pre-viewing	Step 1. Hybrid threats report	It is a scientific report that explains the most common terms and defines basic concepts that are connected to the topic of hybrid threats.
	Step 2. Hybrid threats word bank	The students need to add at least two terms from the above text that are linked to the topic of hybrid threats.
Viewing	Step 1. How does NATO counter hybrid threats?	Main object of the lesson. The video is about NATO's policy regarding hybrid threats. It is an official short documentary with optional captions that are of high quality.
	Step 2. How does NATO counter hybrid threats? Test	The students need to answer ten questions regarding the content of the video.
Post-viewing	Step 1. Audio recording	The students need to produce their own commentary about hybrid threats. The topic of the recording: Give an example from real life of hybrid warfare.
	[Optional] Audio recording self-help	This section is devoted to troubleshooting any technical problems or questions that may appear.

Source: own study.

Lesson scenario – presentation skills

There are two main objectives of the lesson: to teach students how to perform a high-quality presentation, and to polish their presentation skills in English. The table below shows the properly categorised exercises with a brief commentary:

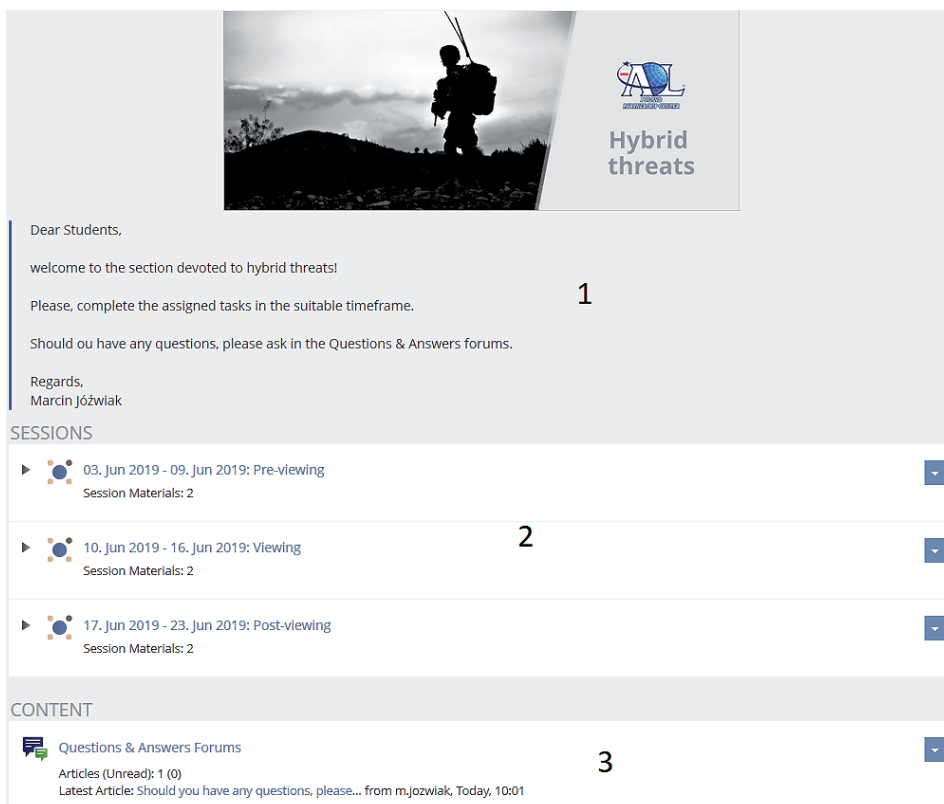
Table 2. Presentation skills summary

Category	Exercise	Comments
Pre-viewing	Step 1. Repository of inspiring speeches	The students need to add two links to speeches that they have personally liked and think that they are engaging and nicely structured.
	Step 2. Tell us about your hobby!	Language production in this area will help students with post-viewing exercise.
Viewing	Step 1. TED's secret to great public speaking	The video content touches the topic of presentation, presenting and the essential skills that the presenters need to have.
	Step 2. What are the qualities of a good presentation?	The students need to write a +/- 500 words essay on the qualities of a good presentation. They are asked to use the video as a reference but are not limited to it.
Post-viewing	Step 1. Submit your own TED-like presentation	The learners need to record their own TED-like presentation that will take around 2 minutes and peer-review 2 other students (simply give a comment).
	[Optional] Video recording self-help	This section is devoted to troubleshooting any technical problems or questions that may appear.

Source: own study.

Lesson implementation within LMS ILIAS

Both lesson scenarios are ready-to-use on the e-learning platform of the War Studies University. Below there is one of the lesson plans featured as an example:

Dear Students,

welcome to the section devoted to hybrid threats!

Please, complete the assigned tasks in the suitable timeframe.

Should you have any questions, please ask in the Questions & Answers forums.

Regards,
Marcin Jóźwiak

SESSIONS

- ▶ 03. Jun 2019 - 09. Jun 2019: Pre-viewing
Session Materials: 2
- ▶ 10. Jun 2019 - 16. Jun 2019: Viewing
Session Materials: 2
- ▶ 17. Jun 2019 - 23. Jun 2019: Post-viewing
Session Materials: 2

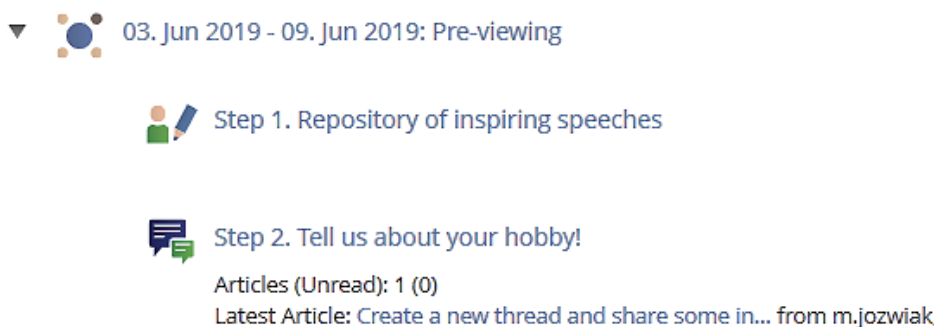
CONTENT

- ▶ Questions & Answers Forums
Articles (Unread): 1 (0)
Latest Article: Should you have any questions, please... from m.jozwiak, Today, 10:01

Picture 1. Hybrid threats
Source: own study.

The featured items serve as distinct sections that have their own purpose:

- (1) Introductory section – responsible for basic communication (Tutor – Students) and mere introduction for the learners. The tutor can, for example, post here important information regarding the course.
- (2) Class section – each of the classes has its own section (session) available for one week at a time and visible here.
- (3) General section – the last section is devoted to two-way communication between students and the tutor (and students with other students). Learners can post their questions here at any moment of the course.

Picture 2. Pre-viewing lesson example: presentation skills.
Source: own study.

The activities are presented in a clear manner, as everything is structured with the idea of “steps”. Above you can see just an example of one of the weeks. The first step of the week is to share information with other students: each of them needs to upload two links to inspiring speeches from the Internet. The second one is language production – each of the students’ needs to create a new thread with description of their hobby, the students may ask each other questions for bonus points.

Future developments and the way ahead

This paper, in its initial form, was presented at the 7th Annual Nordic ADL Conference May 14th–16th 2019 (Gol, Norway). During that time, the author was employed as an instructional designer at the War Studies University (Poland), and thus represented that institution. Since that time, the association of the author has changed due to a recent nomination to the role of the NATO DEEP ADL Portal Instructional Designer. The project will be continued within the NATO DEEP ADL initiatives and e-learning systems and resources provided by the Elk Branch of the University of Warmia and Mazury in Olsztyn.

Since the presented scenarios are just a concept, the next step for the author would be to demonstrate the validity of this course by a proof of concept pilot group(s) of students. In the upcoming months, the author estimates that it will be possible to discuss the matter with our partners to choose the right higher military university or a civilian university with the

The author presented only two topics, but there is a wide variety of subjects that can be possible implemented within the framework of the course. The topics are segregated accordingly into two distinct groups focusing on different themes, meeting the requirement of being suitable inside the framework of military higher education or security studies. The possible ideas with within certain themes are listed below:

- Military – cybersecurity and cyberwarfare, emerging security threats, modern warfare specificity, NATO mission, current military conflicts.
- Academic – communication, Military English, culture awareness.

After the courses are tested within a pilot project study, they are going to be available for all our partners within NATO DEEP to use, remix and build on the idea.

BIBLIOGRAPHY

- Bird S., Williams J., *The effect of bimodal input on implicit and explicit memory: An investigation into the benefits of within-language subtitling*, „Applied Psycholinguistics” 23(2002), pp. 509–518.
- Birulés-Muntané J., Soto-Faraco S., *Watching Subtitled Films Can Help Learning Foreign Languages*, „PLOS ONE” 11/6(2016): e0158409, pp. 11–30.
- Borras I., Lafayette R., *Effects of multimedia courseware subtitling on the speaking performance of college students of French*, „Modern Language Journal” 78/1(1994), pp. 361–365.
- Coyle D., Hood P., Marsh D., *CLIL. Content and Language Integrated Learning*, Cambridge University Press 2010, pp. 41–42.
- Gawliczek P., *Cyfrowi imigranci i tubylcy. Jak pokonać e-wykluczenie i radzić sobie ze zmianami w cyfrowym świecie?* „Zeszyty Naukowe KSW”, Wrocław 2017, vol. XLIV, pp. 25–38.
- Gawliczek P., *Jak wykorzystać nowoczesne media w rodzinie, szkole i na uczelni? Rekomendacje i doświadczenia Kujawskiej Szkoły Wyższej we Wrocławku z użytkowania platformy e-learningowej LMS ILIAS*, in: *Rodzina wobec globalnej zmiany cywilizacyjno-medialnej*, ed. R. Brzezińska, Wrocław 2017, pp. 77–88.
- Gawliczek P., *Militarne i niemilitarne działania hybrydowe. Aspekt edukacyjny*, in: *Bezpieczeństwo człowieka a wychowanie, t. II: Aspekty poznawcze i edukacyjne*, Siedlce–Drohiczyń 2016, pp. 201–210.
- Gottlieb H., *Subtitling*, in: *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, ed. Mona Baker, Routledge 2001, pp. 244–247.
- Guzewicz W., *Information and communication technologies in the security environment – useful tools or necessary evil? Conclusions from the educational practice at Elk Branch Campus of the University of Warmia and Mazury in Olsztyn*, Proceedings of the scientific conference „Security and Russian Threats”, ed. Jan Kochanowski University, Kielce 2019, pp. 134–145.
- Marsh D., *LIL/EMILE – The European Dimension: Actions, trends and foresight potential*, Public services Contract EG EAC. European Commission 2002, p. 72.
- Winke P., Gass S., Sydorenko T., *The Effects of Captioning Videos Used for Foreign Language Listening Activities*, „Language Learning and Technology” 14(2010), pp. 60–64.

SUBTITLED AUDIO-VISUAL CONTENT AS A LEARNING TOOL WITHIN HIGHER MILITARY EDUCATION SYSTEM OF NATO PARTNER COUNTRIES

SUMMARY

This paper presents recent research focused on the role of subtitled audio-visual material on foreign language acquisition. The author distinguishes various types of subtitled audio-visual content and comments on their usefulness and possible impact on the learning process, presenting other researchers' opinion and his own perspective. Different types of content (videos, games) are categorized and properly commented regarding their influence on different language skills and competences. Also, the author shows ways the learners can experience such content for learning purposes. Possible application of such methods for advanced distributed learning is investigated, with LMS ILIAS used as a base for exercises.

KEY WORDS: video-based learning, language learning, LMS ILIAS, higher military education

EDUKACJA / EDUCATION

ELSA M. BRUNI

UNIVERSITY, REFORM, EVALUATION: THE ITALIAN CASE

1. The origins of the University reform

At the end of the 20th century Italy had been progressively drafting and starting a radical reform of its university system. At the root of so an important legal act there was a very detrimental phenomenon: the Italian university was decidedly inefficient. Not only was the number of *drop-outs* very high (just three out of ten students got the degree), but it was also associated with the quality of training, which was neither advanced nor usable in the students' professional careers. To be fair, Italian University seemed old and heavy, unable to take up the challenges and the changes imposed by the fast social and economic development. Hence the idea of a reform, which since 1999 has been changing dramatically the traditional framework of university studies in the country. The main aim was reducing all the negative points through the setting up of an institutional system based on two study levels, following the framework already used in the Anglo-American context and drawing inspiration from the European consultation provided in the declarations of Bologna and Lisbon. The underpinning philosophy was very easy and innovative: instead of the old 'ciclo lungo' ('long course') keeping together many educational and vocational demands, education had to be improved, varied, rationalized and put close to the requirements of the business world.

With hindsight, the Italian university had been involved in a proper reforming movement, a real revolution that has affected universities in every aspect involving didactics, management, administration, identity, tasks and recruitment of professors and researchers, as well as assessment methods. Thus university has been at the centre of a conflict of situations and interpretations about its role in the third millennium. This conflict was generated by a variety of factors and favoured by the chaos characterizing the reform bills of higher education; moreover, the whole present society has been more and more involved into the difficulties in asserting responsibly its educating action towards all its citizens: children, young people and adults.

Despite the many legislative regulations intended to reform and define didactics and academic research, what has been perceived within institutions and by academics is rather a cruel policy aimed to find and apply punitive rules and methods towards universities. So in what follows some considerations will be illustrated, and at least two perspectives on the question will be outlined.

The first perspective originates from the remarks of those working in the academia. From this point of view, a sense of separation is felt between the level of the scientific research and the level of political decisions about higher education. One wonders why there is so obvious a difficulty when the level of the scientific research and the level of political decisions about higher education are called to meet and interact when decisions concern the future of university. The answer is easy: those who observe and study from the inside the educational issues, the teaching practices, the pedagogical plans, those who analyse the cognitive baggage and, aware of the university students' progressive demotivation and of the worrying data concerning their future condition¹, are committed to creating innovative courses that answer the real needs for stable educational investments, are rarely listened to. Academics who still work without choice in halls, laboratories and libraries, realize they cannot 'do much' and for their part they make an effort to resist to the tendency to simplify the complexity and the uniqueness of their teaching profession reducing it to manuals and purely factual knowledge (at the expense of the professorial aspect and the educational relationship with the student). Moreover, they must avoid feeling as victims on account of their exclusion from a reforming process managed in distant ministerial spheres, and because forced to carry out more and more difficult tasks well beyond their original and traditional function.

The second perspective is the political action that fostered the new reform season. Since 1997, by the issuing of Bassanini's acts n. 59 and 127, the main ambition has been to align the Italian university system with those of other European countries. The need to shorten the years of study and to professionalise higher education, the difficulty in spending the degree in the job market, the limited mobility of the Italian students, became crucial elements that led governments to redesign the educational courses (Ministerial Decree 509/99 later amended by Ministerial Decree 270/04) and, more generally, to carry out an organic reform that included the establishment of new governance rules, a different recruitment system for academics, a rationalization of the courses, as well as a new clearer and less expensive assessment culture.

¹ *L'università per un sistema formativo integrato: fondamenti, connessioni, esperienze, prospettive*, a cura di G. Allulli, Vita e Pensiero, Milano 2001; *Giovani, lavoro e società: valori e orientamenti tra continuità e discontinuità: secondo rapporto sulla popolazione giovanile nella provincia di Bologna*, a cura di M. La Rosa, G. Gosetti, Franco Angeli, Milano 2005; A. Alberici, C. Catarsi, V. Colapietro, I. Loidice, *Adulti e università. Sfide e innovazioni nella formazione universitaria e continua*, Franco Angeli, Milano 2007; C.R. Alfonsi, P. Dilozenzo, *L'evoluzione nei rapporti tra università, territorio, e mondo del lavoro in Italia: Un riepilogo delle principali trasformazioni degli ultimi venti anni*, Fondazione CRUI, Roma 2012.

Hence, on the limits drawn by new regulations, the reform brought in the spotlight a set of questions concerning educational practices, competencies and their transferability to different socio-economic contexts, and, in particular, the administration of academic bodies. From the political side until Gelmini's reform, the diverse interventions in the Italian universities had been aimed to improve the educational, executive and managerial autonomy in the hope of eradicating the academic bad habit, especially evident in competitions and in the proliferation of 'individualised' positions, of courses similarly designed *ad hoc*, even if expensive and useless from the educational and employment point of view². The unemployment rate of the Italian graduates even in the professional fields not traditionally affected by the crisis provides a backdrop and logically motivated the political choices (particularly the ones inspiring the Law n. 240 of 2010). Then one needs to consider the number of university students who failed to complete their course in the prescribed time, which the former Minister of Education Profumo considered as the major problem of the Italian universities, a particular Italian evil, a 'cultural problem': during the academic year 2010/2011 those who had not completed the course in the set time accounted for 34% of the enrolments, 1,782,000 in all. In addition, at national level, with different figures for different institutions, the percentage of dropouts after the first year was 17%, a number which led the then minister to claim that «in Italy there is no observance of rules and time. I think that school must give a strong signal concerning the observance of rules» because «the students who failed to complete their course in the prescribed time even cost in social terms»³. So, according to the ex minister, the reasons have to be found firstly in the choice to enrol to a particular graduation course by hearsay, that is by not well-considered choices, secondly in an inadequate regulation.

The solutions proposed through the Ministerial Decree 16th April 2012 n. 71, which worried all the university Rectors, were the rise of the taxes for the students who failed to complete their course in the prescribed time, to be seen as a way to spur them not to waste time, the establishment of a «part-time» system dedicated to the working students in order to extend the course time and, last but not least, the cut of ordinary functioning funds (Ffo) shortened in 2013 by 4,9%, 300,000 Euros less compared to the previous year, which represented the spectre of bankruptcy for many universities. In order to synthesize these two aspects – students who failed to complete their course in the prescribed time and ordinary functioning funds – it is important to remember that the revenue from those students and non-EU students cannot be computed in the 20% calculation

² To be reminded, among the others, the open letter written by Simona Melani, a graduate in Sciences of Communication, in 2011 asking the Minister of Education in office, Mariastella Gelmini, a refund for the years spent to study. The letter became very popular, not only among young people, because it lamented the lack of connection between education and the world of work, a gap emphasized by the proliferation of degree courses that made it difficult for graduates to enter the job market.

³ Minister Profumo's speech reported in *Università quei 600 mila fuori corso. Il ministro Profumo: manca il rispetto delle regole e dei tempi*, „Corriere della Sera”, 15 luglio 2012.

of the universities revenue coming from the students' fees. So universities have effectively the right to increase the fees of these two categories of enrolments. This higher education system seems to be very attentive to a market logic and to economy, rather than satisfying the cognitive, psychological and cultural needs of students who, like academics, have not been involved in the process of innovating and redesigning the educational courses⁴.

2. The university education plan

As anticipated, a strong need for reform emerged when the national and political classes become aware of the urgent need for a development strategy based on competitive skills, on advanced research, on technological innovation and on the definition of intellectual manpower, and on a real improvement of the higher education system. Only in this way, was the nation deemed to guarantee a socio-economic and political stability. The former since the growth of new jobs would be encouraged by the scientific, technological, organizational and educational competitiveness. The latter since the democratic, liberal and pluralist set-ups, as well as the distributive justice level of a little or not-conflictual society would depend on a real, wider chance of access to university education considered now as the *sine qua non* for taking part in the processes of civil and social transformation and, more precisely, of economic wealth production.

It should be underscored that the two pillars of the higher education reform were the Ministerial Decree 509/1999 and the following Ministerial Decree 270/2004⁵. Therefore, it is necessary to start from both, from the fundamental inspiring principles in order to assess the current state of the Italian universities and advance ameliorative proposals. The two decrees, whose background was a national and international lively debate⁶, were passed as solutions for a deep-seated crisis, felt by the academia as a failure of previous expectations.

The reformist attempts followed the example of what had been thought and done in other national and international situations. The results were further

⁴ L. Galliani, *Riscrivere i percorsi della formazione*, in: *I nuovi curricoli universitari*, a cura di C. Xodo, Padova 25-26-27 ottobre 2000, Atti della III Biennale Internazionale sulla Didattica Universitaria, Pensa Multimedia, Lecce 2002; and *Educazione versus formazione. Processi di riforma dei sistemi e innovazione universitaria*, ed. L. Galliani, Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli 2003.

⁵ For a detailed and reasoned overview about university, innovation, reforms and perspectives see: A. Lombardinio, *Università: la sfida del cambiamento. Analisi delle riforme e società della conoscenza*, Rubettino, Soveria Mannelli 2010.

⁶ In short: Declaration of Sorbonne 25th May 1998 "L'armonizzazione dell'architettura dei sistemi di istruzione superiore in Europa"; Declaration of Bologna "Lo spazio europeo dell'istruzione superiore (SEIS)", signed on 19th June 1999 by the Ministers from 29 European countries; the following statements (Prague 2001, Bergen 2005); The Berlin Conference in 2003; the meeting of Lovanio in 2009; the Conferences in Budapest and Wien in 2010 that, beyond the wide adherence to the Declaration of Bologna by 47 countries, finally began the construction of a European space for higher education; the ministerial meeting of Bucharest in 2012 to verify the progresses made about the items in the agenda of Lovanio.

failures due to different reform attempts which would have had to lead us closer to the European criteria and to define the education of young graduates, making them fully fit to compete in the professional market. The Ministerial Decree 509 of 1999 issuing new educational regulations, the Ministerial Decree 270 of 2004 introducing some adjustments, and the decrees about the new university courses and the master's degree courses enforcing the Ministerial Decree 270 are regulations concerning a long-meditated reform that, to be fair, has suffered from the epochal transformation of the global village and the world society.

In fact, the reform of the higher education system started when the rulers became aware of the need for a development strategy based on high-level research, innovation, education and professionalism. The reform brought about a new idea of university and society whereby knowledge and skills become common goods, the driving forces behind development and welfare⁷. This need is encapsulated in the 3+2 formula in which also the essential motivations leading to this new system are summed up. A critical point can be surely identified in the curriculum, which is the main cause for students' inadequate qualifications. Hence the fundamental principles inspiring the reform of the educational and institutional framework of the University are the following: 1) the contractual quality changing the relationship between the institution and its students, aimed to overcome the issue of the dropouts; 2) the competitive diversification used by universities in order to perfect and differentiate the curricula; 3) the plurality of curricula devised for courses to be attended regularly and successfully; 4) the curricular flexibility as the ability to be renewed, experimenting new educational methods in order to optimize the educational processes; 5) the human resources mobility to make the employment of academics more efficient; 6) the crediting of courses that is the need to have courses with a guaranteed cultural value; 7) the course credits as a system of measurement of student's acquired knowledge; 8) the innovative character, that is the possibility for universities of providing courses linked to specific socio-cultural contexts; 9) the evaluation and self-evaluation of universities as a tool to guide and improve the service; 10) the new government tools planned to guarantee a more efficient management of the system⁸.

In the light of the present academic situation, those attempts at improving the Italian academia have been quite disappointing, as confirmed by figures. And, if one looks at it not sceptically, as an insider, it is clear that some educational paths have been very often the object of demands of scientific disciplinary sectors claiming wider spaces, justified by departmental reorganization. The painful effect could be seen in the more and more growing disjointedness of the curricula and in a faint emancipation of the traditional academic vision, which keeps distinct the educational disciplines framework and the general set of educational goals. It is necessary to stress that the most evident critical aspect

⁷ For a close examination of the topic, see: *L'Università e la sua riforma*, a cura di V. Cappelletti, G. Bertagna, Roma 2012.

⁸ E. Bruni, *La formazione universitaria nell'Europa della conoscenza*, Aracne, Roma 2008, pp. 13–109, where the examination focuses particularly on the humanities.

lies in the curriculum. After due consideration, this is the sign of a 'betrayed' reform, the very crux of the matter, given that the reforming process had precisely started fifteen-year ago with the aim of changing the curricula, of making them more flexible and of reconsidering input elements (corresponding to the increasing variety of enrolments types) and output elements (learning results in terms of competences)⁹.

An important indication of this difficulty is the absence of any scientific literature about the university curricula while there are several studies about the school syllabi and, since the 1970s, particularly thanks to Nicholls, the traditional curriculum has been established and then replaced by the notion of a curriculum as an on-going process made up of learning experiences able to make students change¹⁰. What emerged afterwards was an idea of curriculum more based on learning processes than on contents (knowledge pre-arranged packages), more student-centred than teacher-centred, which highlighted the importance of the evaluation of learning and of the methods used to solve a problem. Consequently, knowledge is not deemed as something acquired once and for all, for competence is understood as the personal ability to mobilize resources in order to face different situations¹¹.

A revealing fact is that the absence in the scientific literature concerning the university curriculum corresponds to the absence of the term both in the higher education reform's documents and in the national and international debate. The pedagogical discussion about the university reform stresses principally three aspects: 'how' to organize the teaching, 'how' to favour the learning, 'how' to evaluate. In so doing, little emphasis has been put on the curriculum's second level, which grants quality to the university education not by aiming to organize a list of what is essential and specific knowledge for the different cultural and professional profiles, but which considers the students' socio-emotional and cognitive aspects. The quality of higher education depends directly on the quality of human relationships, on the capacity to build a community that favours and develops culture, critical exchanges and creative debates. The result is the need to intensify and enhance every aspect related to social relations.

⁹ SC. Zaggia, *L'università delle competenze. Progettazione e valutazione dei corsi di laurea nel processo di Bologna*, Franco Angeli, Milano 2008, pp. 17–82.

¹⁰ A. Nicholls, *Guida pratica all'elaborazione di un curriculum*, Feltrinelli, Milano 1983. On this topic, see also the seminal study by L. Stenhouse, *Dal programma al curriculum: politica, burocrazia e professionalità*, It. transl. Armando, Roma 1977.

¹¹ See, in particular, B. Vertecchi, *Formazione e curriculum*, La Nuova Italia, Scandicci 1994; F. Frabboni, *Il curriculum*, Laterza, Bari–Roma 2002; C. Pontecorvo, *Il curriculum: teoria e pratica dell'innovazione*, La Nuova Italia, Milano 2002; M. Baldacci, *Ripensare il curriculum*, Carocci, Roma 2006.

3. The reform between cultural and managerial models

What explained before shows that the Italian university has faced a particular situation, torn between the defence of its traditional principles of autonomy and academic freedom, and the testing of new options, characterized by a strong managerial drive, that redefine the social and cultural function of the university, and redeploy the authority roles¹².

The adoption of this new model forced universities to be challenged by procedures and parameters of the business world, completely foreign to the cultural tradition of the country. One has only to think about the evaluation tools applied to academia and the consequent difficulties suffered by the Italian universities concerning their quality evaluation. The attention is completely focused on attainable results, in terms both of scientific research and training offered. The principle of quality measurement, i.e., the companies' effectiveness, based on the material production rates, has been automatically applied to assess the university administration in all its aspects ranging from didactics to management.

The analysis of the contradictions of universities' development models, as have been often underscored, shows that the coexistence of two opposite logics, the cultural-traditional one on one side and the entrepreneurial one on the other, redefines roles and authorities in the university government and increases the power of external decision-makers¹³. Problems characterizing other fields affect universities too: phenomena of differentiation and continuous change, pluralism as the key element for the interpretation of all the social and existential dimensions, and the need for development and flexibility, have become the distinguishing features of the educational reform. The new spirit that pervades educational and higher education processes, along with the changes introduced in the curricula, are in line with a deep changing process aimed to the so-called University of Competences¹⁴.

The educational goals shall be redesigned in the general social framework. The real challenge is to reconsider research and education by aiming them

¹² J. Brennan, T. Shan, *Managing quality in higher education. An international perspective on institutional assessment and change*, Organisation for Economic Co-operation and Development, The Society for Research into Higher Education & Open University Press, Buckingham 2001. See, in particular, the volume by J. Derrida, P.A. Rovatti, *L'università senza condizione*, Raffaello Cortina, Milano 2002, where Rovatti takes a critical position towards the trend to modernize that instead hides the idea of university as a company, depending on the technical-business style of academic organization, management and life. As Rovatti claims, «il Nuovo è uno strano ibrido: con la bandiera della modernizzazione e dell'adeguamento europeo, un'Europa alquanto supposta, viene calata dall'alto dentro l'università un'idea di azienda che chiede un linguaggio, una gestione e ovviamente un prodotto, cioè una produttività» («the New is a strange hybrid: hosting the flag of modernization and European adjustment, a quite supposed Europe, the idea of a company asking for a language, a management and obviously a product and a productivity is imposed on the Italian university», pp. 9–10).

¹³ Ph.G. Altbach, *Tradition and Transition: The International Imperative in Higher Education*, Rotterdam, the Netherlands: SensePublishers 2007.

¹⁴ P. Zarifan, *Objective compétences: pour un nouvelle logique*, Editions Liaisons, Paris 1999 and *Qualità per l'Università*, a cura di E. Stefani, Franco Angeli, Milano 2006.

towards the acquisition of learning styles fit to a society that goes beyond the requirements of the *knowledge-based economy*, and at the same time to safeguard its cultural nature. This is a reference to the role of university as a cradle for the promotion of individualization and socialization processes. As Semeraro maintains, «there is the need to strengthen the perception of university as a community of academics and students that share an educational experience of cultural building and operating experimentation, as a place where the process of integration between diverse disciplinary practices and knowledge is tested, as a harbinger of cooperation among differences, which is the essential nourishment for a democratic growth»¹⁵.

The economic parameter, which is crucial in the managerial paradigm implemented in universities, conforms to the will to guide higher education towards the economy and market needs. When applied to the redesigning of the curricula and to the reorganization of the discipline framework, the entrepreneurial logic and its assessing methods become control tools; in any case, they let the unsuitability of assessment structures and quality measurement indicators emerge. In short, the curricula, based on this logic criteria, do not place proper emphasis on the second level, the one referring to 'abstract' learning, to the acquisition of habits of mind such as 'learning to learn' and, before this, the planning of contexts suitable and functional to the creation of abstract habits¹⁶. If the education of the person in his/her entirety¹⁷ becomes the main goal of higher education, meant as a cultural enrichment process¹⁸, if the cultural value of education is brought to the fore, it goes without saying that every proposal of university curriculum design shall aim to reconsider the disciplines and the relationships among the disciplines, contexts and strategies. Needless to say, the role of the university teacher becomes crucial, as a mediator of cultural products through an empathic process of participation and communication with students. Difficult questions, as the above-mentioned, reject the ABCs and the reductionist tools that consider education as an ordinary rational path and not as a very complex process causing greater effects, also from the social point of view. It is a big challenge but it is necessary; a challenge expressing the importance of giving education a new place in relationship with the social sphere, broadening the range of links among universities and the multiplied cultural contexts, and giving importance to the educational requests of students and *stakeholders*.

¹⁵ R. Semeraro, *La valutazione della didattica universitaria. Paradigmi scientifici, rivisitazioni metodologiche, approcci multidimensionali*, cit., p. 27.

¹⁶ Among the main sources, Dewey (in particular refer to his *Come pensiamo*, It. transl., La Nuova Italia, Firenze 1961 and *Le fonti di una scienza dell'educazione*, It. transl. Firenze, La Nuova Italia 1967) and Bateson (in particular for his theory of deuterio-learning see *Verso un'ecologia della mente*, trad. it., Adelphi, Milano 1977 and *Mente e natura. Un'unità necessaria*, Adelphi, Milano 1984). See also M. Baldacci, *Ripensare il curriculum*, Carocci, Roma 2006.

¹⁷ See, among others, U. Margiotta, *Comprendere il curriculum. Aggiornamenti per la ricerca sul curriculum in un contesto globale*, „Studium Educationis” 1998, n. 4, pp. 631–667 and *Riforma del curriculum e formazione dei talenti*, Armando, Roma 2004.

¹⁸ See in particular B. Martini, *Il modello dell'arricchimento culturale*, in: *I modelli della didattica*, Carocci, a cura di M. Baldacci, Roma 2004, pp. 155–180.

When planning curricula, it is essential for every proposal to aim to the acquisition of higher skills, such as open-mindedness, reflexivity, critical thinking, and creativity, that is building learning that goes beyond the proper domain of disciplines¹⁹.

It is important to affirm the promotion of new styles and new practices starting from the overcoming of the hierarchical didactic structure in order to create educational and relational forms suited to a specific learning community. First of all, it is necessary to change the relationship between teacher and student by making «the mutual sharing of intellectual resources the inspiring principle of every activity»²⁰.

This is the right direction to be followed by educational plans; university curricula must be designed on the basis of the awareness of knowledge dynamism, of its practices and of cognitive experience. It is not advisable to have a cumulative construction of knowledge; on the contrary, it is necessary a cooperative construction of disciplines in order to provide students with the right approach to knowledge learning. At the same time, this allows to attain convergent and divergent higher learning²¹.

4. Research and evaluation

An important aspect of the new reformist structure concerns evaluation in the light of the following principle: «In order to reward virtuous universities according to the principles of merit and responsibility and to urge the less virtuous ones to adopt better policies, it is necessary to face effectively the evaluation problem»²².

In the reform's spirit and perspective, evaluation represents the central and strong element on which every university has to base its political choices and investment strategies²³. On the other hand, evaluation with its present structure represents a novelty, something new in the Italian higher education history, most of all when it comes to research and publications. Its subjects and objects,

¹⁹ See: M. Baldacci, *Ripensare il curriculum*.

²⁰ A. Calvani, *Manuale di tecnologie dell'educazione*, ETS, Firenze 2002, p. 171. In particular, for the idea of a learning community and pedagogical theories and practices, see *Pratiche della formazione. Teoria e metodi degli interventi formativi*, a cura di L. Ariemma, F. M. Sirignano, Pensa Multimedia, Lecce 2005, pp. 227–246.

²¹ R. Semeraro, *La valutazione della didattica universitaria. Paradigmi scientifici, rivisitazioni metodologiche, approcci multidimensionali*, pp. 39–45. Particularly interesting, in this respect, is the essay by N. Paparella, *L'organizzazione e la qualità dell'offerta formativa. Funzioni e responsabilità dei docenti*, in *Il docente universitario. Una professione tra ricerca, didattica e governance degli Atenei*, a cura di L. Galliani, Padova 2 e 3 dicembre 2010, Atti della VIII Biennale Internazionale sulla Didattica Universitaria, Pensa Multimedia, Lecce 2011, pp. 145–158. *Pratiche della formazione. Teoria e metodi degli interventi formativi*, p. 230.

²² The then Minister of Education Mariastella Gelmini so claimed in the *Linee programmatiche per l'Università (Programme Lines about University)* introduced to the Culture Committee of the Italian Parliament on 17th June 2008.

²³ G. Domenici, *La valutazione della ricerca universitaria. Questioni aperte*, „Pedagogia Oggi” 2004, n. 3, pp. 16–22.

its procedures and the use of the results of the evaluation itself are even newer components. When in the recent past research was subjected to evaluation, its object was the research project, not the scientific production or the list of publications of the researcher/professor going through recruitment and promotion.

Therefore, in the latter case evaluation was *ex post*, different from an *ex ante* evaluation justified by and essentially linked to the possibility of applying for research funds. Neither the need to examine the correctness and the reliability of scientific publications, that is to verify that publications had been described correctly, nor the formulation of a merit rating was deemed necessary.

The evaluation process changed on 13th May 2010 when the Italian Court of Auditors set up the ANVUR (National Agency for the Evaluation of the University and the Research System), which replaced the CNVSU (National Committee for the Evaluation of the University System) and the CIVR (Committee for Evaluation of Research, established with the Legislative Decree 204/98). The birth of the ANVUR hid a new mission close to a new philosophy linking the financing of universities to the evaluation of research on one side, and promoting the culture of excellence and merit on the other. At this point the fundamental tool was the continuous monitoring of scientific production, mainly aimed to avoid indiscriminate funding by the MIUR (Ministry of Education, University and Research) and to replace it, according to certifiable parameters, with the allocation of resources on a qualitative basis. According to this logic, both research and the overall university framework are object of periodic and severe quality ‘measurements’ ranging from didactics to students’ learning levels, their insertion in the job market and the coherence of their job with their educational qualifications, as well as the ability to obtain private and European funding²⁴. In other words, everything has become the object of a meticulous evaluation process. The results of the evaluation of research and degree courses offered by each university are the first parameter used to allocate resources and rewards to the most virtuous institutions²⁵. Every university is

²⁴ Bill 1905, 20th May 2010 “Norme in materia di organizzazione delle Università, di personale accademico e reclutamento, nonché delega al Governo per incentivare la qualità e l’efficienza del sistema universitario” (“Rules on the matter of University and academic staff organization and recruitment, as well as delegation to Government to stimulate the quality and effectiveness of the university system”). Article 5, paragraph 2, point b, defines d’introduzione di un sistema di valutazione periodica, da parte dell’ANVUR, dell’efficienza e dei risultati conseguiti nell’ambito della didattica e della ricerca dalle singole università e dalle loro articolazioni interne» («the introduction of a periodic evaluation system by the ANVUR of the efficacy and results obtained in the fields of didactics and research of every single university and their departments»). See also the DPR (Decree of the President of the Republic) n. 64 of 21st February 2008 “Regolamento concernente la struttura ed il funzionamento dell’Agenzia nazionale di valutazione del sistema universitario e della ricerca (ANVUR)” (“Regulations concerning the organization and the running of the National Agency for the Evaluation of the University and the Research System”).

²⁵ *Linee guida per l’Università (Programme Lines for University)* 6th December 2008: «l’allocazione delle risorse sulla base della qualità (della ricerca, dell’insegnamento e dei suoi risultati, dei servizi e delle strutture) è per il Governo il criterio fondamentale di un nuovo sistema universitario più libero e più responsabile, sia a livello centrale che nei singoli atenei» («the allocation of resources on the basis of quality (of research, teaching and its results, services and facilities),

also assessed for staff promotion, funding allocation, check of the effectiveness of investments as well as for purposes linked to scientific progress²⁶.

To better understand the new situation, it is necessary to go back to the “Gelmini Law”, which entrusted the ANVUR with the organization and the management of evaluation, made compulsory for the humanities, too. Since that moment the cultural revolution has involved also and most of all the humanities journals, including the pedagogical-educational ones, which had to provide an international board and adopt a peer review system. Evaluation has thus become the buzzword of research and has progressively structured the Italian scientific and academic world with different levels of sophistication and specialization. Today any scientific publication goes through six severe steps, each one necessary and independent from the other, on which the real reputation of a scholar depends:

- 1) *peer review*: qualitative evaluation among peers; it is a referee activity;
- 2) *Osservatorio della ricerca* (Research Observatory set up by Rector Decree n. 194 of 31/01/2006): quantitative evaluation made by each single university;
- 3) *VQR*: (Evaluation of Research Quality) qualitative evaluation entrusted to *referees*, with related difficulties concerning the large number of publications and the time schedule, and, most of all, the risk of discrepancies and randomness of judgements.
- 4) *Mediane* (Medians): quantitative evaluation, with the problem (in particular in the humanities) of the weight given to monographs (with the objective difficulty of assessing their scientific effectiveness and the absence of any ranking for publishers) and to journals, and, among these, the so-called “A class” journals;
- 5) *Commissione per l’Abilitazione Scientifica Nazionale* (Examining Board for the National Scientific Qualification): judgement by five national members of the examining board about the publications (from 12 to 18) submitted by each candidate, on the basis of the medians fixed for the two academic roles (Associate Professor ad Full Professor). The huge number of publications to be assessed and the brief time allotted to the commissions in order to end their evaluation raises doubts over the objectivity and quality of the evaluation;
- 6) *Commissione di concorso* (Examining board): evaluation provided by a local examining board, in a national competition between “qualified” academics (i.e., in possession of the National Scientific Qualification) that apply for a position and that are evaluated on a comparative basis both for the quality of their publications and for other aspects, first of all, their teaching.

Let us briefly consider the third step of the complex evaluation process, the VQR for the humanities macro-disciplinary sectors.

is the main criterion of a new university system that is freer and more responsible both on a central level and in each single university»).

²⁶ P. Galimberti, *La valutazione della ricerca in area umanistica*, <http://www.meri.unifi.it/upload/sub/galimberti.pdf>. (25.09.2019).

It takes place through different important phases: from the organizational point of view, it involves the submission of the “research products” (publications), the establishment of a *panel* of experts (GEV) for each one of the 14 evaluation areas (corresponding to the 14 disciplinary areas identified by the CUN [University National Council]), and the computerization system (entrusted to CINECA through a specific convention); from the executive point of view, it entails the choice and the publication of the evaluation methods and criteria (entrusted to the *panel* of GEV).

Some obvious aspects need to be questioned: the peer review method in general, in order to eradicate the doubts concerning its intrinsic subjectivity; the notion of internationalization that can be summarized in the expression ‘research speaks English’, meaning that publications are “international” only if they are written in English or published in international journals; the importance of monographs (which are the commonest type of publication for life sciences scholars) and of journal articles.

All things considered, for the Italian scientific community the VQR has been an important step that fixed the principles of quality and merit as a «point of no return»²⁷ for research and, in general, for Italian universities. It has been a difficult process from its outset, but unavoidable in the scenario drawn by the latest OCSE figures and by the acknowledgement of quality research as the premise and real goal of every modern and competitive university system²⁸.

In conclusion, treasuring the exceptional heritage of data, comments, and material produced by the VQR, as well as the comparison between past and present, and the critical points emerged, it is worth putting forward some hypotheses in order to optimize the whole evaluation system. A comment results from the six steps above mentioned: the non-existent connection among the different evaluation levels, so that the result of one has no consequence on none of the others. It can happen that publications positively evaluated by the examining board A of the national qualification B are not going to be approved by the VQR referees or by the C members of the local D examining board. Not only are not the medians themselves always binding, but an examining board can also decide them not

²⁷ The expression was used by Giuseppe Catalano, director in office of the Scuola Università Management of Mip Consorzium di Politecnico di Milano, on 9th June 2010, at the opening of the training course on the topic “Il sistema di finanziamento delle Università e degli enti di ricerca: obiettivi ed opportunità per il 2010” (“The financing system of universities and research organizations: goals and opportunities”) held at MIUR.

²⁸ For an overview of the starting steps of the VQR in Italy, see the reports and the results by Civr. See, in particular, the analysis and the reports by its President Franco Cuccurullo, namely: *Rapporto Civr/Le valutazioni dei panel di area*, „Atenei” 2004, n. 3–4, pp. 11–17; *La ricerca italiana alla prova della valutazione*, in M. Morcellini, A. Masia (a cura di), *L'Università al futuro. Sistema, progetto, innovazione*, Giuffrè, Milano 2009, pp. 107–112; *L'Università e la ricerca italiana tra cambiamento e valutazione (Intervista a Franco Cuccurullo)*, in A. Lombardinilo, *Università: la sfida del cambiamento*, pp. 93–98. For a detailed description of the passage Civr-Anvur see: A. Lombardinilo, *L'Università in divenire. Innovazione, riforme, prospettive nell'ultimo decennio*, Rubbettino, Soveria Mannelli 2010. The full text of the report of the examination held at the Cultural Committee of the Italian Parliament on the 26th can be consulted at http://nuovo.camera.it/461?stenog=/_dati/leg16/lavori/stencomm/07/indag/ricerca/2010/0126&pagina=s010 (25.09.2019).

to be binding, causing conflicting effects and thus recognizing the centrality of single auditors to the detriment of an objective evaluation.

There is no doubt that any research evaluation process has to provide conclusive results; it must be, in other words, reliable, for only in this way it will be useful. Rather than be punitive, evaluation should become a way to effectively promote research, and a 'compass' to direct scholars' research in the best way.

Being confident in the global evaluation system and hoping for a sensible simplification, it is appropriate finally to consider the use of *peer review*, trying to show new methods to limit the several distortions related to its potentially uncertain nature (for it is subjective). A proposal could be the following one. If it is possible to minimize this risk through a more careful selection of peers²⁹, perhaps involving a bigger number, like other European countries do, it seems also necessary to experiment further tools fit to guarantee and strengthen the auditors' integrity of judgement, for example thanks to the use and combination of mixed methods³⁰. The role played by the Internet and by computer-aided publishing, particularly valuable for the humanities, cannot be underestimated³¹. In conclusion, new technologies can be instrumental in overcoming the critical points concerning evaluation. These problems demand to be faced attentively and seriously, and this is the challenge of quality research in our country.

BIBLIOGRAPHY

- Alberici A., Catarsi C., Colapietro V., Liodice I., *Adulti e università. Sfide e innovazioni nella formazione universitaria e continua*, Franco Angeli, Milano 2007.
- Alfonsi C.R., Dilorenzo P., *L'evoluzione nei rapporti tra università, territorio, e mondo del lavoro in Italia: Un riepilogo delle principali trasformazioni degli ultimi venti anni*, Fondazione CRUI, Roma 2012.
- Altbach Ph.G., *Tradition and Transition: The International Imperative in Higher Education*, Rotterdam, the Netherlands: SensePublishers 2007.
- Baldacci M., *Ripensare il curriculum*, Carocci, Roma 2006.

²⁹ See: G. Domenici, «Valutazione della ricerca, procedure e distribuzione delle risorse – Editoriale», „ECPS – Journal of Educational, Cultural and Psychological Studies”, n. 2, p. 9–16.

³⁰ See P. Rossi, *La valutazione della ricerca*, in «Analysis», N. 2/2010, pp. 4–7. Commenting on the attention paid to the new communication methods and their effects on research evaluation, Paolo Rossi, member of CUN for Area 2 since 2006, reports «l'idea del “controllo aperto”, lanciata da *Nature*, e consistente nell'idea di esporre i manoscritti per un certo tempo su *Internet*, con la possibilità di essere commentati da tutti i lettori interessati, prima che il comitato editoriale decida di “pubblicarli” (probabilmente soltanto in forma elettronica), anche sulla base dei giudizi che sono stati espressi» (p. 7) («the idea of the “open control”, launched by *Nature*, and consisting in the idea to publish the manuscripts for a certain period of time on the Internet, with the opportunity to be commented on by all the interested readers, before the publishing board decides “to publish” them (probably just in a digital edition), also on the basis of the judgements expressed online»).

³¹ The subjectivity of *peer review* also derives from the fact that *referees* tend to behave in compliance with the paradigm within which they work and have been trained; the risk can be that of evaluating a publication on the basis of its adherence or affinity to the theses or the field of interest of the evaluating auditor.

- Brennan J., Shan T., *Managing quality in higher education. An international perspective on institutional assessment and change*, Organisation for Economic Co-operation and Development, The Society for Research into Higher Education & Open University Press, Buckingham 2001.
- Bruni E., *La formazione universitaria nell'Europa della conoscenza*, Aracne, Roma 2008, pp. 13-109.
- Derrida J., Rovatti P.A., *L'università senza condizione*, Raffaello Cortina, Milano 2002.
- Domenici G., *La valutazione della ricerca universitaria. Questioni aperte*, „Pedagogia Oggi” 2004, n. 3, pp. 16-22.
- Domenici G., «Valutazione della ricerca, procedure e distribuzione delle risorse – Editoriale», „ECPS – Journal of Educational, Cultural and Psychological Studies”, n. 2, p. 9-16.
- Educazione versus formazione. Processi di riforma dei sistemi e innovazione universitaria*, ed. L. Galliani, Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli 2003.
- Frabboni F., *Il curriculum*, Laterza, Bari-Roma 2002.
- Galimberti P., *La valutazione della ricerca in area umanistica*, <http://www.meri.unifi.it/upload/sub/galimberti.pdf>.
- Galliani L., *Riscrivere i percorsi della formazione*, in: *I nuovi curricoli universitari*, a cura di C. Xodo, Padova 25-26-27 ottobre 2000, Atti della III Biennale Internazionale sulla Didattica Universitaria, Pensa Multimedia, Lecce 2002.
- Giovani, lavoro e società: valori e orientamenti tra continuità e discontinuità: secondo rapporto sulla popolazione giovanile nella provincia di Bologna, a cura di M. La Rosa, G. Gosetti, Franco Angeli, Milano 2005.
- L'Università e la sua riforma*, a cura di V. Cappelletti, G. Bertagna, Roma 2012.
- L'università per un sistema formativo integrato: fondamenti, connessioni, esperienze, prospettive*, a cura di G. Allulli, Vita e Pensiero, Milano 2001.
- Lombardinilo A., *L'Università in divenire. Innovazione, riforme, prospettive nell'ultimo decennio*, Rubbettino, Soveria Mannelli 2010.
- Lombardinilo A., *Università: la sfida del cambiamento. Analisi delle riforme e società della conoscenza*, Rubbettino, Soveria Mannelli 2010.
- Margiotta U., *Comprendere il curriculum. Aggiornamenti per la ricerca sul curriculum in un contesto globale*, „Studium Educationis” 1998, n. 4, pp. 631-667.
- Martini B., *Il modello dell'arricchimento culturale*, in: *I modelli della didattica*, a cura di M. Baldacci, Carocci, Roma 2004, pp. 155-180.
- Nicholls A., *Guida pratica all'elaborazione di un curriculum*, Feltrinelli, Milano 1983.
- Paparella N., *L'organizzazione e la qualità dell'offerta formativa. Funzioni e responsabilità dei docenti*, in *Il docente universitario. Una professione tra ricerca, didattica e governance degli Atenei*, a cura di L. Galliani, Padova 2 e 3 dicembre 2010, Atti della VIII Biennale Internazionale sulla Didattica Universitaria, Pensa Multimedia, Lecce 2011, pp. 145-158.
- Pontecorvo C., *Il curriculum: teoria e pratica dell'innovazione*, La Nuova Italia, Milano 2002.
- Pratiche della formazione. Teoria e metodi degli interventi formativi*, a cura di L. Ariemma, F.M. Sirignano, Pensa Multimedia, Lecce 2005, pp. 227-246.
- Qualità per l'Università*, a cura di E. Stefani, Franco Angeli, Milano 2006.
- Riforma del curriculum e formazione dei talenti*, Armando, Roma 2004.
- Rossi P., *La valutazione della ricerca*, „Analysis” 2010, n. 2, pp. 4-11.
- Stenhouse L., *Dal programma al curriculum: politica, burocrazia e professionalità*, It. transl. Armando, Roma 1977.
- Università quei 600 mila fuori corso. Il ministro Profumo: manca il rispetto delle regole e dei tempi*, „Corriere della Sera”, 15 luglio 2012.
- Vertecchi B., *Formazione e curriculum*, La Nuova Italia, Scandicci 1994.
- Zaggia C., *L'università delle competenze. Progettazione e valutazione dei corsi di laurea nel processo di Bologna*, Franco Angeli, Milano 2008, pp. 17-82.
- Zarifan P., *Objective compétences: pour un nouvelle logique*, Editions Liaisons, Paris 1999.

UNIVERSITY, REFORM, EVALUATION: THE ITALIAN CASE**SUMMARY**

This essay deals with the Italian University reform, analysing its origins and main educational and managerial aspects, including the different positions on the identity and the role of this institution and of the diverse routes of higher education. The reform was passed while in the Old Continent an ancient 'idea' of Europe as a confederation of states activating an effective integration and unity process was taking shape, one aimed at 'nationalizing' and bringing together in the best possible way peoples that had shared for centuries religions, anthropological values, economic forms, legal codes, political institutions, and scientific knowledge. Moving from these premises, University is investigated not only as a crucial training place where research is carried out in synergy with didactics, but also as the driving force behind the most advanced scientific development, affluence, technological advancement, innovation, ideas and talents.

KEY WORDS: university, reform, evaluation, the Italian case

KOMUNIKACJA SPOŁECZNA I MEDIA / COMMUNICATION AND MEDIA STUDIES

PIOTR GAWLICZEK

TECHNOLOGIE INFORMACYJNO-KOMUNIKACYJNE JAKO NARZĘDZIA KSZTAŁCENIA. STUDIUM PRZYPADKU – FILIA W ELKU UNIwersYTETU WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO W OLSZTYNIE

Nowe technologie wpływają na kolejne pokolenia od wielu lat. Jest to proces zróżnicowany, chociaż, jak interesująco zauważa Marcin Polak: „wspólną cechą wszystkich tych czasów jest to, że szkoła i uniwersytet nie nadążają (lub nie chcą nadążyć?) za zmianami. Dlatego mamy do czynienia z niepełnym wykorzystaniem potencjału nowych technologii do celów edukacyjnych”¹. Z drugiej strony wykorzystanie technologii informacyjnych i komunikacyjnych może być podstawą do uczenia się nowych rzeczy, zjawisk i procesów². Możliwość wymiany poglądów i doświadczeń to pozytywne czynniki rozwoju. Poczta elektroniczna, komunikatory internetowe, fora tematyczne i pokoje rozmów umożliwiają komunikację. Samokształcenie, samodoskonalenie nigdy nie było tak proste i dostępne, jak ma miejsce obecnie. Pytanie brzmi: jak osoba funkcjonuje w erze społeczeństwa informacyjnego, w sieci laptopów, telefonów komórkowych i gier? Nowoczesne technologie komunikacyjne (internet i telefony komórkowe) na zawsze zmieniły obraz współczesnej rzeczywistości. Wiele osób nie wyobraża sobie życia bez internetu, Facebooka lub Twittera. Dlatego, jak zauważa Marcin Polak: „powinniśmy wspólnie szukać rozwiązań [...] i wspólnie wdrażać uzgodnione strategie”³.

Wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w środowisku akademickim, w tym w procesie dydaktycznym (szkoleniowym), może mieć kluczowe znaczenie dla uczenia się nowych rzeczy, zjawisk i procesów. Ponadto pomaga wyrównać poziom wiedzy uczestników, jak również zilustrować informacje ustne dostarczone przez prowadzącego. Może też służyć organizowaniu

PIOTR GAWLICZEK – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie Filia w Elku; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0462-1168>; e-mail: piotr.gawliczek@uwm.edu.pl

¹ M. Polak, *Kilka refleksji o technologiach w edukacji*, Edunews.pl, <<https://www.edunews.pl/edytoriale/3993-kilka-refleksji-o-technologiach-w-edukacji>>, dostęp: 24.05.2019.

² Por. *Metodyka kształcenia na odległość w Akademii Obrony Narodowej*, projekt opracowany w Wydziale Kształcenia na Odległość Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2013, maszynopis.

³ M. Polak, *Kilka refleksji o technologiach...*

zajęć, ułatwiać sprawdzanie wiedzy, oceniać materiały oraz prowadzić zajęcia, umożliwiać uczestnikom dostęp do treści w stosownych przypadkach po zakończeniu procesu nauczania. To także wykorzystanie możliwości związanych z otwartymi, masowymi kursami on-line (Massive Open Online Courses – MOOC)⁴ oraz narzędzi mediów społecznościowych⁵. Kwestie te wiążą się ze zjawiskiem wykluczenia cyfrowego⁶.

Należy jednak brać pod uwagę, że nauczanie na odległość może być wyzwaniem dla wielu wykładowców. Najczęstszym błędem popełnianym przez nich jest chęć wiernego przeniesienia zajęć bezpośrednio z sali wykładowej do wirtualnej przestrzeni, czyli przeniesienia treści wykładu do internetu. Kształcenie na odległość charakteryzuje się specyficznymi właściwościami. Przede wszystkim treść edukacji ma formę elektroniczną jako zapisy elektroniczne, prezentacje, inne kombinacje tekstowe i liczbowe, nagrania dźwiękowe i wideo, zasoby wiedzy z baz danych ekspertów, elementy multimedialne (gry interaktywne, testy), konferencje wideo i konferencje internetowe. Uczenie się na odległość charakteryzuje się przede wszystkim elastycznością, czyli niezależnym planowaniem pracy, indywidualizacją szkolenia, redukcją kosztów i czasu, dowolną liczbą grup, zasadą uczenia się wtedy, kiedy się tego potrzebuje, czyli: potrzebuję – używam. Można zatem sformułować tezę, że proces edukacji w erze cyfrowej odbywa się w zmieniających się warunkach.

Biorąc pod uwagę powyższe kwestie, w Filii w Eku Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie w październiku 2018 r. uruchomiono program pilotażowy w zakresie praktycznego wykorzystania form i metod e-learningu w procesie kształcenia. Elementami były: platforma LMS ILIAS, konta w mediach społecznościowych: Twitter, Facebook, Instagram i YouTube. W semestrze zimowym roku akademickiego 2018/2019 częściowo prowadzono w tej formule dwa przedmioty na pierwszym roku studiów w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego. Ze względu na potrzeby programu pilotażowego przeprowadzone zostało wstępne szkolenie pracowników z zakresu wykorzystania platformy. Ponadto w zasobie „Zestaw informacji” przeznaczonym dla wykładowców uwzględniono podstawowe materiały e-learningowe, np. dokumenty i akty prawne Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego dotyczące warunków, które należy spełnić, aby prowadzić zajęcia podczas kursu studiów z wykorzystaniem metod i technik nauczania na odległość.

Uruchomienie programu pilotażowego było możliwe dzięki pozytywnemu potwierdzeniu platformy LMS ILIAS, która została uruchomiona na potrzeby Filii. Dzięki pozytywnej ocenie platforma znalazła się na oficjalnej liście insta-

⁴ M. Józwiak, *Integration of MOOC Principles into a Language Course Framework for NATO DEEP: a Case Study*, „Civitas et Lex” 4/20(2018), s. 7–14.

⁵ P. Gawliczek, *Jak wykorzystać nowoczesne media w rodzinie, szkole i na uczelni? Rekomendacje i doświadczenia Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku z użytkowania platformy e-learningowej LMS ILIAS*, w: *Rodzina wobec globalnej zmiany cywilizacyjno-medialnej*, pod red. R. Brzezińskiej, Włocławek 2017, s. 77–88.

⁶ P. Gawliczek, *Cyfrowi imigranci i tubylcy. Jak pokonać e-wykluczenie i radzić sobie ze zmianami w cyfrowym świecie?*, „Zeszyty Naukowe KSW”, Włocławek 2017, vol. XLIV, s. 25–38.

lacji LMS ILIAS użytkowanych przez liczne podmioty w międzynarodowym środowisku akademickim, administracji publicznej, gospodarce i siedzibie głównej NATO, a także centrach edukacyjnych i szkoleniowych⁷.

Największym użytkownikiem jest Uniwersytet w Kolonii, gdzie na platformie zarejestrowanych jest ponad 100 tys. aktywnych użytkowników. Do tej pory tylko trzy platformy w Polsce miały takie zaświadczenie: Akademia Morska w Gdyni, Uniwersytet Studiów Wojennych w Warszawie oraz Kujawska Szkoła Wyższa we Włocławku. Oprogramowanie LMS ILIAS ma na celu osiągnięcie celów edukacji i rozwoju zawodowego. Kluczowymi zaletami oprogramowania są: (1) umożliwienie skutecznego tworzenia kursów oraz materiałów szkoleniowych poprzez oferowanie narzędzi i szablonów do automatyzacji pracy; (2) korzystanie z grup i kursów w celu zapewnienia zarządzania, dzielenie się materiałami dydaktycznymi – grupy i kursy łączą inne funkcje, takie jak moduły dydaktyczne, słowniki, wiki, fora, czaty, ankiety, testy, słowniki, pliki; (3) zapewnienie wielu sposobów dostarczania treści dydaktycznych w formie modułów dydaktycznych – ze względu na interoperacyjność, w tym zapewnianie możliwości wymiany z innymi podmiotami korzystającymi z podobnej platformy; (4) przewaga nad innymi systemami dzięki zintegrowanemu z platformą narzędziu ILIAS SCORM Editor; (5) zapewnianie komunikacji za pośrednictwem czatu tekstowego, forum dyskusyjnego i poczty elektronicznej; (6) zapewnianie dostępności obsługi kanałów RSS; (7) odtwarzanie plików audio i wideo; (8) użycie narzędzi pozwala oceniać, oceniać i certyfikować zajęcia, w tym wydawać i drukować dyplomy i certyfikaty; (9) przemieszczanie użytkownika po prywatnym pulpicie, zarządzanie jego materiałami; (10) dostarczanie, poprzez portfolio, wskazanie kompetencji i zainteresowań uczestników nauczania i moderatorów; (11) wspieranie różnych metod uwierzytelniania⁸.

Podstawowe funkcjonalności / właściwości związane z platformą LMS ILIAS to przede wszystkim: (1) moduł dydaktyczny SCORM – zamknięta jednostka zawierająca treści dydaktyczne, która składa się z obrazów, tekstów multimedialnych, quizów, odniesień do słowników pojęć, stron internetowych itp. Moduły nauczania charakteryzują się możliwością określania postępów w nauce uczestnika; (2) obiekt SCORM – interaktywna forma weryfikacji znajomości słownictwa przedmiotu, rodzaj testu; (3) słowniki pojęć – słownik nowych, trudniejszych pojęć jest zintegrowany z modulem nauczania lub umieszczony na końcu kursu; (4) wiki – zbiór informacji na wybrany temat, rodzaj encyklopedii; (5) pliki audio i wideo – strumieniowe przesyłanie audio i wideo umożliwia udostępnianie filmu z wykładu lub innej formy zajęć; (6) linki do stron internetowych – umożliwiają bezpośredni dostęp do stron internetowych lub stron w ILIAS; (7) forum dyskusyjne – zapewnia kontakt między wszystkimi uczestnikami kursu oraz wykładowcą, umożliwia grupowanie treści w wątki (komunikacja asynchroniczna); (8) blog – rodzaj strony internetowej zawierającej osobne, chronologicznie uporządkowane

⁷ <http://www.ilias.de/docu/ilias.php?ref_id=3444&record_id=1849&cmd=renderRecord&cmdClass=ildatacollectionrecordviewgui&cmdNode=au:xe:xd&baseClass=ilRepositoryGUI>, dostęp: 24.05.2019.

⁸ Szczegółowe informacje dostępne na stronie internetowej www.ilias.de.

wpisy. Możliwe jest prowadzenie wspólnego bloga; (9) baza danych – kombinacja różnych typów (plików) w jednym obiekcie; (10) ćwiczenie – umożliwia zbieranie prac od studentów; (11) pliki – umieszczanie plików na platformie e-learningowej (głównie PDF, ale także inne); (12) kwestionariusz – narzędzie pozwala na ocenę kursu, zajęć, projektu itp. Osoba ankietowana odpowiada na pytania anonimowo lub pod imieniem i nazwiskiem. Umożliwia przeprowadzenie testów jakościowych i ilościowych na dowolnej próbie użytkowników zarejestrowanych na platformie. Istnieje możliwość kompilacji wyników w formie graficznej; (13) głosowanie – pozwala na szybkie zasięgnięcie opinii; (14) test – forma kontroli stanowiąca odrębny element. Pozwala zadawać pytania różnych typów. Możliwość mieszania pytań, zmieniania kolejności oraz ustawiania limitu czasu; (15) e-mail – umożliwia wysłanie wiadomości do wybranej liczby uczestników. W zależności od konfiguracji możliwe jest automatyczne wysyłanie wiadomości e-mail w ramach ILIAS również na skrzynkę pocztową studenta.

W trakcie realizacji działań, po pierwszych zajęciach z studentami pierwszego roku na kierunku bezpieczeństwo wewnętrzne, na platformie LMS ILIAS uruchomiono anonimową ankietę. Za szczególnie interesujące należy uznać odpowiedzi na pytania otwarte:

- *E-learning to przyszłość! Bez tego uniwersytet nie pójdzie na marne. Wykładowca – brawo! Administrator jest spoko! Chcemy więcej e-learningu!*
- *Zalety – łatwość komunikacji z wykładowcą i studentami, dostęp do platformy w dowolnym momencie i z dowolnego urządzenia mobilnego (komputer, telefon, tablet), szybki dostęp do materiałów szkoleniowych. Wady – ciągły dostęp do Internetu;*
- *szybki i prosty sposób komunikowania się bez większych trudności, tj. Nieprzekazywanie wiadomości na przykład promotorowi za pośrednictwem innego portalu, tj. Poczta podczas nieobecności na zajęciach może zostać „skomponowana” przez tę stronę internetową;*
- *E-learning jest ciekawym sposobem uczenia się i wielką wygodą dla studentów. Myślę, że warto skorzystać z możliwości e-learningu;*
- *Bardzo podoba mi się forma e-learningu, ponieważ bardzo lubię nowoczesne formy nauki i myślę, że pomaga uczniom uczestniczyć w zajęciach i nie musi być fizycznie zaangażowana w zajęcia;*
- *Moim zdaniem zaletą jest dostęp do zasobów e-learningowych z dowolnego miejsca na świecie, w którym mamy dostęp do Internetu. To ogromny plus, zwłaszcza jeśli jesteś studentem niestacjonarnym. Zwykle studenci zaoczną pracują i czasem zdarza się, że nie mogą przychodzić na zajęcia. Ten system uczenia się oferuje ogromne możliwości, ponieważ w każdej chwili możemy korzystać z zasobów edukacyjnych. Jediną wadą jest dla mnie potrzeba dostępu do Internetu, najlepiej szerokopasmowego.*
- *Uważam, że mobilny dostęp powinien dotyczyć wszystkich przedmiotów, w tym wszystkich wykładowców. Ta forma jest przydatna w przypadku studiów niestacjonarnych.*
- *Dla mnie jest to coś nowego, ale jestem bardzo zainteresowany TAK!*

Zasoby platformy LMS ILIAS obejmują również „Kurs e-learningowy świadomości wielokulturowej”, opracowany w standardzie SCORM, zakończony testem

obejmującym 20 pytań. Dostęp do tego kursu jest częścią wdrażania rozwiązań e-learningowych na potrzeby procesu edukacyjnego Filii w Elku. Jak wynika z założeń, celem kursu jest podniesienie poziomu indywidualnej świadomości wielokulturowej oraz zrozumienie istoty tego zjawiska. Jest to także prezentacja palety różnych zagadnień o znaczeniu kulturowym, które wpływają na ludzi na co dzień. Struktura kursu wykorzystuje sześć dni tygodnia, od poniedziałku do soboty, każdego dnia jest jedna lekcja. Obejmuje ona różne zagadnienia przedstawione w formie studiów przypadków (pytania z jedną poprawną odpowiedzią). Natychmiastowa informacja zwrotna ma na celu optymalne opanowanie materiału. Po każdej lekcji / dniu można zapoznać się z komentarzem do pytań. Kurs kończy się testem składającym się z 20 pytań. Po ukończeniu kursu absolwent powinien: (1) lepiej zrozumieć, w jaki sposób świadomość różnych kultur oraz różnic kulturowych może poprawiać relacje interpersonalne; (2) identyfikować przeszkody w skutecznej komunikacji międzykulturowej; (3) wykorzystywać umiejętności komunikacyjne do właściwego zachowania w międzynarodowym środowisku; (4) definiować podstawowe pojęcia dotyczące sfery wielokulturowej świadomości. Ostatnim elementem, po pomyślnym przejściu testu, jest wygenerowanie przez LMS ILIAS indywidualnego certyfikatu zawierającego imię i nazwisko osoby, datę ukończenia oraz przypisany kod QR. Średni czas trwania kursu wynosi około czterech godzin.

Dostęp i przetłumaczenie kursu było możliwe dzięki wymianie materiałów e-learningowych w ramach NATO. Profesor Hartmut Keil stwierdza we wstępie:

wszyscy jesteśmy świadomi, że wpływają na nas dane przesyłane za pośrednictwem masowej informacji, przez przyjaciół, tworząc obrazy w naszych umysłach. Dotyczą one innych ludzi lub innych społeczeństw. Często nie odpowiadają prawdzie, tworząc stereotypy, które bardzo trudno jest wyeliminować. Zwłaszcza wtedy, gdy nie mamy wiedzy o zainteresowanym społeczeństwie. W ostatnich latach, z powodu wojny toczonej w Afganistanie, jesteśmy coraz bardziej świadomi tego, jak mało mamy wiedzy na temat innych cywilizacji lub innych krajów. Czasami jest za późno. Kiedy rozpoczynamy działalność, spotykamy inne zwyczaje i postawy. Jest za późno, aby zareagować prawidłowo. Kiedy pojawiają się nieporozumienia, należy spodziewać się poważnych konsekwencji. Dlatego uważam, że świadomość przed wyruszeniem na misję lub wyjazdem do innych regionów jest kluczowa, ważne jest wyeliminowanie stereotypów. Kiedy zaczynamy gdzieś coś robić, organizujemy wizyty, musimy być na to dobrze przygotowani. Aby spotkać ludzi, którzy czytają znaki i gesty w inny sposób niż nasze własne społeczeństwo. Dlatego ważne jest, aby prowadzić badania na ten temat, szkolenia instruktorów, jak reagować i jak się zachowywać. Jest prawie taki sam jak w służbie dyplomatycznej. Ponieważ dyplomaci są starannie przygotowani do swojej roli, zanim zostaną wysłani za granicę. Myślę, że to jest nasz szczególnie obowiązek, szczególnie w czasach, gdy mówimy o globalizacji, która obejmuje nas silniejszych, np. jako graczy w globalnej gospodarce. Międzynarodowe kontakty handlowe są przesłanką wystąpienia sytuacji, w których musimy znać zwyczaje panujące w innych krajach. Musimy być na to gotowi: zrozumieć i wiedzieć, jak reagować na wielokulturowe różnice, kiedy się pojawiają⁹.

⁹ Wypowiedź jest zamieszczona jak materiał wideo w ramach kursu.

Wnioski

Treści oraz dane zamieszczone w artykule mogą stanowić podstawę konkluzji, że uzasadnione jest podjęcie działań, które uczynią z e-learningu jedną z atrakcyjnych form, uzupełniającą obecną ofertę edukacyjną Filii w Elku UWM. Będzie to także punkt wyjścia do określenia zasad organizacji oraz prowadzenia zajęć e-learningowych (kompetencje merytoryczne, kryteria zaliczania zajęć). Kolejnym elementem powinno być stworzenie warunków do tworzenia kursów i zastąpienie poszczególnych wykładów wykładami e-learningowymi, wzbogacenie kursów o materiały cyfrowe. Rodzi to potrzebę wzięcia pod uwagę następujących elementów: (1) podejmowanie działań, które uczynią e-learning jedną z form edukacji, uzupełniającą obecną ofertę edukacyjną; (2) ustalenie przez władze Uczelni zasad organizacji i prowadzenie zajęć e-learningowych (kompetencje merytoryczne); (3) tworzenie kursów; (4) wdrażanie kolejnych funkcjonalności platformy LMS ILIAS, umożliwiając stworzenie środowiska dla Filii w Elku w zakresie wspierania szybkiej komunikacji i wymiany wiedzy; (5) współpraca z krajowymi i zagranicznymi uniwersytetami oraz instytucjami partnerskimi w ramach formuły e-learningu. Wymiana doświadczeń oraz materiałów / kursów; (6) poszukiwanie nowych rozwiązań organizacyjnych, technicznych i finansowych mających na celu opracowanie i utrzymanie wysokiego poziomu kursów / studiów w formule e-learningu; (7) stworzenie Centrum e-learningu do wdrożenia, dostosowanego do potrzeb i możliwości wdrożenia optymalnych rozwiązań e-learningowych, zgodnie ze światowymi trendami, a także do współpracy z zapleczem dydaktycznym i administracyjnym Uniwersytetu (np. z podstawowymi jednostkami organizacyjnymi, centrami i wydziałami).

Jako potencjalne zagrożenia we wdrażaniu programu powinny być brane pod uwagę takie elementy jak: (1) niska aktywność kadry nauczycielskiej; (2) nieproporcjonalny rozwój infrastruktury IT wraz z wdrożeniem e-learningu (sieć internetowa, serwery, narzędzia programistyczne). Potencjalne korzystne warunki wdrożenia obejmują: (1) bardzo niskie koszty kształcenia, szkolenia i administracji; (2) uniwersalność użytkowania poprzez niskie wymagania sprzętowe i programowe po stronie użytkownika (połączenie internetowe, przeglądarka internetowa); (3) szeroka gama bezpłatnego oprogramowania wspomagającego e-learning; (4) przychylność wielu instytucji i podmiotów dla tej formy kształcenia – kursy w ramach wymiany międzynarodowej oraz doświadczenia.

BIBLIOGRAFIA

- Gawliczek P., *Cyfrowi imigranci i tubylcy. Jak pokonać e-wykluczenie i radzić sobie ze zmianami w cyfrowym świecie?* „Zeszyty Naukowe KSW”, Włocławek 2017, vol. XLIV, s. 25–38.
- Gawliczek P., *Jak wykorzystać nowoczesne media w rodzinie, szkole i na uczelni? Rekomendacje i doświadczenia Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku z użytkowania platformy e-learningowej LMS ILIAS*, w: *Rodzina wobec globalnej zmiany cywilizacyjno-medialnej*, pod red. R. Brzezińskiej, Włocławek 2017, s. 77–88.

- Guzewicz W., *Information and Communications Technologies in the Security environment – Useful Tools or Necessary Evil?* w: *Security and Russian Threats*, Wydawnictwo UJK, Kielce 2019, s. 285–294.
- Guzewicz W., *Mikrokurs e-learningowy narzędziem promocji poszerzonej oferty kształcenia*, <<http://www.uwm.edu.pl/elk/aktualnosci/mikrokurs-e-learningowy-narzedziem-promocji-poszerzonej-oferty-ksztalcenia>>, dostęp: 27.09.2019.
- Józwiak M., *Integration of MOOC Principles into a Language Course Framework for NATO DEEP: a Case Study*, „Civitas et Lex” 4/20(2018), s. 7–14.
- Metodyka kształcenia na odległość w Akademii Obrony Narodowej, projekt opracowany w Wydziale Kształcenia na Odległość Akademii Obrony Narodowej*, Warszawa 2013, maszynopis.
- Ocena zajęć dydaktycznych prowadzonych z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość – projekt Stowarzyszenia E-learningu Akademickiego dla Polskiego Komitetu Akredytacyjnego*, 7 listopada 2013, maszynopis.
- Polak M., *Kilka refleksji o technologiach w edukacji*, <<https://www.edunews.pl/edytoriale/3993-kilka-refleksji-o-technologiach-w-edukacji>>, dostęp: 24.05.2019.
- Przybyła W., Ratalewska M., *Poradnik dla projektujących kursy e-learningowe*, KOWEZU, Warszawa 2012.

**INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES
AS THE TOOL OF EDUCATION. CASE STUDY – ELK CAMPUS BRANCH,
UNIVERSITY OF WARMIA AND MAZURY IN OLSZTYN**

SUMMARY

The article addresses the challenges and opportunities for academic education as a consequence of the technological revolution, with particular emphasis on the context of information and communication technologies. This also applies to the impact of social media on the education process. The possibilities of reaching students with knowledge useful in everyday life, broadening mental horizons have been presented. In addition, the new role of universities in which traditional education is replaced by distance education is indicated. It is also the use of social media such as Twitter, Facebook, Instagram and YouTube channel in the education process. Against this background, the possibilities of the LMS ILIAS of Elk Campus Branch were indicated (www.uwmelk.edu.pl). Comments and reactions of students, including the results of the digital self-assessment questionnaire, show that they crave forms and methods of e-learning to conduct classes. The article delivers recommendations regarding the best practice within the information and communication technologies in education.

KEY WORDS: social media, education, LMS ILIAS, e-learning

PRAWO / LAW**ANTONIO DI FEDE****BRIEF REFLECTIONS ABOUT VOLUNTARY
FORMALISM IN THE ITALIAN LAW SYSTEM****1. Premise**

The reflections that follow intend to investigate the problems underlying the voluntary formalism¹, moving first from the identification of its source and, subsequently, highlighting the possible differences with the forms so called *ex lege* having regard to the role and function.

The civil code, as known, expressly regulates the voluntary formalism in two provisions and, specifically, in the art. 1326, paragraph 4² and in the art. 1352 c.c.³

The different topographical location of the two norms clearly reveals the possible theoretical alternative that is offered to the interpreter who intends to approach the study of conventional formalism⁴.

The possible paths would seem to revolve around the following alternative: the voluntary formalism remains attracted to the «requisites» of contract,

ANTONIO DI FEDE – Università degli Studi di Roma la „Sapienza”; e-mail: antonio.difede@uniroma1.it

¹ Although aware of not being able to provide an exhaustive account of the doctrine which, over time and with differing opinions, has dealt with the study of voluntary formalism, we refer here to the following authors: Ant. Genovese, *Le forme volontarie nella teoria dei contratti*, Padova 1949, passim; U. La Porta, *Accordi sulla forma, preliminare e tecniche di formazione del contatto. A proposito di un recente libro*, „Rass. dir. civ.” 1993, p. 529 ff.; V. Verdicchio, *Forme volontarie ed accordo contrattuale*, Napoli 2002, passim; G. Cerdonio Chiaramonte, *Questioni irrisolte intorno ai patti sulla forma di futuri contratti*, „Riv. dir. civ.” 2004, no 1, p. 241 ff.; R. Favale, *Forme convenzionali*, Torino 2013, p. 276 ff.; E. Palmerini, *Forme convenzionali*, in: *Comm. Gabrielli, Dei contratti in generale*, II, ed Navarretta e A. Orestano, Torino 2011, art. 1352, p. 185 ff.; A. Renda, *Forme convenzionali*, in *Comm. Schlesinger*, Milano 2016, passim.

² The text of the art. 1326, paragraph 4, of the Italian Civil Code reads: «If the proposer requests a specific form for acceptance, the acceptance has no effect if it is given in a different form».

³ The article 1352 c.c., under the heading «Conventional forms», states that: «If the parties have agreed in writing to adopt a specific form for the future conclusion of a contract, it is assumed that *the form was intended for the validity of this*». (italics by the author)

⁴ The observation has been highlighted by V. Verdicchio, *Forme volontarie*, p. 34.

as would seem to suggest the location of the art. 1352 c.c.⁵ immediately after the articles 1350 and 1351 which enumerate the different hypotheses of solemn contracts. Or differently it is something that is absolutely far from the negotiating structure, to the point of affecting the formation of the contractual agreement, as would appear from the analysis of the art. 1326 paragraph 4 c.c.⁶

The solution to the proposed alternative is not insignificant but, on the contrary, influences with an overwhelming incidence the choice of the discipline to apply to the forms *ex-voluntate*, thus differentiating them from those *ex lege*.

Starting from the first possible reconstruction – which considers the voluntary form as a requisite of the contract – this suggests to the interpreter to reflect on a series of problems that can be summarized as follows: the assimilation of the conventional forms to the legal ones is admissible, above all having regard to the legitimation of private individuals to identify the validity requirements of the contract? Is it possible to discuss of an *ad substantiam* form established by private parties in the same sense in which it is mentioned for the *ad substantiam* form established by the law, that's to say as a «requisite» of contract? Is it possible to believe that the non-observance of the conventionally chosen form induces to the same consequences as the non-observance of the legal form, and so to the nullity of the agreement?⁷

2. The private autonomy of the parties as the source of the conventional formalism

In order to answer the questions referred to, it becomes preliminary to detect the source of the voluntary formalism to understand if it finds its place in the negotiating autonomy of private individuals or in something else.

⁵ It should be noted that the studies on the subject of voluntary formalism have almost exclusively centered on the exegesis of the norm of art. 1352 c.c. which would seem to extend to conventional forms the same alternative between the *ad substantiam* form and the *ad probationem* one. On this point, comp. F. Di Giovanni, *Accordi sulla forma e accordi sulla "documentazione" del futuro negozio*, in *La forma degli atti nel diritto privato. Studi in onore di Michele Giorgianni*, Napoli 1988, p. 94: «The text of the art. 1352 cod. civ. proposes to the interpreter the question of voluntary forms suggesting their inclusion in the alternative between form as a structural datum (*ad substantiam*) and form as a constrained means of proof (*ad probationem*). The presumptive formulation of the provision seems to imply a clear allusion to a problem of choice between the two mentioned possible alternatives». On the warned need to resort to a systematic interpretation of the art. 1352 c.c., comp. P. Perlingieri, *Forma dei negozi e formalismo degli interpreti*, Napoli 1987, p. 137: «One thing seems certain. The article 1352, in its apparent clearness, must be connected and inserted into the system and cannot be read and interpreted all by itself».

⁶ In the approach to the study of voluntary formalism, the art. 1326, paragraph 4, differently from the rule of the art. 1352 c.c., had no particular consideration by the doctrine. In this regard and to better understand the reasons that led to the less attention paid to the rule in art. 1326, paragraph 4, c.c.comp. R. Sacco, *Il contratto*, «Tratt. dir. civ. Sacco» 1993, n. 1, p. 585.

⁷ The setting of the problem in the terms mentioned above was acutely investigated by V. Verdicchio, *Forme volontarie*, p. 43 ff.

On this point the doctrine, and not only the Italian one⁸, has always believed that the voluntary formalism has its roots in the broader notion of the parties' private autonomy.

However, the authoritative thought that rejected the construction of voluntary formalism as an expression of private autonomy, pushing towards a complete equation of conventional and legal forms, cannot be ignored⁹. The thesis just mentioned is based on the conviction that «private individuals do not have the power to design the type of negotiation, but only to determine the content»¹⁰, coming to believe that the articles 1326, paragraph 4 and 1352 c.c. «delegate, to a party or parties, the power to construct the case, and thus to make a weak case strong by adding the requisite of form»¹¹.

To fully understand the argumentative path of this authoritative doctrine, it becomes necessary to focus the attention on the concept of «delegation» which constitutes the central nucleus of this theory. Basically, we need to ask ourselves about the configuration of the agreements on the form that the parties – by virtue of the «delegation» entrusted to them by the legislator – put in place once said that they can't constitute manifestations of private autonomy.

On closer inspection, the aforementioned doctrine does not expressly rule on the point merely by adding that «The legislator delegates to the parties the power of composition of the case, as he himself holds and exercises»¹².

With this last assumption, it would seem to be hinted that the power that private individuals exert in the hypotheses referred to in articles 1326, paragraph 4 and 1325 c.c. would not be qualified in terms of autonomy, but rather as the same power that the legislator «holds and exercises»¹³.

The orientation just mentioned has been strongly criticized for two reasons: firstly to validly claim that the forms chosen by private individuals have the same nature and strength as those prescribed by law, it should be assumed that the legislator has delegated to private individuals the same legislative power that it is entitled to, thus allowing the parties to set up an activity that can

⁸ The reconciliation of the pact on the form in the context of the parties' negotiating autonomy, finds expressed and almost unanimous recognition not only in the legal systems of Civil Law, but also in those of Common Law. On this subject see, among the others, comp. C. Gomez Salvago Sanchez, *La forma voluntaria del contratto*, Valencia 1999, passim; R.B. Schlesinger, *Formation of Contracts. A Study of the Common Core of Legal Systems*, London 1968, passim.

⁹ This thought, as known, belongs to N. Irti, *Idola Libertatis. Tre esercizi sul formalismo giuridico*, Milano 1985, passim.

¹⁰ N. Irti, *Idola Libertatis*, p. 22.

¹¹ N. Irti, *Idola Libertatis*, p. 23.

¹² N. Irti, *Idola Libertatis*, p. 89.

¹³ This approach, according to Irti, would remain confirmed by the assumption that «It would be singular that the form, desired by the legislator, was of a different rank than that of the form established by the parties in the exercise of delegated power». According to the A. this last assumption demonstrates that legal forms and conventional ones are placed exactly on the same level. Consequently there would no longer be any conceptual restraint to reconcile the consequence of nullity to the non-observance of the voluntary forms, thus extending to the hypothesis of their absence the same discipline that applies to the contract missing the legal form.

be qualified as «legislation»¹⁴. Otherwise, even if one does not want to believe that the legislator has stripped himself of his typical power with the delegation, then the rules referred to in articles 1326, paragraph 4 and 1352 c.c. should be qualified in the same way as «blank» rules which need the determination of private individuals to reach the identification of their preceptive content.

Both the alternatives referred to, as anticipated, lend themselves to significant objections. As has been effectively pointed out¹⁵, if one accepts the solution according to which the legislator wanted to delegate to the private parties a power that would be identify in that of legifiration, there would be a serious problem of harmonization with the system of the sources of law¹⁶ that hardly could be solved.

But even wishing to follow up the suggestion that the rules on the conventional form would be considered as «blank» ones, it should in any case come to the conclusion that voluntary and legal forms would have the same nature and that, therefore, they should operate in the same way, that's to say that they impose themselves on the private once chosen without possibility for them to be able subsequently to remove them¹⁷.

This conclusion, however, strongly clashes with the opinion, almost unanimous in the doctrine¹⁸ that recognizes the possibility for private individuals, after the choice of a conventional form, to decide not to respect it, thus revoking the agreement on the form at any time and because of the real interests they want to fulfill.

But if the parties can modify the form they had previously requested even disregarding it, the same could in no case be equated with the legal form since the latter inevitably imposes itself on private individuals. At this point, one should rightly consider in line with the dominant orientation, that if private individuals are granted to want and disregard the rules through which they regulate their relations, such a possibility remains limited exclusively inside

¹⁴ On the point, and in line with the thought of Irti, comp. F. Venosta, *La forma dei negozi preparatori e revocatori*, Milano 1997, p. 308: «As well as, in fact, the legislator can insert in the contractual case the requirement of the written form, in the same way he can delegate others to do so; it is the same power, which the legislator can exercise directly or by delegation, without giving rise to a breach of the principles».

¹⁵ V. Verdicchio, *Forme volontarie...*, p. 49.

¹⁶ On the need of a careful harmonization of the sources of law, we refer to the enlightening considerations of P. Perlingieri, *L'ordinamento vigenti e i suoi valori. Problemi del diritto civile*, Napoli 2006, p. 46 ff. where extensive bibliographical references can be found.

¹⁷ V. Verdicchio, *Forme volontarie*, p. 52: «In other words, if the election of the form by private individuals would be an example of the law making technique *per relationem* envisaged by the “blank” rules referred to in articles 1326 paragraph 4 and 1352 of the civil code, it should be considered that, once the form has been chosen, the preceptive content of these rules is definitively established. And since it would be a matter of legal forms at this point, private individuals could not further dispose of them and would remain irretrievably subject to them».

¹⁸ The pact on the form is generally classified as a bilateral contract that can certainly be revoked at the request of the parties. On this topic comp. F. Gazzoni, *Manuale di diritto privato*, VII^a ed., Napoli 2007, p. 868; G. Mirabelli, *Dei contratti in generale*, Padova 1980, p. 218ff.

the perimeter of the exercise of private autonomy, leaving no space for a legislative «power of delegation». Hence the consideration of the impossibility of explaining voluntary formalism as a phenomenon unrelated to private autonomy¹⁹.

3. Legal forms and conventional forms: the problem of the negotiating pathology of informal contracts

Having acknowledged that traditional opinion identifies the source of voluntary formalism in negotiating autonomy, we should now ask ourselves whether the form agreed by private individuals may or may not occupy the same place and fulfill the same function as the legal form²⁰ and, specifically, of the form *ad substantiam*²¹. It is necessary, in essence, to ask oneself about the possibility to attribute to the forms *ex-voluntate* the same role performed by those *ex lege*, arriving to configure them as a «requisite» of the contract whose absence would lead to the nullity of it.

¹⁹ The impossibility of explaining conventional forms in a different way, is emphasized by P. Perlingieri, *Forma dei negozi*, p. 39, when he asks himself: «As indeed explain the voluntary form without resorting to autonomy [...]»; and when he states: «what is right is to consider this norm (art. 1352 c.c.) as an expression of autonomy».

²⁰ The attention to the functional profile of the prescriptions on the form suggests to the interpreter to identify the real interests that justify their prevision and, at the same time, to verify their merit in the light of the values characterizing the entire order. On the topic comp. P. Perlingieri, *Manuale di diritto civile*, 8^a ed., Napoli 2018, p. 503: «Primary importance is assumed by the identification of the single “sufficient reason” of the norm on the form [...]. This functional perspective of form, which requires the interpreter to look for the “why” of the prescription, urges a different identification of the regular/exceptional and mandatory/derogable character. The axiological-constitutional interest, which is the basis of the legislation on form, represents the compass with which the jurist moves in the interpretation and qualification of the single rule».

²¹ It should be noted that the traditional doctrine has generally affirmed the exceptional nature of the forms *ad substantiam* based on the existence of a general principle of freedom of forms. This principle, as known, has undergone vigorous criticism by N. Irti, *Idola libertatis*, p. 79 ff. The A. believes that from the letter of the norm in art. 1325 c.c. «Two standards can be removed. One describes a weak case, resulting from the combination of three requirements (agreement, cause, object); the other, a strong case, resulting from the combination of four requirements (agreement, cause, object, form)». The descriptive norm of the «weak» case is not configurable as a rule on the form but it is exclusively referable to the agreement. Consequently, the only and exclusive norm on the form is that referred to in paragraph 4 of the art. 1325 c.c. and precisely because of its singularity it cannot be configured as an exceptional rule. In the opinion of another authoritative doctrine «the evocative approach under consideration which has even aroused criticism even within the logic of legal formalism and the structural conception of form, of which it is an elegant testimony, has, more than any other, the merit of having given a jolt to the affirmed indiscriminate exceptional nature of the statutory norms for negotiating legal forms». We refer to P. Perlingieri, *Il diritto dei contratti fra persona e mercato. Problemi del diritto civile*, Napoli 2003, p. 97 ff. If, however, the Author continues, «the exceptional rule is defined in the relationship with the general rules and with other laws, this means that this qualification cannot be limited to the exclusive comparison with a single principle or rule, but a comparison between the single provision and the entire order is needed».

Indeed, if one looks at the formal requirement as an element of the structure of the contract in spite of any evaluation of the function it is required to perform, one would have the impression that the two *species* of form occupy the same place in the structure of the case.

If, on the other hand, the analysis is also oriented towards an evaluation dimension that is careful to grasp the actual interests at stake, the situation changes²². In fact, while the conventional forms constitute, as previously observed, a manifestation of the exercise of the autonomy of negotiations aimed at the protection and realization of private interests that belong to the subjects that have them, the legal formalism aims at protecting general and superior interests²³.

It cannot be overlooked how such an assumption has been criticized by those who have considered that on several occasions, and more and more frequently, the legislator has set hypotheses of nullity directly protecting one of the contracting parties and therefore an interest – at least immediately – «private»²⁴.

On this point, however, the most careful doctrine²⁵ has not failed to point out that the interests protected in these particular hypotheses always transcend the purely particular and private dimension. Just think of the hypotheses of nullity of protection imposed on the protection of consumers²⁶ to realize how such a statement, far from the protection of the private interest of the individual consumer, concerns the generality of the subjects so called weak²⁷. But even if a nullity of protection is not going to offer a generalized protection but only

²² On this point the observations of P. Perlingieri, *Forma dei negozi*, p. 45: «the distinction between structure and function cannot be translated into separation and therefore into exclusion of one of the two, since each “how” of law always has a “why” juridically relevant» (the italics are of the A.)

²³ More generally, it is observed that the modern function of the legal form is identified in the desire to make the contractual relationship as clear as possible in order to protect the position of the contractors and, in particular, of the weak parties. On this topic comp. F. Camilletti, *Le varie funzioni della forma nel diritto privato*, <http://www.biblio.liuc.it/pagineita.asp?codice=82>Castellanza (VA): LIUC, 2005.

²⁴ The thought goes to a vast range of hypotheses introduced by the special legislation of community derivation, above all in the matter of protection of the so called consumer. On the topic comp. N. Lipari, *Nullità (nella legislazione di derivazione comunitaria)*, „Dig. disc. priv., Sez. civ.” 1996, v. 16, p. 673 ff.; G. Gioia, *Nuove nullità relative a tutela del contraente debole*, „Contr. impr.” 1999, p. 1332 ff.; G. Alpa, *Consumatore (tutela del)*, „Noviss. Dig. it., Appendice” 1981, n. 2, p. 516 ff.; Id., *Il diritto di consumatori*, Roma–Bari 1995, passim; G. Chinè, *Il consumatore*, in *Diritto privato europeo*, 1, ed. N. Lipari, Padova 1997, p. 164 ff.

²⁵ With reference to the interests belonging to the so called weak’s categories, has been observed by A. Gentili, *Le invalidità*, in: *I contratti in generale*, ed. E. Gabrielli, Torino 1999, p. 1347, that «we are talking about interests that it is inappropriate to define as particular interests, both because they are serial, and therefore widely generalized, and because they are intertwined with the general interest of a mass society that requires for its balance the protections of weak contractors and rules of economic action».

²⁶ In terms of consumer protection, literature is very wide. For the only purpose of a general overview, comp. the authors cited in note 22.

²⁷ These are «serial» interests, so that, in these hypotheses, «the general interest absorbs the private serial interest»: A. Gentili, *Le invalidità*, p. 1377.

and exclusively to safeguard a single weak part, it would be misleading to consider such interest as merely private.

This consideration would find a secure foothold in the circumstance that in juridical system such as ours which places the protection of the human person and the promotion of his full and free development at the center of it, any hypothesis of nullity that contributes to its implementation would always be characterized by a valence that transcends the strictly private dimension²⁸. If, therefore, the legal and conventional forms cannot be put on the same level because functionally directed to the protection of different interests, it would then be unreasonable to come to affirm that the defect of these latter produces the same consequence, such as the invalidity *sub specie nullitatis*.

In support of these theses it has been argued, among other things, that on a merely logical level that segment of the nullity discipline represented by the institution of conversion could never be applied to the contract missing of the voluntary form²⁹.

This consideration alone would be sufficient to doubt about the validity of the juxtaposition of conventional and legal forms, apparently descending from the letter of the art. 1352 c.c. Furthermore, the lack of distinction between conventional and legal forms, would bring to extend to the latter the same discipline of the former with the consequence that the nullity of the «informal» contract could be asserted by anyone interested in it, as well as being taken over automatically (article 1421 c.c.); the action to enforce it would be imprescriptible (art. 1422 c.c.) and the contract would be incurable (art. 1423 c.c.)³⁰.

But the application of such normative treatment to the hypothesis of inobservance of the conventionally agreed form would seem inadequate if only one looked at the quality of the interests at stake³¹.

But if the nullity cannot be the right answer to the non-observance of the conventional formalities, it is necessary to ask if it is possible to configure the invalidity expressly referred to by the rule of the art. 1352 c.c. in terms other than nullity.

²⁸ On the topic comp. P. Perlingieri, *Il diritto civile nella legalità costituzionale secondo il sistema italo-comunitario delle fonti*, Napoli 2006, p. 305, according to which the constitutional system «overcomes the myth of the superindividual purpose by not conceiving a higher interest than that of the full development of man. The latter constitutes a fundamental principle of public order».

²⁹ Thus G. Mirabelli, *La forma volontaria nell'art. 1352 cod. civ.*, «Vita not.» 1957, p. 597: «to the contract which do not observe the conventional form is not applicable any of the institutions proper to the case of the null act»; Id., *Dei contratti in generale*, Torino 1980, p. 220.

³⁰ It cannot be doubted that the lack of an *ad hoc* legal form determines the radical nullity of the contract, with the consequent joint application of all the aforementioned legislation.

³¹ On this point comp. P. Perlingieri, *Forma dei negozi*, p. 145: «certainly the interests that assume importance in the predetermination of conventional forms are by definition available and the qualification of the invalidity resulting from the failure to comply with such a form cannot but be compatible with the nature of the interests that underlie it. It would be in this respect incongruous to pigeonhole the case in that of nullity so called absolute and mechanically extend that discipline».

4. Annulment as a possible remedy to the non-observance of conventional forms

This is the attempt conducted by a part of the doctrine³² who, recognizing the inadequacy of the sanction of nullity, is not able however to detach the voluntary forms from the context of the invalidity of the negotiation, coming to resort to the sanction of annulment.

This solution would appear to have a double advantage over the use of nullity: on the one hand it would allow us to explain the sanability of the contract which doesn't respect the chosen form thanks to the validation (*convalida*) pursuant to art. 1444 c.c.; on the other it would be better harmonized with the widespread opinion that wants annulment as a tool to protect strictly private interests³³.

But even the recourse to the annulment discipline has raised more than a few doubts. With particular reference to the operation of the institution of validation, there was no lack of those who considered that this instrument is not applicable to the hypothesis under examination³⁴. It has been observed, in fact, that the conventional forms chosen by the parties must necessarily be eliminated by mutual agreement between them, since a unilateral decision such as validation cannot be sufficient³⁵.

It would follow that the inapplicability of such a significant and qualifying segment of the discipline of annulment entails its complete non-application³⁶.

Indeed, the arguments mentioned do not seem fully acceptable. And this because it could well happen that the parties jointly decide to apply a certain form

³² On this point comp. O. Prosperi, *Forme complementari e atto recettizio*, „Riv. dir. comm.” 1976, n., p. 208; P. Trimarchi, *Appunti sull'invalidità del negozio giuridico*, „Temi” 1955, passim; G.B. Ferri, *Il negozio giuridico tra libertà e forma*, Rimini 1992, p. 165; M. Giorgianni, *Forma degli atti (dir. priv.)*, in: *Enc. dir.*, Milano 1968, p. 997, where the author speaks expressly of an invalidity «which, however, does not belong to the type of “nullity” drawn by the legislator, as it can only be asserted by the interested party, which therefore can renounce it, as it can execute the contract».

³³ In hindsight, the idea that annulment is instrumental to the protection of necessarily private interests has found penetrating criticism on the part of those who have highlighted how such an assumption does not always correspond to the truth, since there are recognizable cases in which, instead, «the protected interest is general». Thus A. Gentili, *Le invalidità*, p. 1377.

³⁴ Comp., among the others, F. Messineo, *Il contratto in genere*, in: *Tratt. dir. civ. e comm.*, 1, directed by A. Cicu e F. Messineo, Milano 1972, p. 151: «the agreement on the form binds both parties and, therefore, it cannot be derogated by only one of them».

³⁵ On this point, for further investigation, comp. R. Favale, *Forme “extralegali” e autonomia negoziale*, Napoli 1994, p. 282: «the terms agreed by the parties, even in the case of protection of only one party, cannot be unilaterally eliminated, especially if the violation arises from the behavior of the interested contractor, otherwise the existence of the constraint would be subordinated to the mere whim of the subject. The establishment of a commitment regarding the “appearance” of the definitive contract, indeed, links both parties to the respect of the same, except for the possibility of a different intention of bilateral order». In the same way F. Messineo, *Il contratto in genere*, p. 151 ff.

³⁶ It should be pointed out that some authors have proposed the possibility of having recourse to the discipline of nullity so called relative (*nullità relativa*). Comp. E. Betti, *Teoria generale del negozio giuridico*, 2^a ed., Torino 1955, p. 471; F. Gazzoni, *Manuale di diritto privato*, Napoli 2007, p. 869, according to whom the nullity can be «relied on only by the interested party»; V. Roppo, *Il contratto*, in: *Tratt. di dir. priv.*, Iudica e Zatti, Milano 2001, p. 248.

to the future contract but, then, only one of them wants to waive the formality previously agreed upon thus disregarding it. Well, in such an eventuality the part who, on the other hand, would not have modified the agreement on the form could well decide to «unilaterally» validate the informal contract as it is equally capable of satisfying its concrete interests. And again, since the annulment is only objectionable by the party in whose interest it was arranged, this part could renounce to claim it thus safeguarding the contract materially concluded.

5. The ineffectiveness of the contract as a possible consequence of non-compliance with the agreements on the form

The brief observations made so far could justify a corrective interpretation of the art. 1352 c.c. in the part in which the «validity» of the contract is connected to the respect of the form conventionally agreed upon by the parties. Moreover, the aforementioned article, talking of «validity» does not clarify from which form of pathology the contract concluded in disregard of the formal requirement would be drawn. In this regard it is noted that if the legislator wanted to refer to the nullity rather than to the annulment, he would have explicitly mentioned it in the same way as the other rules in which these sanctions are explicitly indicated³⁷.

It is interesting to note that in another rule, and specifically that referred to in art. 1398 c.c. with regard to the contract concluded by the *falsus procurator*, the legislator used the same term «validity».

It is well known that, according to the dominant opinion³⁸, the art. 1398 c.c. doesn't integrate a hypothesis of invalidity, but one of ineffectiveness *strictu senso*. This consideration could lead to believe that also in the provision of art. 1352 c.c. the legislator, far from referring to a hypothesis of invalidity in a technical sense, has wanted to link the event of the non-observance of the conventional form to the inability of the contract to produce any effect³⁹.

³⁷ V. Verdichio, *Forme volontarie*, p. 152: «It seems logical to think that, if the legislator had really wanted to equate the voluntary forms with the legal ones, he would have used in the art. 1352 c.c. the same concept of nullity specifically used for the latter in the two immediately preceding articles».

³⁸ On this point comp. for all. C.M. Bianca, *Diritto civile*, v. 3: *Il contratto*, Milano 2000, p. 107 ff.

³⁹ It seems interesting to note that the letter of the norm in art. 1352 c.c. uses instead of the negative lemma «invalidity», the positive one «validity». While the former has a very specific dogmatic meaning in the general theory of the contract, the latter is sometimes used in a more neutral sense to designate the general attitude of an act to produce effects.

6. The “constitutive” function of the voluntary formalism: relationship between the rule of art. 1326 paragraph 4 and that referred to in art. 1352 c.c.

From what has been said so far, the article 1352 c.c. expresses clearly the idea that the parties can foresee a voluntary form in «constitutive function», that is for the purposes of the validity of a future contract. Now it remains to wonder what it can consist of.

As mentioned in the introduction, the conventional forms are to be individuated in two precise provisions and specifically in the article 1326 paragraph 4 c.c. and in the article 1352 c.c.

According to the article 1326 paragraph 4 c.c. acceptance «has no effect» if it is given in a form other than that requested by the proposer. There is no doubt that the provision in question intends to express the idea that acceptance formally different from what is required by the proposal is not suitable in order to reach the conclusion of the contract.

The clause of the proposal referred to in paragraph 4 of the article 1326 c.c. would perform the function of introducing, in the contract formation process⁴⁰, a further and distinct interest of the proposer from which the «*an*» of the contract depends.

To identify the type of this interest, the doctrine believes that the term «form» mentioned in article 1326 c.c. has a much wider extension than the concept of form referred to in article 1350 c.c. embracing all the possible methods relating to the *quomodo fiat* of acceptance⁴¹: not only those relating to the form of the negotiation, but also those relating to the subject to whom the acceptance is sent or to the place to send it⁴².

⁴⁰ The procedural technique of the exchange of the proposal and acceptance pursuant to art. 1326 c.c., is only one of the ways in which the agreement can be formed. In fact, it can also be achieved in a less simple and linear way, i.e. passing through the negotiation phase. At this stage, the parties begin to discuss the deal by exchanging the data, information and opinions they deem necessary. It is clear that, during the negotiations, the parties still have no intention of binding themselves, also because most of the time they have not even elaborated a text which fully expresses the regulation of their interests. This is the issue of the so called progressive training of the contract (or agreement and consent), which gives rise to the obvious difficulty of identifying precisely not only when, but before that, whether the agreement has been reached or not. On this topic comp. F. Carnelutti, *Formazione progressiva del contratto*, „Riv. dir. comm.” 2016, n. 2, p. 308 ff.; V. Roppo, *Il contratto*, p. 137 ff.; V. Ricciuto, *La formazione progressiva del contratto*, in: *I contratti in generale*, 1, ed. E. Gabrielli, Torino 2006, p. 151 ff.; P. Gallo, *Conclusione del contratto*, in *Comm. Gabrielli, Dei contratti in generale*, 1, ed. Navaretta e A. Orestano, Torino 2011, p. 252 ff.

⁴¹ On the wideness of the concept of form pursuant to art. 1326 c.c. comp., among the others, A. Ravazzoni, *La formazione del contratto*, Milano 1973, p. 129 ff.; G. Castiglia, *Manifestazione (dir. civ.)*, in: *Enc. giur.*, v. 19, Roma 1990, p. 1 ff.; A.M. Benedetti, *Autonomia privata procedimentale. La formazione del contratto fra legge e volontà delle parti*, Torino 2002, p. 317 ff.

⁴² In this way A. Genovese, *Le formalità dell'accettazione stabilite dal proponente*, „Riv. dir. civ.” 1996, n. 1, p. 364: «The formalities imposed on acceptance are of various types and nature: the proposer can establish that the acceptance is expressed in a specific form (written or public), perhaps with certain requirements; that the acceptance is presented to him personally or to another person whom he indicates; that it is addressed to a predetermined place».

In other words, the rule referred to in paragraph 4 of the article 1326 c.c. offers the possibility to the proposer of including in the formative procedure of the case additional interests with respect to the final ones – such as those connected to «how» and «where» – which directly affect the conclusion of the contract⁴³.

Since the procedural technique referred to in article 1326 c.c., requesting the voluntary contribution of two distinct parts, it is clear that the proposal, considered alone in itself, is not suitable to satisfy any interest expressed by it until it meets an acceptance that expresses the same convenience of the other part to conclude the same contract⁴⁴.

It follows that the clause of the proposal pursuant to paragraph 4 of the article 1326 c.c. would limit itself to delineate the boundaries within which the proposer intends to bind himself to the contractual commitment, with the consequence that the acceptance that is not compliant to what is required by this clause would not achieve the completeness of the consent so that the contractual situation could be completed⁴⁵.

And then, if the request for a particular form – which is an expression of the overall set of interests that the proposer aims to achieve – requires a compliant acceptance for the purposes of concluding the contract, it could reasonably be assumed that the rule on voluntary formalism of article 1326 paragraph 4 c.c. directly affects the formation of the agreement⁴⁶.

If one adheres to such a conclusion, having taken note of the affinity between the aforementioned rule and that referred to in article 1352 c.c, it would not be foolish to imagine that even the agreements on the form affect the coming into existence of the contractual case.

But if this were the case, it remains to explain what is the difference between this hypothesis and the one referred to in paragraph 4 of the article 1326 c.c.

⁴³ V. Verdicchio, *Forme volontarie e procedimento di formazione del contratto*, „Riv. dir. priv.” 2018, n. 2, p. 188: «the contract formation process is, ultimately, not only a tool for selecting and composing the final interests, but also a means of selecting and satisfying the interests connected to the time, the way and the place of sending the acceptance; that is, it is a tool that can affect not only the content of the commitment, but also the time, the way and the place of its making».

⁴⁴ V. Verdicchio, *Forme volontarie*, p. 186: «since the proposal and the acceptance are necessary to prepare the content of the contract *in fieri*, that is the set of clauses that express the negotiating regulation (net of the possible additions and/or corrections made by the heteronomous sources), it seems evident that the conformity of the one to the other is the result – with reference to the final interests that the contract will have to reveal and regulate – of a full content congruency, which occurs, precisely, when they express the same contractual content».

⁴⁵ On the principle of the so called completeness of the agreement comp. L. Mosco, *Differmità tra proposta contrattuale e accettazione*, „Dir. giur.” 1948, p. 215; A. Gallo, *Trattative precontrattuali e perfezionamento del contratto*, „Giur. completa Cass. civ.” 1954, n. 2, p. 160 ff.; A. Candian, *Questioni in tema di formazione dei contratti*, „Riv. dir. comm.” 1916, p. 859.

⁴⁶ The aforementioned consideration would induce the interpreter to believe that the theme of conventional formalism is a phenomenon to be placed in the context of the formative phase of the contractual case, coming to influence his coming into existence. For more information on this point, comp. V. Verdicchio, *Forme volontarie*, passim.

The difference, as suggested by careful doctrine⁴⁷, would be to identify in the circumstance that in the hypothesis of paragraph 4 of the art. 1326 c.c. there is a «clause that is an integral part of a declaration that expresses a decision that is already potentially definitive and binding»⁴⁸ and therefore supported by the *animus obligandi*. It follows that if the contract is not perfected it is not because the declarations are free of the *animus obligandi*, but because of the lack of full compliance between the proposal and acceptance.

Otherwise, the space in which the agreements on the form referred to in article 1352 c.c. can only be opened with reference to declarations that still lack the *animus obligandi* and therefore, in themselves, not binding. As if to say that, when the parties agree that the future contract will come into being in a certain form – in this the «constitutive» function of the latter consists – they are mutually clarifying that they do not intend to bind themselves without that precise *vestmentum* and that, therefore, all the statements up to that moment already made or to be carried out are not and will not be supported by the *animus obligandi*.

In other words, the difference between the rule of article 1326 paragraph 4 and that referred to in article 1352 c.c. is closely connected to the different circumstance for which, in the dynamics of the formation of the contract, in the first hypothesis we have a part that directs to the other a real contractual proposal, already in itself suitable to reach the completion of the agreement, and in the second one two parts that face each other to start a complex negotiation phase.

Thus, when a subject already decided to conclude a contract intends to formulate a specific proposal to another, and also has an interest in having the contract perfected in a specific way and/or in a specific form, he may include in the proposal the clause referred to in paragraph 4 of article 1326 c.c. When, on the other hand, two subjects simply intend to discuss a deal, without either of them being able or willing to formulate a proposal, they, to avoid remaining bound without the desired form, may agree that the contract will not be concluded until the moment in which the respective wills will be expressed in that form⁴⁹.

Both in one case and another, it should however be assumed that the constitutive function of the voluntary forms always detects only for the purposes of perfecting the contractual case, affecting the formation of the agreement.

⁴⁷ See for all F. Gazzoni, *Manuale di diritto private*, p. 841: «the proposal is a declaration of objectivity, characterized on the objective level, by the completeness of the device content that must prefigure the contractual one, with which it will be identified once the acceptance of the acceptor is identified. On the subjective level, then, the intention to unconditionally bind oneself to that given set of interests must be inferred from the context of the declaration». Again on this point V. Roppo, *Il contratto*, in *Collana di diritto privato*, Milano 2011, p. 101. The A. clarifies that «the proposal must not contain, or be accompanied by, reservations about its currently binding nature».

⁴⁸ F. Gazzoni, *Manuale*, p. 842.

⁴⁹ The relevance of the agreement on the form pursuant to art. 1352 c.c. on the negotiation phase is also highlighted by E. Betti, *Teoria generale del negozio*, p. 289, when he states that the agreement must intervene before the conclusion of a given regulation of interests, that is, ultimately, «both in the course of negotiations and in view of them».

The conclusion reached is not, however, free from objections and needs some further clarification.

And this is because if it is absolutely certain that in the hypothesis referred to in paragraph 4 of the article 1326 c.c. we do not reach the conclusion of the contractual case in absence of an acceptance that fully complies also with the formal prescriptions required, a different consideration should be pointed out for the agreements on the form pursuant to article 1352 c.c.

The problem is in all its evidence when the parties decide to conclude the future contract by observing a specific form and, subsequently, enter into the conclusion of the contract but informally. In such an eventuality, if one wanted to adhere to the thesis that sees the voluntary formalism connected to the formation of the agreement, it should be considered that the contract actually concluded is completely new and different from the original regulation of interests which, in practice, has never arose. This conclusion does not indeed appear fully acceptable.

7. The revocation of the agreement on the form

In the hypothesis just mentioned, we face a further operational problem that the voluntary forms raise: *quid iuris* of the contract that the parties, without observing the form previously agreed for it, effectively and intentionally conclude *verbis* or by *facta concludentia*?

It could well happen that a party contests the concluded contract without observing the chosen form denouncing the invalidity, and the other objects that they have renounced the agreed form by the very fact of having intended to conclude the contract without abiding by it.

The doctrine, on the assumption that the pact on the form is a bilateral contract⁵⁰, usually faces the problem in terms of silent withdrawal or by *facta concludentia* of the convention on the form. If, in fact, it cannot be revoked in doubt that the parties can, in the free exercise of their autonomy, reconsider their interests and deem the previously agreed *vestmentum* no longer necessary, it is discussed whether a silent withdrawal of the agreement is admissible as a consequence of having concluded the contract informally.

The problem that has been advanced concerns the possibility that the revocation must necessarily cover the written form if the agreement on the form has been, in turn, concluded in writing⁵¹.

⁵⁰ On this topic comp. F. Gazzoni, *Manuale*, p. 868; G. Mirabelli, *Dei contratti in generale*, 3^a ed., Torino 1980, p. 218.

⁵¹ Regarding the problem of the form of revocatory agreements, there are conflicting positions in the doctrine. See, even if in the diversity of opinions and suggested solutions, G. Deiana, *Contrarius consensus*, „Riv. dir. priv.” 1939, p. 89 ff.; A. La Torre, *La forma dei negozi solutori*, „Giust. civ.” 1(1962), p. 155 ff.; A. Luminoso, *Il mutuo dissenso*, Milano 1980, *passim*; G. Capozzi, *Il mutuo dissenso nella pratica notarile*, „Vita not.” 1993, p. 637 ff.

It is well known, in fact, that according to a certain doctrinal direction⁵², the matter of the form of the revocatory agreements would be governed by a principle of symmetry in the mind of which the revocation should take the same form as the contract that it is going to remove. In such a perspective a revocation by *facta concludentia* of a pact on the form concluded in writing would not be valid.

Indeed, such an orientation is not that of the majority doctrine⁵³. The agreement on the revocation is to be considered functionally autonomous by the contract it goes to resolve, and so for it could never be required the same form as the main contract. The problem relating to the form of the revocatory agreements would be right to place themselves exclusively for the *contrarii actus* of the contracts where a specific form *ad substantiam* is required by the law and not also for the contracts that, independently of any legal prescription, the parties have in any case and freely stipulated in writing.

BIBLIOGRAPHY

- Alpa G., *Consumatore (tutela del)*, „Noviss. Dig. it., Appendice” 1981, n. 2.
 Alpa G., *Il diritto di consumatori*, Roma-Bari 1995.
 Betti E., *Teoria generale del negozio giuridico*, 2^a ed., Torino 1955.
 Camilletti F., *Le varie funzioni della forma nel diritto privato*, <http://www.biblio.liuc.it/pagineita.asp?codice=82>Castellanza (VA): LIUC, 2005.
 Candian A., *Questioni in tema di formazione dei contratti*, „Riv. dir. comm.” 1916.
 Capozzi G., *Il mutuo dissenso nella pratica notarile*, „Vita not.” 1993.
 Carnelutti F., *Formazione progressiva del contratto*, „Riv. dir. comm.” 2016, n. 2.
 Cerdonio Chiaramonte G., *Questioni irrisolte intorno ai patti sulla forma di futuri contratti*, „Riv. dir. civ.” 2004, no 1.
 Chinè G., *Il consumatore*, in: *Diritto privato europeo*, 1, ed. N. Lipari, Padova 1997.
 Favale R., *Forme convenzionali*, Torino 2013.
 Ferri G.B., *Il negozio giuridico tra libertà e forma*, Rimini 1992.
 Gallo P., *Conclusione del contratto*, in: *Comm. Gabrielli, Dei contratti in generale*, 1, ed Navaretta e A. Orestano, Torino 2011.
 Gallo A., *Trattative precontrattuali e perfezionamento del contratto*, „Giur. completa Cass. civ.” 1954, n. 2.
 Gazzoni F., *Manuale di diritto privato*, Napoli 2007.
 Genovese A., *Le formalità dell'accettazione stabilite dal proponente*, „Riv. dir. civ.” 1996, n. 1.
 Genovese A., *Le forme volontarie nella teoria dei contratti*, Padova 1949.
 Gentili A., *Le invalidità*, in: *I contratti in generale*, ed. E. Gabrielli, Torino 1999.
 Gioia G., *Nuove nullità relative a tutela del contraente debole*, „Contr. impr.” 1999.
 Giorgianni M., *Forma degli atti (dir. priv.)*, in: *Enc. dir.*, Milano 1968.
 Giovanni F., *Accordi sulla forma e accordi sulla “documentazione” del futuro negozio*, in: *La forma degli atti nel diritto privato. Studi in onore di Michele Giorgianni*, Napoli 1988.
 Gomez Salvago Sanchez C., *La forma volontaria del contratto*, Valencia 1999.

⁵² On this topic comp. R. Scognamiglio, *Osservazione sulla forma dei negozi revocatori*, „Temi nap.” 1961, *passim*.

⁵³ For a strong criticism of the related thesis of formal symmetry, comp. G. Gabrielli, *Vincolo contrattuale e recesso unilaterale*, Milan 1985, *passim*. And again on the point A. Luminoso, *Il mutuo dissenso*, p. 313 ff. Here the A. rejects any principle of symmetry and believes that the solution to this problem must vary from case to case, according to which the same *ratio* that justifies the prescription of form for the contract that it intends to eliminate is used or not for the revocatory agreement.

- Irti N., *Idolda Libertatis. Tre esercizi sul formalismo giuridico*, Milano 1985.
- Lipari N., *Nullità (nella legislazione di derivazione comunitaria)*, „Dig. disc. priv., Sez. civ.”, 1996, v. 16.
- Luminoso A., *Il mutuo dissenso*, Milano 1980.
- Messineo F., *Il contratto in genere*, in: *Tratt. dir. civ. e comm.*, 1, directed by A. Cicu e F. Messineo, Milano 1972.
- Mirabelli G., *Dei contratti in generale*, 3^a ed., Torino 1980.
- Mirabelli G., *La forma volontaria nell'art. 1352 cod. civ.*, „Vita not.” 1957.
- Mosco L., *Difficoltà tra proposta contrattuale e accettazione*, „Dir. giur.” 1948.
- Palmerini E., *Forme convenzionali*, in: *Comm. Gabrielli, Dei contratti in generale*, II, ed. Navarretta e A. Orestano, Torino 2011.
- Perlingieri P., *Forma dei negozi e formalismo degli interpreti*, Napoli 1987.
- Perlingieri P., *Il diritto civile nella legalità costituzionale secondo il sistema italo-comunitario delle fonti*, Napoli 2006.
- Perlingieri P., *L'ordinamento vigenti e i suoi valori. Problemi del diritto civile*, Napoli 2006.
- Prosperi O., *Forme complementari e atto recettizio*, „Riv. dir. comm.” 1975, n. 1.
- Renda A., *Forme convenzionali*, Milano 2016.
- Ricciuto V., *La formazione progressiva del contratto*, in: *I contratti in generale*, 1, ed. E. Gabrielli, Torino 2006.
- Roppo V., *Il contratto*, in: *Tratt. di dir. priv.*, Iudica e Zatti, Milano 2001.
- Sacco R., *Il contratto*, „Tratt. dir. civ. Sacco” 1993, no. 1.
- Schlesinger R.B., *Formation of Contracts. A Study of the Common Core of Legal Systems*, London 1968.
- Venosta F., *La forma dei negozi preparatori e revocatori*, Milano 1997.
- Verdicchio V., *Forme volontarie e procedimento di formazione del contratto*, „Riv. dir. priv.” 2018, n. 2.
- Verdicchio V., *Forme volontarie ed accordo contrattuale*, Napoli 2002.

BRIEF REFLECTIONS ABOUT VOLUNTARY FORMALISM IN THE ITALIAN LAW SYSTEM

SUMMARY

The essay deals with the complex issue of voluntary formalism, regulated in the articles 1326 paragraph 4 and 1352 of the Italian Civil Code, and the exegetical problems connected to it. The study aims to verify whether the voluntary formalism occupies the same role or not and fulfills the same functions as the legal formalism. Then the relationship between the voluntary forms and the classic pathologies related to contracts has been investigated in order to verify the possibility of tracing the whole theme of the forms chosen by the parties within the different problem of the formation of the contractual agreement.

KEY WORDS: conventional formalism; nullity; annulment; legal forms; constitutive function

PRAWO / LAW

PIOTR WOJNICZ
IZABELA SĘKOWSKA

USTALENIE TOŻSAMOŚCI OSOBY.
CZEŚĆ 1. PROCEDURY PRAWNE,
WYBRANE METODY IDENTYFIKACYJNE

Człowiek jest tajemnicą
– z tajemnicy przybywa i w tajemnicę odchodzi.
Maria Dąbrowska

Wprowadzenie

Powyższy cytat doskonale oddaje pojęcie istnienia człowieka. W czasach dawnych człowiek rodził się w określonej grupie i na tej podstawie tworzyła się jego tożsamość oraz przynależność do społeczności. Identyfikowano go z konkretną zbiorowością na podstawie wyglądu, wydawanych odgłosów, za pomocą których się porozumiewał, posiadanych umiejętności, jak również innych czynników, które go charakteryzowały. W celu sprawniejszego komunikowania się między sobą ludzie musieli nadać poszczególnym przedmiotom, zwierzętom, zjawiskom przyrody, a także samym sobie jakieś nazwy. W starożytności jedynym europejskim społeczeństwem, które stworzyło system nazwisk, byli Rzymianie. W innych krajach ludzie posługiwali się wyłącznie imionami, czasami dodając nazwę miejscowości, z której pochodzili¹. Wraz z rozwojem państw nowożytnych i wzrostem populacji powstała konieczność nadawania cech jednostkowych poszczególnym ludziom. Wymóg taki był naturalną konsekwencją wynikającą ze złożoności stosunków społecznych i prawnych w państwie (*ubi societas, ibi ius*). Stąd też zrodziła się potrzeba nadawania ludziom nazwisk.

Z upływem czasu, kiedy populacja ludzka powiększała się coraz bardziej, przybierało podziałów na grupy i rodzaje identyfikacji tych grup i ich członków.

PIOTR WOJNICZ – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie Filia w Elku; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3333-6726>; e-mail: wojniczpiotr@wp.pl

IZABELA SĘKOWSKA – Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4074-0586>; e-mail: izabela.sekowska.dok@gmail.com

¹ <http://www.histurion.pl/historia/starozytnosc/rzym/rzymskie_imiona,_nazwiska_i_przydomki.html>, dostęp: 11.03.2019.

Ponadto migracje ludności skomplikowały stosunki społeczne w wielu państwach. Na obszarze poszczególnych państw osiedlali się ludzie o różnych kolorach skóry, posługujący się różnymi językami, o różnej budowie ciała. W związku z powyższym na gruncie prawa administracyjnego powstała konieczność dokładniejszego określenia człowieka, jego miejsca i roli w społeczeństwie poprzez wprowadzenie ewidencji ludności. Pomimo zaprowadzenia na szeroką skalę systemu ewidencyjnego, zdarzają się przypadki, które wywołują potrzebę i wymuszają konieczność wszczęcia przez właściwe organy państwa procedur identyfikacyjnych.

W *Słowniku języka polskiego* identyfikacja jest określana jako ustalenie czyjejs tożsamości². Tożsamość stanowi ważną kategorię porządkującą relacje człowieka z samym sobą, z drugim człowiekiem oraz ze światem³. W literaturze z zakresu kryminalistyki „identyfikacją określa się proces ustalania tożsamości człowieka, zwierzęcia lub rzeczy przez porównanie z kimś albo czymś lub przez rozpoznanie”⁴. Najważniejszą częścią definicji identyfikacji kryminalistycznej jest sąd identyfikacyjny. Na tym tle Tadeusz Hanausek stwierdza, że „identyfikacja kryminalistyczna to wydany na podstawie badań porównawczych sąd, w którym stwierdzamy, że określony przedmiot (osoba, rzecz, zwłoki, itp.) albo posiada takie same cechy, jak przedmioty należące do określonej grupy i dlatego może być zaliczony do tej grupy, albo posiada te same cechy, które ma tylko jeden jedyny przedmiot (osoba, rzecz, zwłoki, itp.) i dlatego może być uznany za ten przedmiot względnie jego część lub następstwo działania tego przedmiotu”⁵.

W opracowaniu skupimy się na identyfikacji jako ustalaniu tożsamości nn⁶ osób i nn zwłok na gruncie nauki kryminalistyki. W przypadku ustalenia tożsamości osoby żywej, identyfikacja służy przywróceniu porządku i ładu prawnego zaburzonego przez nieznaną osobę danych personalnych. Natomiast w przypadku osób martwych stanowi wyraz przywrócenia godności oraz realizację zasady humanitaryzmu ludzi żyjących wobec zmarłych. Formacją, która została powołana do prowadzenia czynności identyfikacyjnych, jest Policja⁷. Działając na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 2 ustawy o Policji, Komendant Główny Policji określił procedury związane z identyfikacją nn osób i nn zwłok w Zarządzeniu nr 48 z 28 czerwca 2018 r. w sprawie prowadzenia przez Policję poszukiwania osoby zaginionej oraz postępowania w przypadku ujawnienia osoby o nieustalonej tożsamości lub znalezienia nieznaną zwłok oraz szczątków ludzkich⁸.

² <<https://sjp.pwn.pl/szukaj/identyfikacja.html>>, dostęp: 11.03.2019.

³ M. Kita, *Tekstowo zmediatyzowane doświadczenie bycia wampirem: wokół „Zmierzchu” Stephenie Meyer*, „Język Artystyczny” 15(2014), s. 37.

⁴ Patrz szerzej G. Kędzierska, *Identyfikacja kryminalistyczna*, w: *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia techniki*, pod red. G. Kędzierskiej, W. Kędzierskiego, Szczytno 2011, s. 49.

⁵ T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Warszawa 2009, s. 40–41.

⁶ Z łac. *non notus* – ‘nieznany’, w polskim systemie prawnym używa się sformułowania – *na-zwisko nieznane*.

⁷ Ustawa o Policji z dnia 6 kwietnia 1990 r., Dz. U. z 2017 r. poz. 2067 z późn. zm. (dalej: Ustawa o Policji, art. 15).

⁸ Zarządzenie nr 48 Komendanta Głównego Policji z dnia 28 czerwca 2018 r. w sprawie prowadzenia przez Policję poszukiwania osoby zaginionej oraz postępowania w przypadku ujawnienia osoby o nieustalonej tożsamości lub znalezienia nieznaną zwłok oraz szczątków ludzkich, Dz. Urz. KGP z 2018 r., poz. 77 (dalej: Zarządzenie nr 48).

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie procedur prawnych oraz wybranych metod badawczych mających istotne znaczenie dla procesu identyfikacyjnego. Poniższy praca stanowi pierwszą część rozważań na temat ustalania tożsamości osób. *Ustalenie tożsamości osoby. Część 1. Procedury prawne, wybrane metody identyfikacyjne*, odnosi się do zagadnień czysto teoretycznych, czyli prezentuje podstawy prawne stanowiące bazę dla działań Policji zmierzających do ustalenia tożsamości nn zwłok czy nn osoby. Przedstawia również metody badawcze, za pomocą których dąży się do ustalenia danych personalnych. Procedury i metody badawcze wykorzystywane w omawianej kwestii są ze sobą w sposób naturalny powiązane. Rzetelne wykonywanie czynności na miejscu zdarzenia, ich udokumentowanie, prawidłowe zabezpieczenie śladów kryminalistycznych skutkują tym, że na kolejnym etapie prowadzonej sprawy identyfikacyjno-poszukiwawczej dają pozytywny rezultat. Z kolei druga część pracy *Ustalenie tożsamości osoby. Część 2. Analiza działalności wybranej jednostki policji, studium przypadków* stanowi prezentację praktycznego wykorzystania omawianych procedur i metod badawczych na przykładzie działań Komendy Miejskiej Policji w Olsztynie. Druga część skupia się przede wszystkim na scharakteryzowaniu problematyki związanej z ujawnianiem nn zwłok i nn osób – intensywności zjawiska, wykorzystanych metod badawczych czy wreszcie skuteczności realizacji tego rodzaju spraw. Ponadto przedstawione zostaną przykłady spraw obrazujące praktyczne wykorzystanie procedur i metod identyfikacyjnych, niejednokrotnie w sposób wymagający niekonwencjonalnego ich zastosowania – analiza studium przypadku.

Policyjne procedury prawne regulujące ustalenie tożsamości nn osób i nn zwłok

Sposób prowadzenia spraw dotyczących identyfikacji nn osób, nn zwłok i nieznanymi szczątków ludzkich reguluje, jak wspomniano, Zarządzenie nr 48 Komendanta Głównego Policji. Akt ten obejmuje dwie kategorie podmiotów, wobec których należy wszcząć procedury identyfikacyjne. Pierwszą kategorię stanowią ludzie żywi, natomiast drugą grupą podmiotów objętych identyfikacją są osoby zmarłe⁹.

1. Wśród kategorii osób żywych, których tożsamość należy ustalić, prawodawca wyróżnił:
 - osoby, których tożsamość jest nieznana, ale ustalono, że niemożność identyfikacji *nie* jest następstwem stanu zdrowia tej osoby;
 - osoby, których tożsamość jest nieznana, ale ustalono, że niemożność identyfikacji jest następstwem choroby psychicznej, upośledzenia umysłowego lub innego zakłócenia czynności psychicznych tej osoby.
2. Natomiast w drugiej kategorii prawodawca wyszczególnił:

⁹ Zarządzenie nr 48, § 42, 52.

- nieznane zwłoki,
- nieznane szczątki ludzkie.

Jeżeli podczas wykonywania czynności służbowych występują trudności z ustaleniem danych personalnych osoby, albo gdy zataja ona swoją tożsamość, w szczególności jeśli jest to następstwem choroby, Policja zobligowana jest do podjęcia czynności identyfikacyjnych zmierzających do ustalenia tożsamości osoby¹⁰. Za realizację wstępnych czynności identyfikacyjnych związanych z ujawnieniem nn osoby jest odpowiedzialny dyżurny jednostki Policji lub wyznaczony przez niego policjant. Jednostką właściwą do prowadzenia wspomnianych czynności jest ta jednostka, na obszarze działania której osoba została ujawniona¹¹.

Zakres wstępnych czynności identyfikacyjnych obejmuje w szczególności: ustalenie faktów i okoliczności ujawnienia nn osoby, rozpytanie świadków, sprawdzenie zebranych informacji, badanie lekarskie nn osoby, opis cech wyglądu zewnętrznego, w tym znaków szczególnych, ubioru i posiadanych przedmiotów oraz ustalenie potencjalnego wieku osoby, niezwłoczne sporządzenie zdjęć sygnalitycznych, sprawdzenie nn osoby przy pomocy urządzenia do szybkiej identyfikacji daktyloskopijnej, niezwłoczne pobranie odbitek linii papilarnych palców rąk i dłoni oraz przeprowadzenie wywiadu daktyloskopijnego metodą elektroniczną wraz z wydrukiem karty daktyloskopijnej lub metodą tradycyjną, przeprowadzenie drobiazgowych oględzin miejsca zdarzenia¹².

Następnie policjant, który otrzymał sprawę do realizacji, zobowiązany jest w szczególności do:

- dokonania rejestracji informacji o ujawnieniu nn osoby i jej zdjęć sygnalitycznych w Krajowym Systemie Informacji Policji¹³ oraz dokonania lub zlecenia dokonania typowania nn osoby polegającego na porównaniu rysopisów;
- dokonania analizy informacji uzyskanych w wyniku dotychczas podjętych czynności identyfikacyjnych oraz opracowania planu dalszych działań;
- pobrania na kartę daktyloskopijną odcisków linii papilarnych palców oraz przeprowadzenia wywiadu daktyloskopijnego;
- niezwłocznego pobrania od nn osoby materiału biologicznego i zlecenia oznaczenia jego profilu DNA w terminie do 60 dni od dnia ujawnienia nn osoby;
- zlecenia rejestracji profilu DNA w bazie danych DNA w celu porównania go z profilami zarejestrowanymi w bazie;
- dokonywania systematycznych typowań, nie rzadziej jednak niż raz na 90 dni¹⁴.

Sprawę dotyczącą ustalenia tożsamości nn osoby kończy się wówczas, gdy rozpozna ją członek najbliższej rodziny, opiekun prawny lub co najmniej dwie osoby, które bezpośrednio ją znały, zostaną zebrane inne dowody stwierdzające tożsamość osoby, w tym pozytywny wynik porównania profilu DNA lub potwierdzenie tożsamości w drodze wywiadu daktyloskopijnego lub badań

¹⁰ Tamże, § 42.

¹¹ Tamże, § 42 pkt 8.

¹² Tamże, § 42 pkt 2.

¹³ Policyjna baza danych – Krajowy System Informacji Policji (dalej: KSIP).

¹⁴ Zarządzenie nr 48, § 43.

antroposkopijnych, nn osoba poda swoje prawdziwe dane osobowe, co zostanie potwierdzone, oraz gdy wpłynie informacja od pracownika właściwego przedstawicielstwa dyplomatycznego Rzeczypospolitej Polskiej, policji innego kraju lub zagranicznych władz, potwierdzająca tożsamość osoby.

Natomiast w przypadku znalezienia nn zwłok lub szczątków ludzkich dyżurny jednostki Policji, właściwej miejscowo dla ich ujawnienia, podejmuje działania określone w przepisach o metodach i formach wykonywania zadań przez dyżurnego jednostki Policji, w szczególności organizuje zabezpieczenie miejsca znalezienia nn zwłok, zapewnia przyjazd lekarza w celu stwierdzenia zgonu, kieruje na miejsce zdarzenia odpowiednią grupę policjantów, aby wykonali czynności w niezbędnym zakresie i wyznacza kierownika tej grupy oraz zawiadamia właściwego miejscowo prokuratora¹⁵.

Na miejscu znalezienia nn zwłok należy wykonać w szczególności następujące czynności:

- dokonać oględzin nn zwłok, miejsca ich znalezienia oraz zabezpieczyć znalezione ślady i przedmioty;
- wykonać zdjęcia nn zwłok z uwzględnieniem zdjęć czterech ujęć głowy, zdjęć sylwetki, zdjęć lewej małżowiny usznej oraz zdjęć ze szczególnym uwzględnieniem cech charakterystycznych, w tym: blizn, tatuaży, znamion, z uwzględnieniem zasad fotografii skalowej;
- w miarę możliwości pobrać odciski linii papilarnych palców rąk i dłoni;
- w miarę możliwości pobrać próbki biologiczne w celu przeprowadzenia analizy DNA;
- przeprowadzić penetrację terenu przyległego do miejsca znalezienia nn zwłok;
- przeprowadzić rozpoznanie posesyjne;
- spowodować zabezpieczenie nn zwłok do czasu ich otwarcia;
- uzyskać wstępną ocenę biegłego lekarza co do przyczyny śmierci¹⁶.

W Zarządzeniu nr 48 zostały wskazane metody identyfikacyjne, które należy wykorzystać podczas procedury identyfikacyjnej. Wśród nich prawodawca policyjny wymienił: porównanie odbitek linii papilarnych, porównanie profilu DNA, porównanie cech rysopisowych i znaków szczególnych, w tym blizn i tatuaży, porównanie danych medycznych o przebytych zabiegach leczniczych oraz chirurgicznych, rozpoznanie rzeczy osobistych, rozpoznanie na podstawie dokumentów ujawnionych przy nn zwłokach lub szczątkach nn zwłok, rozpoznanie przez świadków, członków rodziny lub znajomych, badanie uzębienia i innych danych odontologicznych, badanie radiologiczne, badanie antroposkopijne¹⁷. Należy podkreślić, że przedstawione w Zarządzeniu metody identyfikacyjne zostały oparte na standardach prawa międzynarodowego. Stosuje się je selektywnie w zależności od okoliczności ujawnienia zwłok i ich charakteru, a w niektórych sprawach wykorzystuje się różną kombinację wspomnianych metod.

¹⁵ Tamże, § 52.

¹⁶ Tamże, § 53, pkt 1.

¹⁷ Tamże, § 55.

Policjant prowadzący identyfikację nn zwłok w pierwszej kolejności zobowiązany jest wykonać następujące czynności:

- dokonać wstępnych ustaleń zmierzających do identyfikacji nn zwłok, w szczególności w oparciu o analizę okoliczności ich znalezienia i wyniki przeprowadzonych wywiadów, przy czym czas trwania tych ustaleń nie powinien przekraczać 48 godzin;
- dokonać rejestracji informacji o ujawnieniu nn zwłok w odpowiednich policyjnych bazach danych oraz dokonać lub zlecić dokonanie typowania nn zwłok polegającego na porównaniu rysopisów;
- wziąć udział w czynności otwarcia nn zwłok przeprowadzonej przez lekarza medycyny sądowej, w trakcie której wykonuje się niezbędną dokumentację fotograficzną po oczyszczeniu powierzchni zwłok z zabrudzeń, a przed ich otwarciem;
- niezwłocznie przeprowadzić wywiad daktyloskopijny w celach identyfikacyjnych;
- w przypadku negatywnego wyniku wywiadu daktyloskopijnego, zlecić oznaczenie profilu DNA z materiału biologicznego pobranego z nn zwłok w ciągu 30 dni od dnia ich ujawnienia;
- zlecić rejestrację profilu DNA w bazie danych DNA w celu porównania go z profilami zarejestrowanymi w bazie;
- w uzasadnionych przypadkach wystąpić do prokuratora z wnioskiem o zarządzanie zabezpieczenia czaszki i jej maceracji do badań antropometrycznych i antroposkopijnych;
- pisemnie powiadomić urząd stanu cywilnego właściwy dla miejsca znalezienia nn zwłok;
- uzgodnić zasady i miejsce pochowania nn zwłok z właściwym miejscowo prokuratorem i organem samorządu terytorialnego¹⁸.

Zarządzenie nr 48 wskazuje okoliczności, w których należy zakończyć sprawę dotyczącą identyfikacji. Sprawę identyfikacyjno-poszukiwawczą kończy się:

- gdy zwłoki zostały rozpoznane przez członka najbliższej rodziny, opiekuna prawnego lub co najmniej dwie osoby, które bezpośrednio znały zmarłego;
- uzyskano pozytywny wynik badań daktyloskopijnych;
- zebrano inne dowody stwierdzające tożsamość nn zwłok, w tym pozytywny wynik porównania profilu DNA lub ekspertyzę badań antroposkopijnych;
- uzyskano informację od pracownika właściwego przedstawicielstwa dyplomatycznego Rzeczypospolitej Polskiej, policji innego kraju lub zagranicznych władz, potwierdzającą tożsamość nn zwłok¹⁹.

Jednakże po wyczerpaniu możliwości identyfikacyjnych i dokonaniu analizy zgromadzonych materiałów, nie wcześniej jednak niż przed upływem 3 lat od dnia ujawnienia nn zwłok, policjant prowadzący czynności identyfikacyjne może podjąć decyzję o zakończeniu tych czynności. Wniosek o zakończenie czynności identyfikacyjnych akceptuje kierownik komórki organizacyjnej służby kryminalnej

¹⁸ Tamże, § 56.

¹⁹ Tamże, § 62.

jednostki Policji prowadzącej czynności identyfikacyjne. Wniosek przesyła się w celu zatwierdzenia do kierownika komórki nadrzędnej komendy wojewódzkiej Policji właściwej do nadzoru nad poszukiwaniem osób zaginionych i identyfikacją nn osób i nn zwłok. Nie powoduje to usunięcia informacji z policyjnych baz danych. Z kolei po upływie 25 lat od zakończenia czynności identyfikacyjnych oraz od przekazania teczek identyfikacji do archiwum następuje zakończenie identyfikacji nn zwłok oraz usunięcie informacji o identyfikacji oraz nn zwłokach z *Krajowego Systemu Informacyjnego Policji* (KSIP)²⁰.

Charakterystyka wybranych metod badawczych zmierzających do ustalenia tożsamości nn osób i nn zwłok

Niejednokrotnie zaginięcie osoby²¹ kończy się w sposób tragiczny. Policja lub przypadkowi ludzie ujawniają zwłoki osoby zaginionej. Mogą się one znajdować w różnej fazie rozkładu. Częstokroć stan zwłok nie pozwala na szybką ich identyfikację. Postępowanie w takiej sytuacji zostało uregulowane w Zarządzeniu nr 48. Przyjęto w nim metody badawcze wzorowane na postępowaniu w sprawie identyfikacji zwłok opracowanym na V Konferencji Komisji Interpolu do spraw Identyfikacji Katastrof Masowych i Klęsk Żywiolowych, która odbyła się 1993 r. w Lyonie. Są to następujące metody:

- porównanie kodu genetycznego DNA;
- porównanie odbitek linii papilarnych;
- badanie uzębienia i innych danych odontologicznych;
- badanie radiologiczne;
- badania antroposkopijne;
- porównanie cech rysopisowych i znaków szczególnych, w tym blizn i tatuaży;
- porównanie danych medycznych o przebytych zabiegach leczniczych oraz chirurgicznych;
- identyfikacja rzeczy osobistych;
- identyfikacja na podstawie dokumentów ujawnionych przy nn zwłokach lub szczątkach nn zwłok;
- rozpoznanie przez świadków, członków rodziny lub znajomych.

Przy doborze metod identyfikacji dużą rolę odgrywa kryterium wiarygodności. Za najbardziej wiarygodne przyjęto badanie określające profil DNA, porównanie linii papilarnych oraz badanie uzębienia i inne badania odontologiczne. Dalej wymieniane są metody, które mogą sugerować tożsamość, tj. antropometria, porównanie cech rysopisowych, uwzględnienie przebytych operacji medycznych, np. amputacje czy blizny. Na końcu wymienia się identyfikację rzeczy osobistych,

²⁰ Tamże, § 63.

²¹ P. Wojnicz, *Zaginięcia osób – charakterystyka zjawiska na przykładzie działań wybranej jednostki Policji*, w: *Meandry nauk społecznych*, pod red. M. Fierka, J.J. Mrozka, Gdańsk 2015, s. 213n.

w tym dokumentów tożsamości znalezionych przy zwłokach oraz informacje zdobyte w trakcie rozpytania członków rodziny czy znajomych osoby zaginionej²².

Bardzo ważne dla dalszego procesu identyfikacyjnego nn zwłok są oględziny miejsca, w którym je ujawniono. Rzetelnie przeprowadzone czynności w miejscu znalezienia zwłok stanowią cenne, a niejednokrotnie jedyne źródło informacji o miejscu zdarzenia. T. Hanausek stwierdza, że „czynności kryminalistyczne przeprowadzone na miejscu zdarzenia mogą być niezwykle pomocne w poszukiwaniu prawdy o zdarzeniu, które nastąpiło w tym miejscu”. Według autora „czynności te powodują często rozpoczęcie procesów identyfikacyjnych, ujawniając na badanym miejscu rzeczy i ślady wspomagające identyfikację”²³. W artykule Pawła Łabuza czytamy, że: „ogłędziny są czynnością dowodową polegającą na zmysłowym (wzrokowym, słuchowym, dotykowym i węchowym) zapoznaniu się przez organ procesowy z miejscem, ciałem osoby lub rzeczą, mającą na celu ujawnienie i zabezpieczenie ich cech i właściwości (środków dowodowych)”²⁴. Podstawę prawną przeprowadzenia oględzin w miejscu ujawnienia zwłok stanowi art. 209 KPK²⁵. Wprowadza on obligatoryjność przeprowadzenia takich czynności w każdym przypadku, gdy zachodzi podejrzenie przestępczego spowodowania śmierci. Natomiast Henryk Grzywna podkreśla, że: „podstawowym celem oględzin jest obiektywna rekonstrukcja przebiegu zdarzenia oraz zebranie, zabezpieczenie i w niezbędnym zakresie utrwalenie dowodów dla potrzeb postępowania karnego”²⁶. Według większości autorów najwięcej informacji można zebrać na miejscu zdarzenia²⁷. Zebrane w trakcie wykonanych czynności materiały dowodowe są bardzo istotne dla dalszego postępowania. Zabezpieczone dokumenty, ubrania, linie papilarne i inne ślady czy zrobiona dokumentacja fotograficzna mogą przyczynić się do identyfikacji nn zwłok. Niejednokrotnie ustalenie tożsamości nn zwłok przyczynia się do zakończenia sprawy związanej z poszukiwaniem osoby zaginionej, a w konsekwencji do poszanowania godności osoby zmarłej i podstawowych relacji międzyludzkich.

Istotnym osiągnięciem jednostek policyjnych w zakresie prowadzenia czynności związanych z poszukiwaniem osób zaginionych oraz identyfikacją zwłok jest możliwość prawna tworzenia baz danych DNA²⁸. Za pomocą danych zebranych w tych bazach można porównać profil DNA rodzin osób zaginionych z profilem DNA szczątków ludzkich bądź nn zwłok zarówno w kraju, jak i za granicą.

²² Zob. B. Lewandowski, R. Brodowski, *Wykorzystanie badań stomatologicznych do identyfikacji szczątków ludzkich*, „Przegląd Medyczny Uniwersytetu Rzeszowskiego i Narodowego Instytutu Leków w Warszawie” 3(2011), s. 380–381.

²³ T. Hanausek, *Kryminalistyka...*, s. 83.

²⁴ Zob. P. Łabuz, *Czynności identyfikacyjno-wykrywacze związane z ujawnieniem nn zwłok ludzkich*, „Kwartalnik Prawno-Kryminalistyczny” 3(2010), s. 51.

²⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, Dz. U. z 2018 r. poz. 1987 (dalej: KPK, art. 209).

²⁶ Zob. H. Grzywna, *Oględziny miejsca zdarzenia*, Słupsk 2015, s. 10.

²⁷ Zob. <<http://www.janwojtasik.pl/moje-teksty/starsze/128-ogl%C4%99dziny-miejsca-zdarzenia.html>>, dostęp: 01.02.2016.

²⁸ Zob. M. Kolendowska-Matejczuk, K. Szwarz, *Wykorzystanie DNA w poszukiwaniach osób zaginionych w świetle nowelizacji ustawy o policji*, „Ius Novum” 4(2015), s. 66n.

Wprowadzają także profil DNA niezidentyfikowanej osoby zmarłej w celu porównania go z DNA członków rodzin osób, które zaginęły. Dużym postępowaniem w tym zakresie okazała się nowelizacja ustawy o Policji z 2014 r., która umożliwiła tworzenie bazy danych DNA (GENOM). Jej administratorem jest Komendant Główny Policji. W ramach zbioru danych DNA gromadzi się próbki pobrane od osób (albo ze zwłok ludzkich) w postaci wymazów ze śluzówki policzków, krwi, cebulek włosów lub wydzielin, a w odniesieniu do zwłok ludzkich materiał biologiczny w postaci próbek z tkanek²⁹. Przechowywane w ten sposób próbki biologiczne i informacje dotyczące wyników analizy kwasu deoksyrybonukleinowego (DNA) osób zaginionych oraz zwłok ludzkich o nieustalonej tożsamości są wykorzystywane do celów identyfikacyjnych. Komendant Główny Policji dokonuje weryfikacji próbek biologicznych i informacji nie rzadziej niż co 10 lat od ich wprowadzenia do zbioru pod kątem celowości ich dalszego przetwarzania lub wykorzystywania³⁰. Należy podkreślić, że dane rodzin osób zaginionych, które wyraziły zgodę na wprowadzenie ich profilu do bazy DNA w celu odnalezienia członka rodziny, są usuwane z niej niezwłocznie po zakończeniu sprawy dotyczącej zaginięcia osoby.

Ważnym materiałem badawczym jest także czaszka ludzka. Na jej podstawie można określić wiek, płeć, rasę czy też odtworzyć wizerunek przyżyciowy osoby. Bardzo istotną metodą przy identyfikacji nn zwłok jest metoda superprojekcji, zwana także metodą superimpozycji. Polega ona na jednoczesnym nałożeniu obrazu czaszki z posiadanym zdjęciem osoby zaginionej. W celu zastosowania tej metody konieczne jest posiadanie zdjęcia osoby zaginionej (którą typujemy), wykonanego w płaszczyźnie czołowej, czyli od przodu. Zdjęcie nie powinno być retuszowane komputerowo oraz powinno odzwierciedlać jak najnowszy wizerunek zaginionego. W metodzie tej można wykorzystać również zdjęcie RTG, które jest precyzyjniejsze, ponieważ pokazuje szczegółowy obraz czaszki.

Sposobem pozwalającym na identyfikację zwłok na podstawie analizy czaszki jest również metoda Gierasimowa, polegająca na odtworzeniu w formie plastycznej wizerunku przyżyciowego osoby zaginionej. „Oparta jest ona na obserwacjach grubości tkanek miękkich oraz ich zależności od formy i stopnia ukształtowania różnych okolic czaszki. Standardy grubości tkanek zostały opracowane dla różnych punktów (wzdłuż profilu i przekrojów poprzecznych) na podstawie badań grubości tkanek miękkich na zwłokach (oddzielnie dla obu płci). Na odchylenia od standardów mają wpływ: przynależność rasowa, wiek i stopień wykształcenia odpowiednich okolic czaszki. Schemat postępowania przewiduje tu: określenie płci i wieku, zebranie szczegółowych danych kraniometrycznych i kranioskopowych z szerokim opisem cech, które mają wpływ na wygląd części miękkich. Zakłada ona, że zachodzi wyraźna współzależność pomiędzy grubością i kształtem czaszki a grubością pokryw mięśniowych i kształtem części miękkich twarzy”³¹. Jak podaje Dorota Lorkiewicz, „efekt końcowy rekonstrukcji wiąże się z pewnymi

²⁹ Ustawa o Policji, art. 21a.

³⁰ Tamże, art. 21d.

³¹ Zob. A. Kempieńska-Podhorodecka, O. Knap, M. Parafiniuk, *Metody kryminalistyczne w archeologii – współpraca Zakładu Medycyny Sądowej Pomorskiej Akademii Medycznej z Muzeum*

niedokładnościami, subiektywnym odtwarzaniem pewnych elementów twarzy i w związku z tym nie stanowi on wiernego wizerunku niegdyś żyjącej osoby, a jest jego przypuszczalnym, maksymalnym w miarę istniejących możliwości przybliżeniem³². Z tych też względów jest stosowana w wyjątkowych sytuacjach.

Porównywanie linii papilarnych stanowi kolejną bardzo ważną metodę wykorzystywaną w procesie identyfikacyjnym. Przez ponad sto lat daktyloskopia była uważana za najbardziej efektywną metodę identyfikacji człowieka³³. Organem uprawnionym do pozyskiwania i gromadzenia w bazie danych (AFIS) linii papilarnych jest Policja. Przepisy ustawy o Policji wskazują, że pobiera się odciski w celu identyfikacji osób o nieustalonej tożsamości oraz osób usiłujących ukryć swoją tożsamość, jeżeli ustalenie tożsamości w inny sposób nie jest możliwe. Ponadto ustawa zezwala na pobieranie odcisków linii papilarnych lub materiału biologicznego ze zwłok ludzkich o nieustalonej tożsamości³⁴.

Brunon Hołyst podkreśla cechę indywidualności linii papilarnych, która „polega na możliwości ustalenia konkretnej osoby na podstawie rysunku linii papilarnych nawet jednego palca lub fragmentu linii papilarnych dłoni. Układ linii papilarnych znajdujących się na poszczególnych palcach, dłoniach lub stopach ma ogromne bogactwo szczegółowe w swej budowie. [...] Cechą indywidualną każdej odbitki linii papilarnych jest zespół określonej liczby minucji (rozwidlenia, oczka, odcinki), charakteryzujący się swoistą budową i wzajemnym rozmieszczeniem”. Natomiast Marcin Kobylas zwraca uwagę na następujące cechy linii papilarnych: niezmienność, nieusuwalność i niepowtarzalność³⁵. Należy zauważyć, że „organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości uznają opinię z badań daktyloskopijnych za wiarygodną w procesie ustalania tożsamości osób, a prawidłowo wykonana ekspertyza daktyloskopijna uchodzi za podstawowy środek dowodowy”³⁶.

Należy zauważyć, że pozostałe metody mają mniejsze zastosowanie, stąd też zostały wymienione w Zarządzeniu na kolejnych pozycjach. Identyfikacja na podstawie rzeczy osobistych czy też ujawnionych przy zwłokach dokumentów jest niemiarodajna, ponieważ nigdy nie będzie pewności, czy denat nie wszedł w posiadanie cudzych rzeczy. Z kolei osoba zaginiona może zmienić ubranie albo porzucić dokumenty. Ireneusz Słyszewski stwierdza również, że „porównanie rysopisu osoby zaginionej względem zwłok jest metodą zawodną. Subiektywny opis budowy ciała, nieznamość nomenklatury anatomicznej, a także wieloznaczność opisu może prowadzić do wielu pomyłek. W przypadku zwłok w stanie

Archeologicznym w Gdańsku, „Roczniki Pomorskiej Akademii Medycznej”, Suplement 2(2007), s. 114.

³² D. Lorkiewicz, *Rekonstrukcja twarzy na podstawie czaszki z grobu nr 18/92*, „Studia Lednickie” 4(1996), s. 342.

³³ Patrz szerzej: E. Kartasińska, T. Tomaszewski, *Genetyka i daktyloskopia – konkurenci czy sojusznicy*, „Problemy Kryminalistyki” 2(2017), s. 11.

³⁴ Ustawa o Policji, art. 15.

³⁵ M. Kobylas, *Daktyloskopia*, w: *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia techniki*, s. 87–88.

³⁶ S. Jaślanek, *Kryminalistyczne znaczenie linii papilarnych w ekspertyzach daktyloskopijnych*, <<https://docplayer.pl/12464729-Kryminalistyczne-znaczenie-linii-papilarnych-w-ekspertyzach-daktyloskopijnych.html>>, dostęp: 14.03.2019.

zaawansowanego rozkładu gnilnego porównanie danych rysopisowych w praktyce często nie jest możliwe”³⁷.

Wykorzystanie w procesie identyfikacji kilku metod łącznie zwiększa możliwość ustalenia tożsamości osoby. Niejednokrotnie funkcjonariusz prowadzący daną sprawę musi podejść do niej w sposób niekonwencjonalny, wykorzystując dostępne metody badawcze oraz techniki operacyjno-rozpoznawcze. Obecnie znaczny postęp technologiczny umożliwia „powrót” do spraw dotyczących osób zaginionych przed kilkudziesięciu laty i skuteczną ich realizację.

Zakończenie

Ustalenie tożsamości osób zmarłych lub żywych jest istotnym elementem funkcjonowania każdego społeczeństwa. Ponowne nadawanie im nazwisk stanowi o poszanowaniu ich godności i humanitarnym podejściu do każdej istoty ludzkiej. O tym, jak ważna jest to sfera życia, stanowi fakt, że instytucje państwowe opracowały dosyć drobiazgowo procedury regulujące omawianą kwestię. Jednocześnie rozwinięte zostały metody i techniki kryminalistyczne poświęcone identyfikacji osób.

Podstawowe kroki: wykonanie dokładnych czynności na miejscu zdarzenia, rzetelne zabezpieczenie śladów kryminalistycznych, rozpytanie świadków, a także osób z najbliższego otoczenia, skutkują ustaleniem tożsamości nieznanej osoby. Jeżeli nie zidentyfikowano osoby w pierwszym okresie od jej ujawnienia, to na dalszym etapie identyfikacji na pewno czynności te okażą się bardzo przydatnym narzędziem badawczym. Należy również podkreślić bardzo ważną, aczkolwiek nie zawsze docenianą, rolę, jaką w procesie ustalania tożsamości odgrywa analiza kryminalistyczna oraz ponowne weryfikowanie starych niezamkniętych jeszcze spraw identyfikacyjno-poszukiwawczych.

BIBLIOGRAFIA

Akty prawne

Ustawa o Policji z dnia 6 kwietnia 1990 r., Dz. U. z 2017 r. poz. 2067 z późn. zm.

Ustawa Kodeks postępowania karnego z dnia 6 czerwca 1997 r., Dz. U. z 2018 r. poz. 1987.

Ustawa Kodeks wykroczeń z dnia 20 maja 1971 r., Dz. U. 1971 Nr 12 poz. 114.

Zarządzenie nr 48 Komendanta Głównego Policji z dnia 28 czerwca 2018 r. w sprawie prowadzenia przez Policję poszukiwania osoby zaginionej oraz postępowania w przypadku ujawnienia osoby o nieustalonej tożsamości lub znalezienia nieznanego zwłok oraz szczątków ludzkich, Dz. Urz. KGP z 2018 r., poz. 77.

Literatura

Grzywa H., *Oględziny miejsca zdarzenia*, Słupsk 2015.

Hanausek T., *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Warszawa 2009.

Kartasińska E., Tomaszewski T., *Genetyka i daktyloskopia – konkurenci czy sojusznicy*, „Problemy Kryminalistyki” 2(2017), s. 11–22.

³⁷ Patrz szerzej: I. Słyszewski, *Identyfikacja nn zwłok*, w: *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia techniki*, s. 172.

- Kempińska-Podhorodecka A., Knap O., Parafiniuk M., *Metody kryminalistyczne w archeologii – współpraca Zakładu Medycyny Sądowej Pomorskiej Akademii Medycznej z Muzeum Archeologicznym w Gdańsku*, „Roczniki Pomorskiej Akademii Medycznej”, Suplement 2(2007), s. 113–121.
- Kita M., *Tekstowo zmediatyzowane doświadczenie bycia wampirem: wokół „Zmierchu” Stephenie Meyer*, „Język Artystyczny” 15(2014), s. 35–64.
- Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia techniki*, pod red. G. Kędzierskiej, W. Kędzierskiego, Szczytno 2011.
- Kobylas M., *Daktyloskopia w: Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia techniki*, pod red. G. Kędzierskiej, W. Kędzierskiego, Szczytno 2011, s. 85–104.
- Kolendowska-Matejczuk M., Szwarc K., *Wykorzystanie DNA w poszukiwaniach osób zaginionych w świetle nowelizacji ustawy o policji*, „Ius Novum” 4(2015), s. 66–78.
- Lewandowski B., Brodowski R., *Wykorzystanie badań stomatologicznych do identyfikacji szczątków ludzkich*, „Przegląd Medyczny Uniwersytetu Rzeszowskiego i Narodowego Instytutu Leków w Warszawie” 3(2011), s. 380–383.
- Lorkiewicz D., *Rekonstrukcja twarzy na podstawie czaszki z grobu nr 18/92*, „Studia Lednickie” 4(1996), s. 339–344.
- Łabuz P., *Czynności identyfikacyjno-wykrywacze związane z ujawnieniem nn zwłok ludzkich*, „Kwartalnik Prawno-Kryminalistyczny” 3(2010), s. 51–61.
- Słyszewski I., *Identyfikacja nn zwłok*, w: *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia techniki*, pod red. G. Kędzierskiej, W. Kędzierskiego, Szczytno 2011, s. 165–172.
- Wojnicz P., *Zaginienia osób – charakterystyka zjawiska na przykładzie działań wybranej jednostki Policji*, w: *Meandry nauk społecznych*, pod red. M. Fierka, J.J. Mrozka, Gdańsk 2015, s. 213–230.

Źródła internetowe

- Jaślanek S., *Kryminalistyczne znaczenie linii papilarnych w ekspertyzach daktyloskopijnych*, <<https://docplayer.pl/12464729-Kryminalistyczne-znaczenie-linii-papilarnych-w-ekspertyzach-daktyloskopijnych.html>>, dostęp: 14.03.2019.
- <http://www.histurion.pl/historia/starozytnosc/rzym/rzymskie_imiona_nazwiska_i_przydomki.html>, dostęp: 11.03.2019.
- <<https://sjp.pwn.pl/szukaj/identyfikacja.html>>, dostęp: 11.03.2019.
- <<http://www.janwojtasik.pl/moje-teksty/starsze/128-ogl%C4%99dziny-miejsca-zdarzenia.html>>, dostęp: 01.02.2016.

IDENTIFICATION OF THE PERSON – THE LEGAL PROCESS, THE SELECTED IDENTIFICATION METHODS – PART 1

SUMMARY

Establishing the identity of the dead and the living person is an important element in the functioning of every society. Giving them names is respect for their dignity and a humane approach to every human being. As important as this sphere of life is the state institutions have worked out quite meticulous procedures to regulate the issue.

KEY WORD: identification, identity, dactyloscopy, Police

VARIA

KRZYSZTOF MARKOWSKI

KRYPTOWALUTY. POWSTANIE – TYPOLOGIA – CHARAKTERYSTYKA

Wprowadzenie

Ciekawostki technologiczne powinny być śledzone przez ustawodawców, służby i urzędników, zwłaszcza kiedy zaczynają stanowić problem. W przypadku kryptowalut przeszkodą może być mała ilość publikacji w języku polskim i dlatego właśnie powstał ten artykuł. W pracy omówiona zostanie najważniejsza kryptowaluta oraz okoliczności jej powstania, a także kilka innych, które się wyróżniają popularnością.

Autor artykułu sięgnął po anglojęzyczne publikacje, a najważniejszą z nich jest książka napisana przez Andreasa Antonopoulosa. Z jego książki o bitcoinie zostały wybrane najważniejsze elementy, a następnie uproszczone z pomocą innych publikacji. Było to konieczne, ponieważ artykuł ma ograniczoną liczbę stron.

1. Powstanie pierwszej kryptowaluty

Upowszechnienie się kryptowalut może przypominać okres średniowiecza, kiedy władcy mieli możliwość dorobienia nowych monet, co powodowało spadek wartości pieniądza. Takie działanie najbardziej uderzało w kupców, którzy próbując coś zrobić z zaistniałą sytuacją, zaczęli tworzyć organizacje i gildie, aż w końcu stworzyli własną walutę, która była używana w całej Europie. Stworzyli więc mniej zależną walutę, która była naprawdę ich i nie była kontrolowana przez władzę¹.

Choć bitcoin powszechnie uważany jest za pierwszą kryptowalutę, to już wcześniej tworzono coś podobnego, choć bez sukcesów. W 1982 r. David Chaum miał pomysł na anonimowe przelewy, stworzył nawet swój koncept „Blind signatures for untraceable payments”, a następnie opublikował go na wydziale informatyki Uniwersytetu Kalifornijskiego. Po kilku latach założył własną

KRZYSZTOF MARKOWSKI – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie Filia w Elku; e-mail: krmr@protonmail.com

¹ K. Kopańko, M. Kozłowski, *Bitcoin. Złoto XXI wieku*, Gliwice 2014, s. 125–126.

działalność. Wykorzystując swoje pomysły, stworzył elektroniczny system DigiCash umożliwiający przelewy między użytkownikami. Użytkownicy uruchomili na komputerach oficjalny program, doładowywali konta za pomocą przelewów z banków, ale tylko tych, które wspierały ten system. Wysłana prawdziwa waluta po przetworzeniu przez system stawała się w programie „cyberdolarami”. Jak zakładano, transakcje były anonimowe. System DigiCash był jednak scentralizowany, przez co podatny na ataki hakerskie. Firma Chauma miała zarabiać na licencjonowaniu technologii, ale już w 1998 r. zbankrutowała².

W 2008 r., kiedy trwał wielki kryzys finansowy, prezydent Bush podpisał ustawę o ratowaniu sektora finansowego, zwaną Planem Paulsona. Ustawa, zakładająca przeznaczenie na ten cel 700 mld dolarów pochodzących z podatków, uratowała kilku nieuczciwych bankierów, co nie spodobało się innym. Jednym z niezadowolonych był anonimowy człowiek przedstawiający się w Internecie jako Satoshi Nakamoto. Wykorzystując znaną w tamtych latach wiedzę, opracował wirtualną walutę, którą można przelewać bez pośredników, bez żadnych instytucji mogących sprawować kontrolę, a dodrukowanie pieniędzy było niemożliwe. Historia bitcoina³ zaczyna się od opublikowania przez Satoshiego Nakamoto pod koniec 2008 r. dokumentu rozesłanego przez Internet zatytułowanego „Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System”. Opisał w nim dokładnie zasady działania wirtualnej waluty zabezpieczonej przez kryptografię, z transakcjami zapisywanymi w blockchainie⁴. 8 stycznia 2009 r. anonimowy Nakamoto opublikował oprogramowanie bitcoina, ale blockchain kryptowaluty zaistniał 3 stycznia 2009 r. i właśnie ta data uznawana jest za narodziny BTC, ponieważ wtedy zatwierdzono pierwszy blok w blockchainie⁵.

Blockchain bitcoina, nazywany również łańcuchem bloków, to w pełni rozproszony rejestr podzielony na bloki danych zabezpieczony kryptografią⁶.

Należy pamiętać, że bitcoin to nie tylko blockchain, to także zbiór koncepcji, technologii, protokołów, algorytm oraz sieć⁷. Całość przypomina internet, choć drugim internetem nie jest. Do przeglądania zwykłego internetu instalujemy przeglądarkę, wybór jest duży, a jeśli ktoś umie programować, może stworzyć własną. Podobnie jest z oprogramowaniem do obsługi kryptowaluty bitcoin – wszystko będzie działać, jeśli będzie zgodne z protokołem, który jest jawny.

² R. Pitta, *Requiem for a Bright Idea*, 1.11.1999, <<https://www.forbes.com/forbes/1999/1101/6411390a.html#873fdc4715f6>>, dostęp: 22.04.2019.

³ W Polsce przyjął się zapis „bitcoin” małą literą, z innymi kryptowalutami jest już inaczej.

⁴ M. Kmita, *10 lat temu wybuchł kryzys finansowy. Wtedy też narodziła się idea Bitcoina*, 17.10.2018, <<https://bithub.pl/opinie/10-lat-temu-wybuchl-kryzys-finansowy-wtedy-tez-narodzi-la-sie-idea-bitcoina/>>, dostęp: 19.04.2019.

⁵ D. Dziduch, *Bitcoin powstał dokładnie 10 lat temu, w ciągu dekady odmiennając oblicze rynków*, 03.01.2019, <<https://www.fxmag.pl/artukul/bitcoin-genesis-block-10-lat>>, dostęp: 19.04.2019.

⁶ D. Drescher, *Blockchain. Podstawy technologii łańcucha bloków w 25 krokach*, tłum. L. Sielicki, Gliwice 2018, s. 41.

⁷ A. M. Antonopoulos, *Bitcoin dla zaawansowanych. Programowanie z użyciem otwartego łańcucha bloków*, tłum. T. Walczak, Gliwice 2018, s. 31.

Bitcoin jest otwartoźródłowy, co oznacza, że każdy może poznać zasady jego działania w najmniejszym szczególe⁸.

Bitcoin jest przełomowy, ponieważ zawiera w sobie nowatorskie zabezpieczenie przed podwójnym wydawaniem środków, które sprawdza się od dziesięciu lat, ponadto jego twórca nie ma większych praw w sieci niż reszta użytkowników. Odróżnia to tę kryptowalutę od wcześniejszych podobnych projektów, których twórcy dbali o to, by mieć dochód choćby z powodu bycia ich twórcami. Rozwiązano tu problem „bizantyjskich generałów”, czyli wykrycie elementu, w tym przypadku węzła sieci, czyli jednego użytkownika, który celowo działa błędnie. Mogło to okazać się trudne, ponieważ użytkownicy sieci są sobie równi. Mimo że większość posiadaczy kryptowalut nie słyszała o tym problemie, to należy wiedzieć, że rozwiązanie go okazało się dużym przełomem, który doceniony zostaje po poznaniu szczegółów.

Kryptowaluta bitcoin jest zdecentralizowana, co oznacza, że nie ma jednego podmiotu, który będzie czuwał nad wykonywanymi transakcjami, nikt nie anuluje transakcji ani nie przejmie jakiegoś konta. Użytkownicy sieci łączą się z siecią bez pośredników. Każdy użytkownik sieci ma równe prawa, a blockchain istnieje w dziesiątkach tysięcy kopii. Awaria tysięcy komputerów odpowiedzialnych za zatwierdzanie transakcji nie spowoduje problemów, natomiast winne awarii zwykłego banku może być jedno urządzenie, pełniące ważną rolę⁹.

Transakcje w złotychkach polegają na przekazaniu pieniędzy drugiej osobie, natomiast transakcje w BTC tak naprawdę są przekazaniem praw do monet, następuje to poprzez wpis w łańcuchu bloków, czym zajmują się „górnicy”.

Waluty narodowej możemy używać za pomocą karty debetowej, a zasadniczym systemem jest bankowy system wraz z ludźmi sprawującymi kontrolę nad transakcjami. W przypadku kryptowaluty jest inaczej: przelewy dokonywane są tylko za pomocą oprogramowania nazywanego portfelami bądź „klientami”, a za bezpieczeństwo transakcji odpowiada protokół sieci bitcoin.

Pomysł na rejestr rozproszony, czyli na bazę danych w wielu kopiach, istniał już przed pierwszą kryptowalutą, lecz było to pojęcie ogólne. Dopiero Nakamoto dopracował ten pomysł i zastosował go w blockchainie kryptowaluty; było to pierwsze bardziej znane zastosowanie takiego rejestru.

Blockchain bitcoina, wciąż będący rejestrem rozproszonym, zawiera informacje o transferach bitcoinów. Nazywany jest również łańcuchem bloków, ponieważ informacje te zapisywane są w blokach o ograniczonej pojemności, które po około 10 min. są zatwierdzane¹⁰. Informacje o transakcjach umieszczane są w łańcuchu bloków przez „górników” wykorzystujących moc obliczeniową swoich urządzeń. Każdy blok jest powiązany w poprzednim, dzięki czemu łańcuch bloków jest integralny.

Jedną z technologii chroniących łańcuch bloków jest funkcja haszująca. Jest to jednokierunkowy skrót wyliczony dla tekstu bądź pliku, który pozwala szybko

⁸ V. Dhillon, D. Metcalf, M. Hooper, *Blockchain Enabled Applications: Understand the Blockchain Ecosystem and How to Make it Work for You*, 2017, s. 3.

⁹ S. Raval, *Decentralized Applications*, Sebastopol 2016, s. 3.

¹⁰ G. Karame, E. Audroutaki, *Bitcoin and Blockchain Security*, Norwood 2016, s. 44.

sprawdzić, czy coś się nie zmieniło¹¹. Taka funkcja ma określoną liczbę znaków, które wyglądają na znaki losowe, lecz zawsze pokazuje identyczną wartość dla identycznych danych. Obliczona funkcja dla tekstu składającego się z jednego znaku, jak i dla zawartości książki będzie miała taką samą długość. Korzystając z internetowego generatora SHA256, można obliczyć hash dla wyrazów „Filia w Elku”, wynik to:

E8973B52F5EFBE61ACACCBE1C2D90C9DDDD540A545137295E4F38F-
73C52E84B4

Ale po dodaniu kropki na końcu zdania wynik jest już zupełnie inny i jest to:

DE345AE523DA5C9B121556FB6F35F9F97AFD630BC5A35C4A0FAFB-
165B693ECFD

Funkcja haszująca bywa wykorzystywana przez producentów oprogramowania, podają oni funkcję skrótu dla pliku instalacyjnego, aby osoba pobierająca program mogła sprawdzić jego autentyczność przed instalowaniem. W taki sposób funkcję haszującą wykorzystują przykładowo twórcy programu Veracrypt do szyfrowania danych¹². W bitcoinie każdy nowy blok musi być zatwierdzony przez nadanie hashu. Nie jest to natychmiastowe, ponieważ sieć kryptowaluty zaakceptuje tylko taki wynik, który spełnia wymagania wyliczone przez algorytm; w przypadku BTC jest to ilość zer na początku. Sprawia to, że bloki nie są zatwierdzane natychmiast i to właśnie nazywane jest „trudnością kopania”. Aby to zrozumieć, załóżmy, że posiadamy pewien blockchain i chcemy zatwierdzić nowy blok, który będzie zawierał tekst: „Filia w Elku.”. Sieć wymaga trzech zer na początku funkcji haszującej SHA256, abyśmy mogli dodać taką informację, a z poprzednich obliczeń wiemy, że trzy pierwsze znaki funkcji to „DE3”, hash jest niezmienny i dla danego zdania będzie taki sam. W jakiś sposób musimy spełnić postawione nam wymagania, więc zaczynamy coś dopisywać do naszego zdania, postanawiamy po kropce wpisywać kolejno cyfry, za każdym razem sprawdzamy wynik z generatora i już po trzech próbach osiągamy jedno zero na początku. Wynik dla „Filia w Elku.3” to:

0CFD22706E3B5DCFE4D744408A47400D56A546C092E8A2A80B9422B2E-
DA9E451

Udało nam się osiągnąć jedno zero już po kilku sekundach prób, ale wciąż nie spełniamy wymagań. Okazuje się, że spełniamy je po wykonaniu ponad trzystu prób. Wynik dla „Filia w Elku.343” to:

000B8CC863F2C21522C3CE756EF7EE7A83BF878F5FB24836FB5B8E-
2A9EB0C48F

¹¹ A. Judmayer, N. Stifter, K. Krombholz, E. Weippl, *Blocks and Chains Introduction to Bitcoin, Cryptocurrencies, and their Consensus Mechanisms*, San Rafael 2017, s. 9.

¹² Veracrypt, <<https://www.veracrypt.fr/en/Downloads.html>>, dostęp: 01.06.2019.

Mamy trzy zera, spełniamy wymagania, rozsyłamy informację do sieci, a ta akceptuje nasz blok. Nasze zdanie o filii dodawane jest w pozostałych blockchainach, o ile ktoś inny nas nie ubiegł i nie zamieścił informacji wybranej przez siebie. Dopisane „343” jest w tym przykładzie „zmienna”. Poszukiwaniem odpowiedniej spełniającej wymagania sieci kryptowaluty zajmują się „górnicy”, nazywani tak, ponieważ wykonują żmudną pracę kopiąc, aż w końcu coś znajdą. W podanym przykładzie wymagano od nas trzech zer, ponieważ algorytm na podstawie historycznych danych uznał, że znalezienie trzech zer na początku funkcji zajmie dziesięć minut wszystkim innym górnikom pracującym jednocześnie.

W przypadku kryptowaluty BTC liczba wymaganych zer określana jest przez algorytm sieci co 2016 bloków i jeśli poprzednie bloki zostały zatwierdzone średnio poniżej 10 minut, trudność rośnie¹³. Nie jest tak, że każdy blok zostaje zatwierdzony zawsze dokładnie w 10 minut.

Informacjami zawartymi w zatwierdzonych blokach kryptowaluty są: hash obecnego bloku, transakcje między użytkownikami sieci wraz z nagrodą dla górnika, ale dodatkowo każdy blok posiada jeszcze hash bloku poprzedniego, dzięki czemu blockchain jest integralny, a próba zmiany transakcji z przeszłości oznacza również konieczność przeliczenia wszystkich następnych bloków.

Kolejnym zabezpieczeniem kryptowaluty jest technologia „Proof of Work”, czyli dowód pracy, a mówiąc jeszcze prościej, chodzi o to, aby blok był zatwierdzony z taką trudnością, z wykorzystaniem takiej mocy obliczeniowej, aby oszustwo było bardzo ograniczone. Blok udaje się zatwierdzić co 10 minut zazwyczaj wtedy, kiedy o wygraną konkurują wszyscy górnicy razem wzięci; jednemu, w pojedynkę, mogłoby to zająć lata. Po poprawnym dodaniu bloku zaczynają się zmagania o nowy. Mogłoby się zdarzyć, że pozostanie jeden górnik, który się nie podda i będzie próbował zatwierdzić swoją wersję poprzedniego bloku, mimo że mający taki sam numer jest już zatwierdzony w sieci. Gdyby mu się udało, powstałoby dwa bloki o takim samym numerze. Mogłoby się wydawać, że w takiej sytuacji powstałaby możliwość podwójnego wydania środków z adresu, do którego ma dostęp zły górnik, ponieważ w dwóch blokach o tym samym numerze górnik mógłby zamieścić transakcję wysłania tego samego bitcoina na dwa różne adresy. Tymczasem przez sieć brany jest pod uwagę tylko pierwszy zatwierdzony blok, zły górnik musiałby poczekać, aż ktoś zatwierdzi nowy blok, a następnie samemu zatwierdzić dwa, w tym jeden o oznaczeniu takim samym jak ten zatwierdzony przez kogoś innego, doprowadziłoby to do zapomnienia przez sieć bloku innego górnika. Jednak taka próba ataku jest bardzo trudna, ponieważ moc obliczeniowa górników już w 2013 r., kiedy bitcoin był mało znany, 256-krotnie przewyższała możliwości 500 najwydajniejszych superkomputerów świata¹⁴,

¹³ J. Wilmoth, *Bitcoin Mining Industry 'Under Considerable Stress,' 1.3 Million Devices Switched Off* [tłumaczenie własne: Problemy kryptowalutowego górnictwa], 11.12.2018, <<https://www.cnn.com/bitcoin-mining-industry-under-considerable-stress-1-3-million-devices-switched-off>>, dostęp: 20.04.2019.

¹⁴ R. Cohen, *Global Bitcoin Computing Power Now 256 Times Faster Than Top 500 Supercomputers* [tłumaczenie własne: Globalna moc obliczeniowa bitcoin 256-krotnie przekracza moc 500 superkomputerów razem], Combined!, 28.11.2013, <<https://www.forbes.com/sites/reuven>>

a w 2018 r. rosła o ponad 100% w zaledwie cztery miesiące¹⁵. Przez „superkomputery” można rozumieć urządzenia wielkości dużych pomieszczeń o mocy wielokrotnie przewyższającej najwydajniejsze komputery, a rozbudowa jednego z bardziej znanych kosztowała aż 97 mln USD¹⁶. Wracając do górnika, który chciałby podwójnie wydać swoje monety. Aby przeprowadzić taki atak, potrzebowałby mocy obliczeniowej przewyższającej resztę sieci, co nazywane jest „atakami 51%”¹⁷. Jednak zatwierdzenie jednej wadliwej wersji bloku to mało, ponieważ każda transakcja zyskuje kolejne potwierdzenia, a każde z nich oznacza, że uwierzytelniono już kolejny blok. Transakcja z trzema potwierdzeniami jest uznawana za autentyczną, a górnicy nie będą tworzyć nowego bloku powiązanego z oszukanym. Zły górnik musiałby dać radę zatwierdzić kilka bloków z rzędu, wyprzedzając resztę sieci, która zatwierdziła wcześniej inny. Taki atak istnieje w teorii, ponieważ moc sieci bitcoin jest zbyt duża, aby to się udało. Posiadając taką ogromną moc, po prostu bardziej opłaca się zarabiać na kopaniu kryptowalut.

W przypadku bitcoina nagroda za zatwierdzenie jednego bloku kryptowaluty wynosi obecnie 12,5 BTC (są to nowo powstałe monety), a oprócz nagrody przewidzianej wcześniej przez algorytm, górnik dolicza jeszcze opłaty transakcyjne. Przykładowo, nagroda za blok 570605 wynosi w zaokrągleniu 13,8 BTC. Górnik do swojej wersji bloku, który udało mu się zatwierdzić, dodaje jedną szczególną transakcję bez nadawcy, ale z odbiorcą, na samym szczycie listy jest to przekaz tych monet na jego adres¹⁸. Wielu próbuje zatwierdzić swoją wersję bloku, ale tylko jednemu udaje się średnio co 10 minut¹⁹. Można pomyśleć, że praca innych idzie na marne, ale to jest cena za bezpieczeństwo kryptowaluty bitcoin.

W początkach bitcoina do zatwierdzania bloków górnicy wykorzystywali procesory, dążąc do przeliczania jak największej liczby hashy na sekundę. Do tego zadania przydatniejsze okazały się karty graficzne, ponieważ lepiej radziły sobie z dużą liczbą małych obliczeń. „Górnictwo kryptowalutowe” rozwijało się wolno, ponieważ BTC był początkowo tylko ciekawostką, monety nie miały wartości, w 2010 r. rozdawane były za darmo²⁰. Dużym postępem były urządzenia ASIC²¹, których celem było przeliczanie jak największej liczby hashy przy jak najmniejszym poborze prądu. Podczas gdy konkurencja rosła, górnicy

cohen/2013/11/28/global-bitcoin-computing-power-now-256-times-faster-than-top-500-supercomputers-combined/#14f75bc16e5e>, dostęp: 20.04.2019.

¹⁵ B. Bambrough, *Bitcoin's Computing Power Growth Is Outpacing The Bitcoin Price* [tłumaczenie własne: Moc obliczeniowa bitcoin przewyższa jej cenę], 11.06.2018, <<https://www.forbes.com/sites/billybambrough/2018/07/11/bitcoins-computing-power-growth-is-outpacing-the-bitcoin-price/>>, dostęp: 20.04.2018.

¹⁶ D Poeter, *Cray's Titan Supercomputer for ORNL Could Be World's Fastest* [tłumaczenie własne: Superkomputer Titan najszybszy], 11.11.2011, <<https://www.pcmag.com/news/288991/crays-titan-supercomputer-for-ornl-could-be-worlds-fastest>>, dostęp: 22.04.2019.

¹⁷ P. Franco, *Understanding Bitcoin Cryptography, Engineering and Economics*, Nowy Jork 2015, s. 17.

¹⁸ *Bchain.com. Eksplorator bloków*, <<https://bchain.info/BTC/block/570605>>, dostęp: 22.04.2019.

¹⁹ M. Szymankiewicz, *Bitcoin. Wirtualna waluta internetu*, Gliwice 2014, s. 40.

²⁰ *Web.archive.org*. Internetowa kopia strony freebitcoins.appspot.com działającej w 2010 roku, <<https://web.archive.org/web/20100703032414/http://freebitcoins.appspot.com>>, dostęp: 22.04.2019.

²¹ P. Franco, *Understanding Bitcoin Cryptography...*, s. 147.

zaczęli współpracować, mieli wprawdzie mniejsze zyski, ale regularne. Tworzyli oni pule wydobywcze, w których współpraca polegała na dzieleniu się zadaniami, następnie wygrany przewodniczący dzielił się wygraną ze współnikami²².

Aby zrozumieć, jak działają transakcje BTC, najlepiej założyć, że jest to przekazywanie praw do monet, a nie wysyłanie ich jako załącznika w wiadomości. W dużym skrócie – jest to tworzenie informacji o posiadaniu monet i informowanie sieci, na jaki adres mają być przekazane. Następnie taka informacja rozgłaszana jest w sieci, jest przez nią weryfikowana, na końcu trafia do łańcucha bloków. Lecz zanim powstanie transakcja, należy stworzyć swój adres, najczęściej dzieje się to automatycznie przy pierwszym otworzeniu aplikacji do obsługi BTC – portfela. Dokładniej – na początku tworzony jest losowy klucz prywatny, a na podstawie niego klucz publiczny, działa to na zasadzie kryptografii klucza publicznego²³. Można uznać, że klucz prywatny to hasło do konta bankowego, a klucz publiczny to numer konta, z tym że drugie wynika z pierwszego, nigdy odwrotnie. Oba adresy są wykorzystywane do kryptograficznych podpisów. Klucz prywatny służy do podpisywania informacji o transakcji, a dzięki zastosowaniu kryptografii asymetrycznej węzły sieci widzą, że podpisano transakcję, ale ciąg znaków użyty do tego jest niewidoczny. Sieć może tylko za pomocą klucza publicznego dostać potwierdzenie, czy podpis jest prawidłowy, czy nie. Zdobycie klucza prywatnego, nawet kiedy widzi się podpisaną informację, nie jest możliwe. Wiedząc, jak działają podpisy cyfrowe, wiemy, że podstawowym zadaniem portfeli kryptowalut BTC jest bezpieczne ukrywanie klucza prywatnego oraz podpisywanie transakcji i wysyłanie ich do sieci. Dlatego po uruchomieniu takiego oprogramowania użytkownik ustawia hasło, aby zaszyfrować w pliku klucz prywatny, a następnie za każdym razem odszyfrowywać. Istnieją jednak rozwiązania bezpieczniejsze, są to tzw. portfele sprzętowe, zasada działania których jest dość prosta. Są to urządzenia z wyświetlaczami, z co najmniej dwoma przyciskami i możliwością podłączenia do komputera. Po pierwszym uruchomieniu generowany jest klucz prywatny, który pozostanie na tym urządzeniu. To, że można urządzenie podłączyć do komputera, nie oznacza, że istnieje możliwość skopiowania tajnego klucza do podpisu. Przez komputer na takie urządzenie wysłany jest adres, na jaki ma zostać wykonany przelew i dopiero na tym urządzeniu transakcja jest przetwarzana, czyli podpisana tajnym kluczem. Jest to obecnie najbezpieczniejsze rozwiązanie na trzymanie kryptowalut. Portfele sprzętowe mają przyciski, aby potwierdzić transakcję, wyświetlają przy tym jeszcze raz adres adresata. Ponadto, po uruchomieniu takiego urządzenia należy wpisać kilkucyfrowy pin. Po wpisaniu złego pinu, urządzenie może usunąć tajny klucz.

Portfele do BTC można podzielić na dwa rodzaje: na pełne oraz lekkie. Pełne wymagają pobrania pełnego łańcucha bloków, którego rozmiar na dzisiaj przekracza 200 GB²⁴ i dopiero po pobraniu można wykonywać transakcje.

²² S. Bentyn, M. Grzybkowski, *Kryptowaluty*, Poznań 2018 s. 52–54.

²³ D. Homa, *Sekrety Bitcoina i innych kryptowalut. Jak zmienić wirtualne pieniądze w realne zyski*, Gliwice 2015, s. 27.

²⁴ *Blockchain.com. Eksplorator bloków*, <<https://www.blockchain.com/pl/charts/blocks-size>>, dostęp: 22.04.2019.

Z kolei portfele lekkie, jak wskazuje nazwa, nie wymagają pobierania pełnego blockchaina, zamiast tego takie portfele komunikują się z pełnymi węzłami, czyli z portfelem pełnym – Bitcoin Core. Pełnych węzłów działa obecnie 9491²⁵. Ważną zaletą pełnego portfela jest to, że każdy nowo uruchomiony umacnia sieć²⁶.

Warto wyjaśnić, jak dokładniej wyglądają informacje o transakcji. Nie jest to takie oczywiste, choć znajomość zagadnienia nie jest wymagana, aby korzystać z kryptowaluty. Informację o transakcji można podzielić na dwie części: wejścia i wyjścia. „Wejście” to udowodnienie, że nadawca posiada daną ilość monet, aby transakcja została wykonana. W tym miejscu znajdują się skróty wcześniejszych transakcji na adresie obecnego nadawcy. Przykładowo, jeśli teraz chce wysłać 80 BTC, a wcześniej dostawał same przelewy po 1 BTC, to informacji zaliczanych jako „wejścia” będzie kilkadziesiąt. Z „Wyjściami” również nie jest prosto, jakby się mogło wydawać. Oczywiście, w tym miejscu jest adres odbiorcy, ale również adres nadawcy, aby zwrócono resztę monet. Chodzi o sytuację, gdy nadawca dostał wcześniej dwa razy po 30 BTC, a wysłać dalej chce tylko 50 BTC. W takiej sytuacji jednym „wyjściem” będzie adres odbiorcy, na który trafi 50 BTC, drugim będzie adres nadawcy, czyli 10 BTC pomniejszone o opłatę transakcyjną. Adresat tej opłaty nie jest wskazany, ponieważ nie wiadomo, któremu górnikowi uda się zatwierdzić blok.

Bitcoinów będzie nie więcej niż 21 mln, takie ograniczenie jest umieszczone w protokole sieci. Od początku istnienia BTC z każdym powstałym blokiem powstawało 50 BTC trafiających na adres górnika, lecz po około czterech latach nagroda ta maleje o połowę; takie wydarzenie nazywane jest „halvingiem”²⁷. Jedną monetę można podzielić do ośmiu miejsc po przecinku, ponieważ 1 BTC to 100 000 000 sat²⁸. Najmniejsza częśćka 1 sat, czyli „jeden grosz bitcoinowy”, jest warta mało, bo tylko 0,0002 PLN podczas pisania artykułu²⁹. Nagroda za zatwierdzenie bloku będzie maleć aż do 2140 r., wtedy górnicy będą zarabiać tylko na opłatach transakcyjnych. Jednak monet w obiegu w praktyce będzie mniej, ponieważ w 2018 r. szacowano, że od początku istnienia kryptowaluty zgubiono 4 mln BTC. „Zgubienie” w tym przypadku oznacza, że stracono klucz prywatny, bez którego nie można ruszyć monet. Zdarzało się to często, kiedy BTC nie miał wartości³⁰. Ciekawostką jest, że nagroda za pierwszy blok transakcyjny została przyznana, ale trafiła na adres, z którego nie można ich przelać dalej; jest to tzw. hołd dla Satoshiego.

²⁵ Bitnodes. Statystyki pełnych węzłów, <<https://bitnodes.earn.com/>>, dostęp: 22.04.2019.

²⁶ C. Barski, C. Wilmer, *Bitcoin for the Befuddled*, San Francisco 2015, s. 193.

²⁷ B. Badr, R. Horrocks, X. Wu, *Blockchain By Example*, 2018, s. 103.

²⁸ R. Caetano, *Learning Bitcoin*, 2015, s. 9.

²⁹ Kryptonotowania. Przelicznik ceny kryptowaluty, <<https://www.kryptonotowania.pl/kalkulator>>, dostęp: 22.04.2019.

³⁰ J. Young, *6 Million Bitcoin is Lost or Stolen, Should the Real Value of BTC Higher?* [tłumaczenie własne: 6 milionów bitcoinów zgubiono lub ukradziono], 04.07.2018, <<https://www.ccn.com/6-million-bitcoin-is-lost-or-stolen-should-the-real-value-of-btc-higher>>, dostęp: 23.04.2019.

2. Powstanie następnych kryptowalut – altcoiny

„Altcoin” jest skrótem od „alternative coin”, oznacza wszystkie kryptowaluty niebędące BTC. Nie istnieje żaden oficjalny spis wszystkich altcoinów, lecz są strony internetowe grupujące bardziej znane kryptowaluty w jednym miejscu wraz z cenami i dziennym obrotem na giełdach kryptowalutowych. Najpopularniejszą stroną jest coinmarketcap.com i na dzisiaj lista zawiera 2136 kryptowalut³¹. Duża część kryptowalut opiera się na kodzie źródłowym bitcoina ze zmianami, inne mają kod napisany od początku, a jeszcze inne są tylko tokenami.

Transakcje w przypadku kryptowalut – tak jak przy bitcoinie – często są zatwierdzane przez górników. Istnieją jednak alternatywy, kiedy zamiast górników pojawiają się „walidatorzy”, występują oni w protokole „proof-of-stake”. W takim systemie użytkownicy nagradzani za zatwierdzanie transakcji muszą posiadać również monety – im więcej, tym większa szansa na nagrodę³². W przypadku BTC górnicy nie muszą spełniać takiego wymagania.

Niektórzy używają określeń „kryptowaluty” i „tokeny” zamiennie, jest to jednak błąd, ponieważ to drugie słowo oznacza „niby kryptowalutę”. Kryptowaluty mają własne blockchaine, tokeny natomiast korzystają z blockchainów innych kryptowalut. Istnieją kryptowaluty, które dają możliwość tworzenia tokenów na swoim blockchainie. Taką funkcję oferuje np. kryptowaluta Ethereum, gdzie za drobną opłatą w walucie ETH można stworzyć w jej blockchainie, na swoim adresie, wybraną przez nas liczbę tokenów. Tokeny tego typu nie mają wartości, a za wysyłanie ich na inne adresy w blockchainie płacimy wciąż w ETH. Warto dodać, że takie tokeny nie wymagają specjalnych adresów i mogą być wysyłane na adresy do odbioru ETH. Jednak portfele do obsługi kryptowaluty ETH po otrzymaniu takich tokenów mogą ich nie rozpoznać, czasami jest bowiem widoczna tylko informacja, że otrzymaliśmy przelew i nie jest to kryptowalutą ETH, lecz czymś innym. W takiej sytuacji należy skonfigurować portfel według instrukcji emitenta tokena. Niektóre eksploratory blockchaine ETH rozpoznają bardziej znane tokeny, przykładem jest <https://ethplorer.io/>.

Kryptowaluta Ethereum została stworzona przez rosyjskiego programistę Vitalika Buterina i różni się od BTC tym, że jest od niego bardziej rozbudowana, ma wbudowany język programowania³³, dzięki któremu można tworzyć „smart contracts” w blockchainie ETH. Najprostszym przykładem jest zaprogramowanie płatności cyklicznej, a innym zapisanie w blockchainie, że ma zostać wykonana transakcja, kiedy jakiś wybrany adres w sieci wykaże się aktywnością. Oczywiście, istnieją dużo bardziej skomplikowane pomysły na wykorzystanie „smart contracts”. Adres publiczny Ethereum różni się tym, że na początku ma „0x”, podczas gdy w bitcoinie niezmienny początek to liczba 1 lub 3.

³¹ Strona internetowa z listą najpopularniejszych krypto walut: *Coinmarketcap*, <<https://coinmarketcap.com/all/views/all/>>, dostęp: 22.04.2019.

³² S. Raval, *Decentralized Applications*, s. 11.

³³ C. Dannen, *Introducing Ethereum and Solidity: Foundations of Cryptocurrency and Blockchain Programming for Beginner*, Barkeley 2017, s. 2.

Ethereum pozwala na łatwe tworzenie tokenów, ale niesie to ze sobą pewne problemy. W internecie wiele jest dobrze reklamowanych projektów przyszłych kryptowalut, które według ich twórców wprowadzą innowację, często zapowiadają blockchain nowej generacji³⁴, transakcje z prędkością światła i podobne rzeczy, których nie posiada bitcoin. Lecz zanim innowatorzy stworzą kryptowalutę na swoim blockchainie, najpierw tworzą tokeny na blockchainie Ethereum i je sprzedają. Najczęściej wygląda to tak, że oczekując na otrzymanie prawdziwej kryptowaluty Ethereum, odsyłają tokeny na ten sam adres, z którego dostali zapłatę, obiecując, że po ukończeniu prac nad swoją rewolucyjną kryptowalutą uruchomią autorski blockchain i wtedy będzie miała miejsce migracja, czyli tokeny znajdujące się w blockchainie ETH będą wymieniane na obiecane wcześniej kryptowaluty już na nowym blockchainie. Taka forma zbierania kapitału określana jest jako ICO³⁵. Projekty te często są prowadzone przez osoby anonimowe i reklamowane w przemyślny sposób. Podczas sprzedaży tokenów ludzie odpowiedzialni za projekt oferują również możliwość zdobycia ich małej ilości za darmo, ale należy wykonać kilka działań w celach reklamowych. Zadaniem jest zwykle udostępnienie na portalach społecznościowych informacji o sprzedaży tokenów projektu oraz śledzenie oficjalnego profilu na twitter.com w celu poprawienia statystyk. Ponadto, za zachęcenie innej osoby do reklamowania projektu jest szansa zdobycia jeszcze większej ilości tokenów. Kilka takich działań nic nie kosztuje, a tego typu forma reklamy sprawdza się znakomicie. Liczba tokenów do zdobycia jest zazwyczaj ograniczona i rozdawana dużo później, po zakończeniu ICO. Reklamujący, jak i kupujący takie tokeny oczekują, że będą jak pierwsi posiadacze bitcoinów, którzy sprzedali je później z dużym zyskiem. Prawda jest jednak taka, że Nakamoto nie potrzebował zbiorów, aby stworzyć swojego bitcoina, natomiast twórcy owych „innowacyjnych” projektów często są anonimowi nie dlatego, że chcą być jak Satoshi, ale żeby łatwo zniknąć wraz z zebranymi funduszami, a projekt trafia na deadcoins.com. Szacuje się, że 80% takich ICO to oszustwa³⁶, a sam twórca kryptowaluty Ethereum, który anonimowy nie jest, twierdzi że 90% takich projektów upadnie³⁷.

Nie wszystkie tokeny mają związek z oszustwem. Znane osobistości tworzą własne i sprzedają je; takie nazywane są „tokenami personalnymi”³⁸. Przypominają autografy, które w przyszłości mogą nabrać wartości. Innym ciekawym tokenem jest Binance Coin, który był sprzedawany w trakcie ICO. Środki zebrane podczas ICO zostały przeznaczone na stworzenie giełdy kryptowalut. Giełda osiągnęła sukces, a sam sprzedawany wcześniej token ma zastosowanie. Użytkownicy giełdy kryptowalut podczas wymian kryptowalut na inne muszą

³⁴ Multiversum, <https://www.multiversum.io/>

³⁵ B. Dhillon, D. Metcalf, M. Hooper, *Blockchain Enabled Applications...*, s. 185–186.

³⁶ A. Alexandre, *New Study Says 80 Percent of ICOs Conducted in 2017 Were Scams* [tłumaczenie własne: Według badań, 80% ICO to oszustwa], 17.07.2018, <<https://cointelegraph.com/news/new-study-says-80-perc-ent-of-icos-conducted-in-2017-were-scams>>, dostęp: 26.04.2019.

³⁷ E. Peters, *90% of ICOs Will Fail – Vitalik Buterin* [tłumaczenie własne: 90% ICO upadnie – Vitalik Buterin], 01.01.2017, <<http://www.thecryptowire.com/2017/12/01/90-of-icos-will-fail-vitalik-buterin/>>, dostęp: 26.04.2019.

³⁸ S. Bentyn, M. Grzybowski, *Kryptowaluty*, s. 69.

również wnieść opłaty, najczęściej w BTC, ale na giełdzie Binance pozwolono płacić tokenem, dzięki któremu powstała owa giełda. Jest to jeden z nielicznych tokenów, który ma zastosowanie, co sprawiło, że jego cena jest bardziej stabilna. Tego właśnie brakuje innym tokenom. Obecnie token Binance Coin istnieje w blockchainie ETH, ale w przyszłości przejdzie na swój własny, na którym będzie działać jednocześnie zdecentralizowana giełda kryptowalut³⁹, zdecentralizowana podobnie jak kryptowaluty.

Istnieją kryptowaluty, które są prężnie reklamowane, a ich twórcy deklarują, że produkt ów zdetrzonizuje bitcoina. Mówi się o blockchainach nowej generacji, a nawet o alternatywie dla tej technologii. Pomysłów jest wiele, jednak od dziesięciu lat nic się nie zmienia. Pojawiły się także kryptowaluty, których twórcy niczego nie obiecywali, a ich produkt przyjął się. Taką przykładową kryptowalutą jest Dogecoin, która w logo ma psa znanego z internetowych śmiesznych obrazków. Dogecoin oparty jest na jawnym kodzie kryptowaluty bitcoin, ale z małymi zmianami. Najważniejszą różnicą jest to, że waluta nie ma w algorytmie ustawionego limitu monet, który w bitcoinie wynosi 21 mln. Nowe monety Dogecoin będą powstawały w nieskończoność. Bloki w tej walucie są zatwierdzane średnio w jedną minutę, a jej kod nie jest poprawiany od lat, choć prawdopodobnie można by coś poprawić. Dogecoin często jest wykorzystywany do zbierania funduszy na cele charytatywne, przykładem jest zbiórka na studnie w Kenii⁴⁰.

Kryptowalutą, która ma najwięcej wrogów, jest Bitcoin Cash. Nikt nie może zakazać używania nazwy bitcoin, również logo nie jest zastrzeżone i każdy może sprzedawać koszulki z logo kryptowaluty. Twórcy Bitcoin Cash reklamują swój projekt jako lepszy bitcoin, niestety w zły sposób. Kupili prawa do domeny bitcoin.com, a nieostrożni ludzie mogą uznać, że to oficjalna strona internetowa bitcoina od Satoshiego Nakamoto. Na stronie tej są odnośniki do zakupu kryptowaluty bitcoin, ale dopiero po kliknięciu w nie okazuje się, że nie chodzi o prawdziwego bitcoina. Niestety, Bitcoin Cash jest popularny.

3. Kryptowaluty zapewniające anonimowość

Kiedy kryptowaluta bitcoin miała już wartość i używano jej do płatności, powstał czarnorynkowy serwis Silk Road. Portal założony przez Williama Ulbrichta służył do handlowania narkotykami i innymi zakazanymi produktami, można tam było również wynająć hakerów. Bitcoin był stosowany do płatności, ponieważ był lepszym rozwiązaniem niż internetowe przelewy. BTC naprawdę jest jednak „pseudoanonimowy”, blockchain jest jawny, ruchy monet bitcoina można śledzić od czasu ich wykopania⁴¹. Służby sprawdzając adres BTC, mogą powiązać go z adresem giełdy kryptowalut, a jeśli ta znajduje się w Unii Europejskiej, sprawa

³⁹ D. Wiktor, *Binance odchodzi od Ethereum na rzecz Binance Chain*, 18.04.2019, <<https://alternatywa.net.pl/binance-chain-ethereum-bnb-erc20/>>, dostęp: 25.04.2019.

⁴⁰ T. Waryszak, *Jak zarabiać na kryptowalutach*, Gliwice 2018, s. 48.

⁴¹ M. Swan, *Blockchain. Blueprint for a New Economy*, Sebastopol 2015, s. 36.

jest ułatwiona, możliwe jest zdobycie adresu poczty internetowej, adresu IP komputera, a niektóre giełdy wymagają nawet weryfikacji za pomocą dokumentów. Mimo że człowiek sprawdzany przez służby mógł unikać największych giełd, to osoba, od której dostał przelew, ostrożna być nie musiała. Ulbricht w końcu został namierzony, a FBI prześledziło tysiące adresów, które miały związek z Silk Road. W 2014 r., aby złagodzić wyrok, Ulbricht przyznał się do prowadzenia tego portalu. Tuż przed przybyciem służb mógł zebrać dużą liczbę BTC na jednym koncie i jeśli dobrze zabezpieczył klucz prywatny, nikt tego konta nie przejmie. Właśnie taki adres, powiązany z portalem, znaleziono po zatrzymaniu, zawierał ponad 100 tys. BTC. Liczba monet wzrosła tuż przez zamknięciem właściciela⁴².

Prawdą jest, że jeśli przestępcy używają kryptowalut, to wybór pada na BTC bardzo rzadko, ponieważ istnieje kryptowaluta, która nadaje się do tego lepiej, mianowicie anonimowa Monero (choć potwierdzone jest również, że terroryści i tak preferują gotówkę⁴³). Monero w języku esperanto oznacza monetę⁴⁴. Owa kryptowaluta ma swój blockchain, ale pozwala ukryć adres odbiorcy, nadawcę oraz kwotę. Osoby nieznające kryptowalut często mają styczność z Monero, nawet o tym nie wiedząc. Na stronach internetowych dodawane są ukryte koparki tej kryptowaluty, ponieważ dobrze wydobywa się ją korzystając z procesora, do którego ma dostęp przeglądarka internetowa⁴⁵. Nieświadome kopanie tej kryptowaluty na stronie poznaje się po wyższym wykorzystaniu procesora. W kryptowalucie bitcoin informacje są jawne i powiązane ze sobą, dzięki czemu waluta jest bezpieczna. W przypadku Monero, gdzie informacje są ukrywane, nie można mieć pewności, że sieć działa dobrze. Prawdopodobnie Monero prędzej czy później zostanie zakazany, co spowoduje zmniejszenie rynku zbytu i spadek wartości. Na razie jednak prywatność jest w cenie.

Mniej anonimową kryptowalutą jest w pewnym sensie Zcash. To użytkownik decyduje, czy transakcja ma być anonimowa, z tej funkcjonalności korzysta 25% wysyłających tę kryptowalutę. Zdaniem Edwarda Snowdena, byłego pracownika CIA, Zcash jest najlepszy wśród prywatnych kryptowalut⁴⁶, choć za numer jeden wśród anonimowych kryptowalut powszechnie uznawane jest Monero.

⁴² K. Kopańko, M. Kozłowski, *Bitcoin...*, s. 22–24.

⁴³ D. Dziduch, *Bitcoin nie taki straszny. Terroryści wciąż wolą gotówkę od kryptowalut*, 2.04.2019, <<https://www.fxmag.pl/arttykul/nie-taki-bitcoin-straszny-terrorysci-wola-gotowke-od-kryptowalut-wg-raportu>>, dostęp: 01.06.2019.

⁴⁴ *Internetowy słownik esperanto-polski*, <<https://pl.glosbe.com/eo/pl/monero>>, dostęp: 22.04.2019.

⁴⁵ P. Maziarz, *Kopanie kryptowalut na CPU – Threadripper wymiata w Monero*, 1.02.2018, <<http://www.benchmark.pl/aktualnosci/kopanie-kryptowalut-na-procesorach-wydajnosci-i-zyski.html>>, dostęp: 28.04.2019.

⁴⁶ D. Dziduch, *Snowden: Bitcoin nie przetrwa, ale kryptowaluty zostaną z nami na dłużej*, 26.11.2018, <<https://www.fxmag.pl/arttykul/snowden-bitcoin-nie-przetrwa-ale-kryptowaluty-zostana-z-nami-na-dluzej>>, dostęp: 28.04.2019.

Podsumowanie

Rynek bitcoinowy może wydawać się trudny do zrozumienia. Nawet mimo wyjaśnienia, dlaczego środki na adresie bitcoinowym są bezpieczne, człowiekowi trudno zaufać technologii niekontrolowanej przez żadne podmioty. Z drugiej strony warto przypomnieć, że chociaż bitcoin działa niezawodnie od dziesięciu lat, nie oznacza to, że będzie tak przez kolejne lata. Mogą bowiem nadejść czasy, gdy do walki z kryptowalutami zostaną wykorzystane komputery kwantowe. Nawet jednak gdyby kryptowaluty upadły, pozostawią po sobie opracowane zabezpieczenia. Najważniejszy jest rejestr rozproszony, który dzięki kryptowalutom został dopracowany i może mieć różne zastosowania.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Antonopoulos M., *Bitcoin dla zaawansowanych. Programowanie z użyciem otwartego łańcucha bloków*, Gliwice 2018.
- Badr B., Horrocks R., Wu X., *Blockchain By Example*, 2018.
- Barski C., Wilmer C., *Bitcoin for the Befuddled*, San Francisco 2015.
- Bentyn S., Grzybowski M., *Kryptowaluty*, Poznań 2018.
- Caetano R., *Learning Bitcoin*, 2015.
- Dannen C., *Introducing Ethereum and Solidity: Foundations of Cryptocurrency and Blockchain Programming for Beginner*, Barkeley 2017.
- Dhillon V., Metcalf D., Hooper M., *Blockchain Enabled Applications: Understand the Blockchain Ecosystem and How to Make it Work for You*, 2017.
- Drescher D., *Blockchain. Podstawy technologii łańcucha bloków w 25 krokach*, Gliwice 2018.
- Franco P., *Understanding Bitcoin Cryptography, Engineering and Economics*, 2015.
- Homa D., *Sekrety Bitcoina i innych kryptowalut. Jak zmienić wirtualne pieniądze w realne zyski*, Gliwice 2015.
- Judmayer A., Stifter N., Krombholz K., Weippl E., *Blocks and Chains Introduction to Bitcoin, Cryptocurrencies, and their Consensus Mechanisms*, San Rafael 2017.
- Karame G., Audroulaki E., *Bitcoin and Blockchain Security*, Norwood 2016.
- Kopańko K., Kozłowski M., *Bitcoin. Złoto XXI wieku*, Gliwice 2014.
- Raval S., *Decentralized Applications*, Sebastopol 2016.
- Swan M., *Blockchain. Blueprint for a New Economy*, Sebastopol 2015.
- Szymankiewicz M., *Bitcoin. Wirtualna waluta internetu*, Gliwice 2014.
- Waryszak T., *Jak zarabiać na kryptowalutach*, Gliwice 2018.

Źródła internetowe

- Alexandre A., *New Study Says 80 Percent of ICOs Conducted in 2017 Were Scams* [tłumaczenie własne: Według badań, 80% ICO to oszustwa], 17.07.2018, <<https://cointelegraph.com/news/new-study-says-80-percent-of-icos-conducted-in-2017-were-scams>>, dostęp: 26.04.2019.
- Bambrough B., *Bitcoin's Computing Power Growth Is Outpacing The Bitcoin Price* [tłumaczenie własne: Moc obliczeniowa bitcoin przewyższa jej cenę], 11.06.2018, <<https://www.forbes.com/sites/billybambrough/2018/07/11/bitcoins-computing-power-growth-is-outpacing-the-bitcoin-price/>>, dostęp: 20.04.2018.
- Bchain.com. *Eksplorator bloków*, <<https://bchain.info/BTC/block/570605>>, dostęp: 22.04.2019.
- Bitnodes. *Statystyki pełnych węzłów*, <<https://bitnodes.earn.com/>>, dostęp: 22.04.2019.
- Blockchain.com. *Eksplorator bloków*, <<https://www.blockchain.com/pl/charts/blocks-size>>, dostęp: 22.04.2019.
- Cohen R., *Global Bitcoin Computing Power Now 256 Times Faster Than Top 500 Supercomputers* [tłumaczenie własne: Globalna moc obliczeniowa bitcoin 256 krotnie przekracza moc 500

- superkomputerów razem], Combined!, 28.11.2013, <<https://www.forbes.com/sites/reuven-cohen/2013/11/28/global-bitcoin-computing-power-now-256-times-faster-than-top-500-super-computers-combined/#14f75bc16e5e>>, dostęp: 20.04.2019.
- Coinmarketcap, Strona internetowa z listą najpopularniejszych kryptowalut, <<https://coinmarketcap.com/all/views/all/>>, dostęp: 22.04.2019.
- Dziduch D., *Snowden: Bitcoin nie przetrwa, ale kryptowaluty zostaną z nami na dłużej*, 26.11.2018, <<https://www.fxmag.pl/artykul/snowden-bitcoin-nie-przetrwa-ale-kryptowaluty-zostana-z-nami-na-dluzej>>, dostęp: 28.04.2019.
- Dziduch D., *Bitcoin nie taki straszny. Terroryści wciąż wolą gotówkę od kryptowalut*, 2.04.2019, <<https://www.fxmag.pl/artykul/nie-taki-bitcoin-straszny-terrorysci-wola-gotowke-od-kryptowalut-wg-raportu>>, dostęp: 01.06.2019.
- Dziduch D., *Bitcoin powstał dokładnie 10 lat temu, w ciągu dekady odmieniając oblicze rynków*, 03.01.2019, <<https://www.fxmag.pl/artykul/bitcoin-genesis-block-10-lat>>, dostęp: 19.04.2019.
- Internetowy słownik esperanto-polski, <<https://pl.glosbe.com/eo/pl/monero>>, dostęp: 22.04.2019.
- Kmita M., *10 lat temu wybuchł kryzys finansowy. Wtedy też narodziła się idea Bitcoina*, 17.10.2018, <<https://bithub.pl/opinie/10-lat-temu-wybuchl-kryzys-finansowy-wtedy-tez-narodzila-sie-idea-bitcoina/>>, dostęp: 19.04.2019.
- Kryptonotowania. Przelicznik ceny kryptowaluty, <<https://www.kryptonotowania.pl/kalkulator>>, dostęp: 22.04.2019.
- Maziarz P., *Kopanie kryptowalut na CPU – Threadripper wymiata w Monero*, 01.02.2018, <<http://www.benchmark.pl/aktualnosci/kopanie-kryptowalut-na-procesorach-wydajnosci-i-zyski.html>>, dostęp: 28.04.2019.
- Multiversum, <<https://www.multiversum.io/>>
- Peters E., *90% of ICOs Will Fail – Vitalik Buterin* [tłumaczenie własne: 90% ICO upadnie – Vitalik Buterin], 01.01.2017, <<http://www.thecryptowire.com/2017/12/01/90-of-icos-will-fail-vitalik-buterin/>>, dostęp: 26.04.2019.
- Pitta R., *Requiem for a Bright Idea*, 01.11.1999, <<https://www.forbes.com/forbes/1999/1101/6411390a.html#873fdc4715f6>>, dostęp: 22.04.2019.
- Poeter D., *Cray's Titan Supercomputer for ORNL Could Be World's Fastest* [tłumaczenie własne: Superkomputer Titan najszybszy], 11.11.2011, <<https://www.pcmag.com/news/288991/crays-titan-supercomputer-for-ornl-could-be-worlds-fastest>>, dostęp: 22.04.2019.
- Veracrypt, <<https://www.veracrypt.fr/en/Downloads.html>>, dostęp: 01.06.2019.
- Web.archive.org. Internetowa kopia strony freebitcoins.appspot.com działającej w 2010 r., dostępna na: <<https://web.archive.org/web/20100703032414/http://freebitcoins.appspot.com>>, dostęp: 22.04.2019.
- Wiktor D., *Binance odchodzi od Ethereum na rzecz Binance Chain*, 18.04.2019, <<https://alternatywa.net.pl/binance-chain-ethereum-bnb-erc20/>>, dostęp: 25.04.2019.
- Wilmoth J., *Bitcoin Mining Industry 'Under Considerable Stress,' 1.3 Million Devices Switched Off* [tłumaczenie własne: Problemy kryptowalutowego górnictwa], 11.12.2018, <<https://www.ccn.com/bitcoin-mining-industry-under-considerable-stress-1-3-million-devices-switched-off>>, dostęp: 20.04.2019.
- Young J., *6 Million Bitcoin is Lost or Stolen, Should the Real Value of BTC Higher?* [tłumaczenie własne: 6 milionów bitcoinów zgubiono lub ukradziono], 04.07.2018, <<https://www.ccn.com/6-million-bitcoin-is-lost-or-stolen-should-the-real-value-of-btc-higher>>, dostęp: 23.04.2019.

DEVELOPMENT AND GROWTH OF CRYPTOCURRENCIES IN THE WORLD

SUMMARY

The presented article is devoted to cryptocurrencies. In this work simple language is used so that people who have not heard of cryptocurrencies could understand how they work. Some things have been simplified here so that the article would not be too long. Author explains why bitcoin cryptocurrency is special and why it turned out to be a revolution among online currencies. The author has attempted to show how important is cryptography security.

KEY WORDS: bitcoin, ethereum, cryptocurrency, blockchain, cryptography

SPRAWOZDANIA / REPORTS**Ks. RYSZARD SAWICKI****SPRAWOZDANIE Z MIĘDZYNARODOWEJ
KONFERENCJI NAUKOWEJ
PT. „WOLONTARIAT WOBEC WYZWAŃ STAROŚCI”.
INOWROCŁAW, 17 MAJA 2019 R.**

17 maja 2019 r. w Teatrze Miejskim w Inowrocławiu odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa pt. „Wolontariat wobec wyzwań starości”. Została ona zorganizowana przez zespół Caritas przy parafii rzymskokatolickiej pw. Świętego Ducha w Inowrocławiu, Katedrę Pracy Socjalnej na Wydziale Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz wojewodę kujawsko-pomorskiego. Patronat honorowy nad przedsięwzięciem objęli: abp Wojciech Polak – metropolita gnieźnieński i Prymas Polski, Caritas Polska, Piotr Calbecki – Marszałek Województwa Kujawsko-Pomorskiego, Ryszard Brejza – Prezydent Miasta Inowrocławia, Wiesława Pawłowska – Starosta Inowrocławski oraz Piotr Petrykowski – dziekan Wydziału Nauk Pedagogicznych UMK w Toruniu.

Oficjalnego otwarcia konferencji dokonał Jarosław Lewandowski – prezenter TVP3 Bydgoszcz. W gościnnym Inowrocławiu serdeczne powitał przybyłych przedstawiciele władz rządowych i samorządowych, prelegentów, dyrektorów i pracowników instytucji opieki społecznej, koordynatorów wolontariatu i wszystkich przybyłych gości.

Następnie odtworzono krótki materiał filmowy, w którym słowo do uczestników sympozjum skierował abp Wojciech Polak, Prymas Polski. Wyraził on radość z tego, że już po raz drugi w Inowrocławiu odbywa się międzynarodowa konferencja naukowa poświęcona tematyce wolontariatu (ubiegłoroczna dotyczyła wolontariatu w kontekście społeczeństwa obywatelskiego). Prymas Polski zauważył potrzebę refleksji naukowej dotyczącej wolontariatu wobec wyzwań starości. Życzył, aby obrady konferencji przyniosły dobre owoce, a społeczeństwo i Kościół mogli odważniej i z większym zaangażowaniem podjąć posługę wobec osób starszych, chorych i cierpiących.

O zabranie głosu poproszono Mikołaja Bogdanowicza – wojewodę kujawsko-pomorskiego. W swoim wystąpieniu odniósł się on do zjawiska starzenia się społeczeństwa i zauważył, że w tym względzie to właśnie województwo kujawsko-

-pomorskie wiedzie prym w odniesieniu do reszty naszego kraju, a szczególnym liderem jest powiat inowrocławski. Zaznaczył, że jesteśmy więc we właściwym miejscu, aby podejmować te trudne problemy, które mamy już dziś, a które będą jeszcze większymi wyzwaniami w niedalekiej przyszłości. Podkreślał, że to ważny temat, który będzie obecny na każdej płaszczyźnie funkcjonowania naszego państwa. Zauważył, że obecny rząd reprezentuje politykę zrównoważonego rozwoju, a więc doceniania i wzmacniania jednostek samorządu lokalnego. Mówił dalej o potrzebie przemodelowania polityki społecznej i programów związanych z opieką medyczną. Wyraził też wdzięczność instytucji Caritas za zaangażowanie na rzecz niesienia pomocy osobom potrzebującym.

Do słów wojewody kujawsko-pomorskiego nawiązał w swoim wystąpieniu dr hab. Piotr Petrykowski, prof. UMK – dziekan Wydziału Nauk Pedagogicznych UMK w Toruniu, który w prognozowanych zmianach demograficznych dostrzegł nowe wyzwanie społeczne. Odwołał się do doświadczenia dwóch biblijnych starców, którzy byli ciągle młodymi – Abrahama i Mojżesza. Obaj byli ludźmi, którzy wywiedli „z” i „do”. Starość, choć niesie ze sobą wiele ograniczeń, jest jednocześnie tym, co pozwala nam z odpowiedniej perspektywy popatrzeć na otaczającą nas rzeczywistość. Jednocześnie ludzie starzy są jednak tymi, którzy często potrzebują wsparcia i pomocy. Dziekan wyraził szczególne podziękowanie tym, którzy jako wolontariusze poświęcają się w służbie osobom w podeszłym wieku. Dziękował organizatorom za podjęcie inicjatywy zorganizowania tej międzynarodowej konferencji, skąd popłyną głosy nadziei i propozycji nowych rozwiązań. Zachęcał słowami Księgi Rodzaju: „Wyjdź z twojej ziemi rodzinnej i z domu twego ojca do kraju, który ci ukazę” (12,1) i parafrazując słowa św. Brata Alberta przypominał, że każdy wolontariusz i każdy, kto chce być obok drugiego człowieka, ma *„być jak chleb, który dla wszystkich leży na stole z którego każdy może kęs dla siebie ukroić i nakarmić się jeśli jest głodny”*.

Następnie głos zabrał ks. Marcin Łojko z parafii rzymskokatolickiej pw. Świętego Ducha w Inowrocławiu – *spiritus movens* tej międzynarodowej konferencji. Odwołał się do doświadczenia z wizyty kolędowej, podczas której zdał sobie sprawę z ogromnej liczby osób w podeszłym wieku, które borykają się z coraz bardziej doskwierającą im samotnością. Nadzieję na rozwiązanie tej sytuacji duszpasterz upatruje w budowaniu pomostów między starszymi osobami a młodymi ludźmi. Potencjał, jaki tkwi w młodości, można bowiem wykorzystać poprzez zaangażowanie ich w wolontariat polegający na towarzyszeniu osobom starszym. Dalej ks. M. Łojko wyraził wdzięczność za pomoc i wsparcie w organizacji konferencji oraz we wszelkich działaniach związanych z wolontariatem.

Wykład inauguracyjny wygłosiła prof. dr hab. Barbara Kromolicka – pedagog społeczny, dziekan Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Szczecińskiego, członek Narodowej Rady Rozwoju przy Prezydencie RP, przewodnicząca Rady Pomocy Społecznej przy Ministerstwie Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, członek Prezydium Polskiego Stowarzyszenia Szkół Pracy Socjalnej w Polsce. Temat jej wykładu brzmiał: „Centrum Usług Społecznych szansą dla rozwoju wolontariatu i koordynacji usług społecznych dla osób niesamodzielnych”. Punktem wyjścia wystąpienia prof. B. Kromolickiej było zaangażowanie społeczne obywateli.

Prezentując wyniki badań empirycznych, pedagog społeczny zauważyła wzrostową tendencję do altruizmu w Polsce, ale – niestety – głównie deklaratywną. Według niej, na wciąż słabe zaangażowanie polskiego społeczeństwa w wolontariat wpływa niski poziom zaufania społecznego. Profesor zauważyła, że żadne procedury nie zastąpią znaczenia więzi społecznych. Przywołała także definicję i cechy wolontariatu jako działania świadomego, bezinteresownego, dobrowolnego, bezpośredniego, ciągłego i systematycznego. Podkreślała, że wolontariat wpisuje się w usługi społeczne – ważny składnik struktury państwa opiekuńczego. Zadaniem wymienionego w tytule projektu Centrum Usług Społecznych jest udoskonalanie systemu pomocy społecznej w Polsce. Proponowana zmiana jest w istocie przejściem od selektywności działania w kierunku powszechności działań pomocowych, a także prowadzi do unikania stygmatyzacji społecznej poprzez określanie kogoś „klientem pomocy społecznej”. Pedagog społeczny postulowała działania wspierające w ramach samopomocy i wolontariatu.

Po wykładzie inauguracyjnym prof. B. Kromolickiej przewidziane było wystąpienie Elżbiety Rafalskiej – Minister Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. Jej absencję usprawiedliwiono z uwagi na posiedzenie Sejmu RP. W imieniu ministerstwa głos zabrał Kazimierz Kuberski, podsekretarz stanu w MRPiPS. Reprezentant rządu zauważył aktualność tematyki podejmowanej podczas konferencji. Przywołał główne założenia polityki senioralnej i niektóre programy, takie jak program „Senior+” czy też program Aktywizacji Społecznej Osób Starszych. Podkreślał, że ważnym elementem polityki senioralnej jest wolontariat osób starszych oraz na ich rzecz w ramach solidarności międzypokoleniowej. Na koniec swojego wystąpienia odczytał list minister Elżbiety Rafalskiej skierowany do uczestników międzynarodowej konferencji w Inowrocławiu, w którym wyraziła nadzieję, że podejmowana refleksja naukowa przyczyni się do popularyzacji idei wolontariatu i stanie się forum wymiany opinii i prezentacji dobrych praktyk.

Dalsza część konferencji została podzielona na dwie sesje: międzynarodową i polską. Zaplanowano, że wystąpienia zagranicznych gości rozpoczną się referatem Linasa Kukuraitisa – Ministra Pracy i Opieki Socjalnej na Litwie, byłego dyrektora Caritas Litwa, absolwenta Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Wileńskiego (specjalizował się w zagadnieniach związanych z pracą socjalną), nauczyciela akademickiego na macierzystej uczelni. Minister nie mógł przybyć z przyczyn od niego niezależnych, a przygotowane przez niego wystąpienie odczytała Magdalena Kopczyńska. W treści referatu reprezentanta litewskiego społeczeństwa pojawiły się liczne przykłady zaangażowania seniorów w wolontariat i wolontariatu wśród osób starszych. Nie zabrakło też odniesień do działań politycznych, administracyjnych, obywatelskich i społecznych na Litwie.

Tytuł kolejnego referatu brzmiał: „Formy wolontariatu w Kościele katolickim w Szkocji”. Wygłosił go ks. Kenneth Owens, kapłan archidiecezji Edynburg w Szkocji, wykładowca teologii pastoralnej i psychologii pastoralnej Uniwersytetu w Stirling, specjalista w zakresie wolontariatu w duszpasterstwie akademickim i w działaniach misyjnych. Towarzyszył mu ks. dr hab. Piotr Krakowiak SAC, prof. UMK – kierownik Katedry Pracy Socjalnej na Wydziale Pedagogicznym UMK w Toruniu, który podjął się tłumaczenia wystąpienia ks. K. Owensa

na język polski. Gość ze Szkocji odniósł się na początku do historii swojego kraju, a także zmian religijnych, społecznych i kulturowych. Zauważył zjawisko zaniku autorytetów i spadku praktyk religijnych. Akcentował wartość zespołowego duszpasterstwa, odejście od klerykalizmu w kierunku bardziej otwartego Kościoła. Mówił o tym, że odczytując znaki czasu możemy włączać się w wolontariat, a tym samym stawać się zacinem, który zmienia świat. Dzielił się swoim doświadczeniem pracy z wolontariuszami w duszpasterstwie i pracy misyjnej.

Następnymi prelegentkami były: dr Ross Scott – pracownik naukowy i konsultant w dziedzinie wolontariatu i żałoby, honorowy pracownik szkockiego Uniwersytetu w Dundee oraz Ewelina Łęgowska – nauczyciel fizyki, doktorantka Academia Copernicana UMK w Toruniu, wolontariuszka Fundacji Hospicyjnej w Gdańsku. Fragmenty wypowiedzi dr R. Scott zostały wcześniej nagrane, a prezentowała je i komentowała E. Łęgowska. Szkotka zauważyła zjawisko feminizacji wolontariatu hospicyjnego. Według niej, aż 80% wolontariuszy to kobiety, zwykle po pięćdziesiątym roku życia. W wystąpieniu wyakcentowano m.in. motywacje wolontariuszy hospicyjnych, przeżywanie żałoby przez dzieci i formy opieki nad nimi (np. naukoteraپی), a także funkcjonowanie grup wsparcia dla dorosłych osób w żałobie. Szkockie doświadczenia E. Łęgowska ukazywała jako przykład dobrych praktyk i inspirację dla działań wolontaryjnych w Polsce.

Kolejne wystąpienie dotyczyło opieki geriatrycznej. Wolontariat jako szansę wsparcia opiekunów nieformalnych (spokrewnionych i niespokrewnionych) w domach zaprezentowały: dr Paulina Wośko – Polka mieszkająca w Wiedniu, związana z Gesundheit Österreich GmbH oraz dr Anna Janowicz – filolog, doktor nauk społecznych, wykładowca Wyższej Szkoły Bankowej w Gdańsku i prezes Fundacji Hospicyjnej „Hospicjum to też życie”. Według badań przeprowadzonych w Austrii, aż 32% mieszkańców tego kraju to osoby samotne, najczęściej seniorzy. Prelegentki optowały za tym, by osoby te mogły jak najdłużej pozostawać w swoich domach. Zauważyły potrzebę budowania kultury wrażliwości międzypokoleniowej i pomocy tzw. opiekunów nieformalnych, np. sąsiadów.

Po zaprezentowaniu wszystkich referatów sesji międzynarodowej był czas na zadawanie pytań. Podczas dyskusji podnoszono kwestię konieczności uczenia się od krajów Europy Zachodniej i inspirowania się tym, co udało się tam wypracować. Mówiono o aktywizacji seniorów i odwoływano się do wspólnotowości. Zaakcentowano, że wolontariat jest próbą wyrwania siebie i innych z samotności.

W sesji polskiej przedstawiono pięć kolejnych wykładów. Pierwszy z nich wygłosił ks. dr hab. Maciej Olczyk. Teolog moralista przywołał włoskie doświadczenia – wolontariatu opiekuńczego wobec potrzeb osób w wieku senioralnych na przykładzie Florenckiej Archikonfraterni Miłosierdzia. To jedna z włoskich organizacji, która powstała już w XIII w. Średniowieczne bractwo miłosierdzia we Florencji dało początek szerszej strukturze działań dobroczynnych. Członkowie archikonfraterni odegrali ogromną rolę podczas różnych epidemii, które przetoczyły się przez Włochy i całą Europę. Zajmowali się transportem i pielęgnacją chorych, a także organizacją pochówków. Pomagali dobrowolnie ze względu na miłość Boga do człowieka. Współcześnie bractwo dzieli się na dwie grupy – wykwalifikowanych pracowników (ok. 200 osób) i wolontariuszy

(ok. 1000 osób). Do tej grupy należy dodać licznych dobroczyńców. Archikonfraternia miłosierdzia obecnie zajmuje się m.in. transportem sanitarnym i socjalnym, prowadzeniem domów seniora, opieką domową, indywidualną pomocą osobom starszym i samotnym czy pomocą żywnościową. Realizuje także projekty poza granicami Włoch. Ma swoją określoną strukturę, ale obok niej są zawsze ludzie dobrego serca, ponieważ procedury nie zapewniają tego, co wnoszą serca wolontariuszy wobec osób cierpiących.

Następnie dr Anna Janowicz z Wyższej Szkoły Bankowej w Gdańsku kontynuowała swoją refleksję naukową poświęconą opiekunom rodzinnym, pochylając się nad wyzwaniem i możliwościami wsparcia tej kategorii pracowników socjalnych. Autorka referatu przywołała kampanię społeczną „Opiekun rodzinny – nie musi być sam”. Uświadamiała słuchaczom, z jakimi obciążeniami wiąże się opieka nad osobą ciężko i nieuleczalnie chorą oraz jakie zmiany wprowadza w życiu opiekunów i jak bardzo potrzebne jest stworzenie systemowego wsparcia, funkcjonującego od początku choroby. Postulowała zachęcanie lokalnych społeczności do budowania sieci wsparcia w obrębie wspólnot sąsiedzkich lub parafialnych, które mogą uzupełniać opiekę formalną.

Demograficzny proces starzenia się współczesnych społeczeństw przyczynia się do stałego wzrostu liczby osób cierpiących na choroby demencyjne mózgu. Tematykę tę podjęła w swoim wystąpieniu Karolina Kramkowska – doktorantka Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, autorka bloga „Opieka nad seniorami”. Tytuł jej referatu brzmiał: „Senior znany i nieznany. Wolontariat na rzecz osób starszych i z demencją”. Doktorantka, opierając się na wynikach badań empirycznych oraz własnych doświadczeniach rodzinnych i zawodowych, ukazała szereg problemów i trudności, z jakimi borykają się wolontariusze pracujący z osobami w podeszłym wieku i z demencją. Niestety, współczesne społeczeństwo zamiast oswajać się ze starością i do niej wychowywać, często ją tabuuje.

Na temat: „Wolontariat zza krat – aktywizacja potencjału osób pozbawionych wolności na rzecz środowiska lokalnego” mówiła Renata Deką, doktorantka Wydziału Nauk Pedagogicznych UMK w Toruniu. Prelegentka ukazała wolontariat jako doskonałe narzędzie do realizacji jednego z zadań służby więziennej – społecznej readaptacji skazanych. Zauważyła, że wolontariat hospicyjny więźniów to polski fenomen na skalę europejską. W swoim wystąpieniu R. Deką oparła się na doświadczeniach Aresztu Śledczego w Inowrocławiu, który w 2008 r. przystąpił do programu WHAT – Wolontariat Hospicyjny jako narzędzie uczenia Akceptacji i Tolerancji dla osób opuszczających placówki penitencjarne. Zawiązano wówczas współpracę z oddziałem paliatywnym w inowrocławskim szpitalu. Od tego czasu kilkudziesięciu osadzonych z inowrocławskiego więzienia zostało wolontariuszami. Praca w hospicjum daje im szansę na „spojrzenie na świat z innej perspektywy”, „docenienie wartości życia”, „nabywanie pokory”, „zmianę podejścia do ludzi chorych i starszych”, „uczucie, że będę lepszym człowiekiem robiąc coś dla innych ludzi”. Skazani stają się częścią bardzo cenionej w społeczeństwie „misji hospicyjnej”.

Ostatni referat wygłosiła Anna Chciałowska – doktorantka Wydziału Prawa i Administracji oraz Wydziału Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, która podjęła zagadnienie: „Ochrona prawna osób starszych w zakresie obowiązku alimentacyjnego oraz wybrane przestępstwa na ich szkodę”. Mówiąc o prawnej ochronie osób starszych, przypomniała, że na członkach rodziny ciąży obowiązek udzielania wzajemnej pomocy i wsparcia. Jeżeli ktoś żyje w niedostatku, może wystąpić o alimenty od własnych dzieci. Zakres świadczeń alimentacyjnych zależy od usprawiedliwionych bieżących potrzeb uprawnionego oraz od zarobkowych i majątkowych możliwości zobowiązanego. Prelegentka zauważyła, że mimo kampanii społecznych wciąż zauważalny jest wzrost liczby oszukiwanych seniorów, co spowodowane jest ich większą ufnością niż pozostałej części społeczeństwa. Wśród przestępstw na szkodę seniorów odniosła się m.in. do słynnej metody „na wnuczka”, „na opiekę społeczną”, „na policjanta”, „na handlarza” i „na zepsuty samochód”.

Podsumowania międzynarodowej konferencji dokonali Jarosław Lewandowski – prowadzący oraz ks. Marcin Łojko – organizator. Zauważono, że powinniśmy korzystać z doświadczeń innych krajów, aby adekwatnie odpowiedzieć na wyzwania starzejącego się społeczeństwa w Polsce poprzez popularyzację idei wolontariatu.

Zasady przyjęcia tekstów do druku w czasopiśmie „Civitas et Lex”

1. Prace złożone do Redakcji „Civitas et Lex” nie mogą być wcześniej nigdzie publikowane ani być w tym samym czasie złożone w redakcjach innych wydawnictw.

2. Przed zgłoszeniem artykułu autor powinien upewnić się:

- czy jego praca jest oryginalna?
- czy tytuł pracy odpowiada jej treści?
- czy przedmiot badań i przyczyny ich podjęcia są poprawnie sformułowane?
- czy założenia sformułowane w celu pracy zostały zrealizowane?
- czy prezentowane wyniki są nowe?
- czy język i styl pracy są poprawne?
- czy dobór literatury i źródeł jest wystarczający i adekwatny do problematyki pracy?
- czy wnioski są poprawne i znajdują uzasadnienie w treści i wynikach pracy?
- czy streszczenie jest zredagowane poprawnie?

3. Dostarczone teksty powinny być napisane za pomocą MS Word; sformatowane przy użyciu czcionki Times 12; formatowanie tekstu należy ograniczyć do minimum: wcięcia akapitowe, środkowanie, kursywa.

4. Jeżeli tekst zawiera nietypowe fonty (np. znaki hebrajskie, cyrylicę, grekę, znaki logiczne, matematyczne lub fonetyczne), które nie występują w standardowej instalacji edytora lub środowiska Windows, należy je dołączyć w oddzielnym pliku.

5. Objętość artykułu powinna mieścić się w granicach 25–40 tys. znaków graficznych (ze spacjami i przypisami łącznie).

6. Przypisy należy sporządzić według zasad podanych w załączniku (patrz załącznik „Podstawowe reguły dotyczące przypisów” na stronie internetowej pisma).

7. Do tekstu należy dołączyć angielskie tłumaczenie tytułu, podtytułu, słów kluczowych i streszczenia (ok. 150 słów).

8. Informacje o autorach powinny zawierać następujące dane: imię i nazwisko, stopień i tytuł naukowy, stanowisko, miejsce pracy (Katedra, Instytut, Uczelnia) wraz z dokładnym adresem do korespondencji.

9. Materiały do kolejnych numerów czasopisma przyjmują redaktorzy poszczególnych działów.

Zasady etyczne – zapora „ghostwriting”

1. Jednym z najważniejszych dowodów etycznej postawy autorów prac zgłaszanych do kwartalnika „Civitas et Lex” jest jawność informacji o podmiotach przyczyniających się do powstania ich artykułów (wkład merytoryczny, rzeczowy, finansowy etc.), co jest przejawem nie tylko dobrych obyczajów, ale także społecznej odpowiedzialności.

2. Redakcja zobowiązuje autorów do (a) ujawnienia wkładu osób drugih w powstanie ich pracy – łącznie z podaniem ich afiliacji oraz kontrybucji, tj. informacji, kto jest autorem koncepcji, założeń, metod itp. wykorzystywanych przy przygotowaniu tekstów, a także do (b) podania informacji o źródłach finansowania publikacji, wkładzie instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń i innych podmiotów („*financial disclosure*”). W przypadku, gdy autorzy nie uczynili tego samodzielnie w swojej pracy, prosimy o wypełnienie i przesłanie, drogą e-mailową w formacie PDF lub listownie na adres Redakcji następującego oświadczenia: „Oświadczenie Autora pracy” (patrz niżej), którego treść zostanie opublikowana wraz z artykułem.

3. Wszelkie wykryte przypadki „ghostwritingu” i „*guest authorshipu*” będą demaskowane i dokumentowane, łącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające autorów, towarzystwa naukowe, stowarzyszenia edytorów naukowych itp.).

4. Plik: „Oświadczenie Autora pracy” do pobrania na stronie internetowej pisma.

Zasady recenzowania artykułów naukowych

1. Autorzy, przysyłając artykuł do publikacji w „Civitas et Lex”, wyrażają zgodę na proces recenzji.

2. Procedura recenzowania artykułów jest zgodna z zaleceniami Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (zob. „Dobre praktyki w procedurach recenzyjnych w nauce”, Warszawa 2011).

3. Nadesłane artykuły, o ile spełniają wymogi formalne (zob. „Przygotowanie tekstu” oraz „Podstawowe reguły dotyczące przypisów”), są kierowane do dwóch recenzji: ich pozytywny wynik kwalifikuje pracę do druku, negatywny – skutkuje odmową publikacji. W przypadku, gdy tylko jedna z recenzji jest pozytywna, powoływany jest trzeci recenzent, którego ocena rozstrzyga o możliwości publikacji recenzowanego tekstu. Ostateczną decyzję o druku podejmuje Redaktor Naczelny na podstawie dwóch pozytywnych recenzji danego artykułu.

4. Recenzenci współpracujący z Redakcją to osoby o wysokich kompetencjach naukowych, legitymujące się stopniem doktora habilitowanego (lub doktora w przypadku afiliacji zagranicznej w kraju, w którym nie ma habilitacji). W przypadku tekstów napisanych w językach konferencyjnych co najmniej jeden z recenzentów jest afiliowany w instytucji zagranicznej innej niż narodowość autora pracy.

5. Redakcja przyjmuje model, w którym autor(zy) i recenzenci nie znają swoich tożsamości (tzw. „*double-blind review process*”). Dlatego też nie wymaga się od recenzentów i autorów pisemnej „Deklaracji o braku konfliktu interesów” między nimi. Redakcja przyjmuje zasadę, zgodnie z którą recenzenci i autorzy artykułów nie powinni być afiliowani do tej samej uczelni.

6. Recenzja ma formę pisemną i zawiera jednoznaczny wniosek co do dopuszczenia artykułu do publikacji lub jego odrzucenia. (Plik „Recenzja artykułu zgłoszonego do Civitas et Lex” do pobrania na stronie internetowej pisma). Redakcja dysponuje formularzami recenzji w języku polskim, angielskim i włoskim.

7. Recenzentom nie wolno wykorzystywać wiedzy na temat pracy przed jej publikacją.

8. Autor jest informowany o wyniku dokonanej recenzji, następnie ustosunkowuje się do zawartych w niej uwag.

9. Nazwiska recenzentów poszczególnych artykułów nie są ujawniane. Redakcja podaje do publicznej wiadomości ogólną listę recenzentów współpracujących w danym roku: (a) na stronie internetowej czasopisma oraz (b) w każdym czwartym numerze kwartalnika.